



Petru Ganenco

Scrieri istorice

I



**Biblioteca Națională
Chișinău ♦ 2001**

Petru Ganenco

**Scrieri
istorice**

în 2 volume

VOLUMUL 1



**Biblioteca Națională
a Republicii Moldova**

Petru Ganenco

**Istoria Bibliotecii Naționale
a Republicii Moldova
de la 1832 pînă la 1918**

**Redactor responsabil Ion Madan, doctor în
istorie, conferențiar universitar**

Cuvînt înainte de Alexe Rău

Chișinău ♦ 2001



Idee, coordonare Alexe Rău

Ediție îngrijită de Elena Turuta

Copertă și tehnoredactare computerizată: Vlad Perțu

Culegere computerizată: Mihai Turuta

© Biblioteca Națională, 2001

© Petru Ganenco

ISBN 9975-9991-1-5

ISBN 9975-9991-2-3 Vol. I

CZU 027.54 : 94 (478)

G 18

ÎNTRE CLIO ȘI BIBLON

(In memoriam Petru Ganenco)

O șloca din Mahabharata ne spune că "O casă ne naște și alta ne crește". Cea de-a doua este, indubitabil, Casa Ființei. Ea este așezată, desigur, pe vatra primei case, căci locul nașterii este prezent și reprezentat în ființa ta până în clipa cea din urmă. Sau, poate, mai ales în ultimul ceas. Prima casă intră în cea de a doua, în Casa Ființei, iar aceasta din urmă este ctitorită, de obicei, de ceea ce te-a format, pe de o parte, iar pe de alta, de ceea ce ai făcut, ai lucrat.

Casa Ființei lui Petru Ganenco a fost ctitorită de Clio și de Biblon. Istoric de formație, el și-a consacrat toată viața biblioteconomiei și aceste două domenii au produs în ființa lui, în felul său de a fi și de a vedea lucrurile o simbioză particulară care a purtat, la rândul-i, într-un mod mai pronunțat, poate, decât la alte persoane, pecetea locului natal. Altfel spus, personalitatea regretatului nostru biblioteconomist impune o abordare tridimensională, o integrare a elementelor constitutive ale ființei sale provenite din cele trei surse principale. De la Nezavertailovca a moștenit mai cu seamă un anume limbaj și niște principii etico-etno-morale care îl deosebeau. De la Clio i-a rămas un pronunțat sentiment al rostuirii reperate a timpului, al succesiunii și un fel de instinct de a învăța din greșelile altora și de a nu le repeta. De la Biblon a deprins ordinea. Toate aceste elemente distincte erau rostuite ca niște cristale –mărgelile pe firul memoriei, aceasta din urmă constituindu-se la el ca o stare și ca o funcție în același timp, ea fiind aceea care i-a dat mereu imboldul de a afla, a cerceta, a ține minte și a scrie. Gândul că numai ceea ce este scris rămâne l-a obsedat mereu, fie că era vorba de viața lui personală, sau de Biblioteca pe care a dirigit-o mulți ani.

Nezavertailovca, satul transnistrean în care s-a născut, a copilărit și a flăcăit, l-a modelat în covata unor obiceiuri, tradiții și cutume de o arhaicitate și de o seriozitate stranie și monumentale. Le respecta cu rigurozitate și cu un fel aparte de responsabilitate, chiar și după ce a plecat din sat pentru a-și face studiile și a se stabili pe totdeauna la Chișinău. Dar nu se lăsa copleșit de ele, croindu-și de fiecare dată ieșiri în largul libertății, în măsura acceptată de generația sa și de timpul său, pentru a-și crea un echilibru existențial, în cumpănă cu mediul citadin și intelectual-profesional în care viața l-a situat. În chiar denumirea satului său de baștină stă ascunsă un fel de încăpățănare, de îndărătnicie, trăsături pe care le-a avut din plin și Petru Ganenco. Avea un caracter robust, un simț al demnității și mândriei împins uneori până la orgoliu. Nu-i plăceau înfrângerile, iar dacă acestea se întâmplau, o îndărătnicie, o perseverență și mai mari îl mobilizau să se revanșeze și să-și realizeze ce-și avea pus în gând. Energia-i virilă (cu ecouri și rezonanțe caracteristice orașului nostru), exigența, înfățișarea și verticalitatea panofaunice făcură din el un lider care inspira nu doar respect ci (trebuie s-o recunosc sincer, ca subaltern de mulți ani al său) și teamă. Aceasta se referea chiar și la angajații aparatului ministerial, care, în anii când el era directorul Bibliotecii Naționale, se cam fereau să aibă vreo confruntare cu dânsul, numindu-l înde ei, în limba oficială de atunci, "Țariok".

În afara exercițiului directorial, însă, era un sanguin jovial, iubitor de viață și de societate, uneori cu excесе de duioșie și de receptivitate. Păstrez o fotografie care l-a immortalizat într-o zi de întâi mai, la demonstrație, în mijlocul salariaților bibliotecii, cu fiul meu Liviu, pe atunci de trei anișori, în cârcă și cu o expresie a feței cam ca aceea a zeului Pan la început de primăvară. Alte circumstanțe, altă față, alt om. Acest alt Ganenco s-a manifestat din plin în perioada de după momentul de tristă pomină, despre care am scris într-un articol memorial,

când a fost destituit din postul de director în rezultatul unor intrigi și aranjamente de culise, pe baza unor probe și învinuiri mai mult false, fabricate de mediocritățile care luptau pentru... "putere". În anii ce au urmat după acel moment crucial și până în ultimele sale zile am cunoscut un Ganenco resemnat și simplu, eliberat de toate orgoliile și iluziile trecătoare, preocupat de lucrurile care rămân și nutrind speranța că ele ar putea să lungească pomenirea numelui său după ce va fi plecat în lumea celor drepți. Nu rămăsese nici urmă din ținuta surclasantă, măritoare de altădată. Devenise neîngrădit în sinceritate și compasiune, se bucura cu o generozitate necontrafăcută de micile sau mai marile succese ale colegilor pe care în trecut îi aborda, nu rareori, dintr-un punct de vedere concurențial, competițional. Cu referire la acel trecut îmi mărturisea, cu două luni înainte de moarte, că seninul, calmul rece, regal pe care le arăta fața sa în cele mai dificile situații, ascundeau, de multe ori, niște emoții, suferințe, sfâșieri și fobii care i-au lăsat în suflet cicatrice adânci. De fapt, trebuie să te afli cât de puțin în piele de director al unei instituții atât de complexe, atât de marcată de unitatea și lupta contrariilor, ca să poți să înțelegi astfel de stări.

Niciodată, însă, în ultima, dificila perioadă a vieții sale nu și-a pierdut demnitatea. Atâta doar că, pe zi ce se apropia de sfârșitul pe care istoricul Ganenco îl aborda ca pe un reper firesc și necesar în rostuirea timpului, iar omul Ganenco vorbea despre acest final pentru a-l îndepărta din gând, din ființă și din realitate, demnitatea lui se înnobila nu știu cum, se transforma în noblețe.

Scriitorul Vladimir Beșleagă, transnistrean și el, mărturisea, la lansarea romanului "Sânge pe zăpadă", în Casa Uniunii Scriitorilor, că atunci când se așază la masa de scris, oricât efort ar depune, uită acea parte a vocabularului său pe care a acumulat-o din lecturile-i întinse, așa încât operele sale cele mai importante sunt scrise cu cuvintele însușite în copilărie. La Petru Ganenco acest fenomen se manifesta și evolua într-un mod

dramatic, căci dacă pentru o scriere artistică unitățile lexicale din copilărie sunt chiar edificatoare, pentru una științifică ele comportă, de regulă, un efect de rudimentaritate. Și nu e vorba aici de originea transnistreană. Emil Cioran, de exemplu, recunoscut drept unul dintre cei mai mari stilști ai limbii franceze, în ultimele luni de viață uitase definitiv această limbă, uitase chiar și elevata limbă română pe care și-o puse la punct în perioada bucureșteană și vorbea o românească simplă, ca în Rășinariii copilăriei sale. La mijloc e, mai curând, un fenomen psihic și neurologic neelucidat de știință. Oricum, după 1989, când româna a devenit limbă oficială și la noi, dar în special în ultimul său an, Ganenco se afla într-o luptă surdă cu limbajul, acesta arătându-se a fi nu mai puțin îndărătnic decât biblioteconomistul nostru, așa cum era el în perioada directoratului. Și nu știu dacă din rațiuni compensatorii sau nu, dar în scrierile sale din acești ani el este excesiv de exigent și de riguros în ceea ce privește argumentația inductivă sau deductivă și reperarea sursieră. Iar în una din ultimele noastre convorbiri, conchidea, cu o notă de nostalgie, că cel mai important lucru care ar trebui să ni se dea în copilărie este limba, limbajul. O limbă deplină, mai complexă, de o ținută mult mai armonioasă și mai elevată.

Când a absolvit Universitatea și a devenit angajat al Bibliotecii Naționale (pe atunci Biblioteca Republicană N. K. Krupscaia), tânărul istoric Petru Ganenco a tot cumpănit câțiva ani dacă să accepte sau nu niște oferte mult mai avantajoase, în special din partea unor structuri guvernamentale, locuri care i-ar fi asigurat o mult mai bună situație nu doar materială, dar și morală, căci pe atunci calificativul bărbat-bibliotecar comporta o conotație peiorativă descurajatoare. Destinul a vrut ca el să rămână legat pentru toată viața de biblioteconomie. Nu a regretat niciodată acest lucru, fiindcă și-a descoperit o adevărată vocație pentru acest domeniu, care, la rândul-i, a achiziționat un manager eficient și neobișnuit tocmai prin

faptul de a fi integrat principiile de bază ale istoriei cu acelea ale biblioteconomiei.

Din chiar începuturile sale îndepărtate Biblioteca a însemnat în primul rând Ordine. Aceasta e o categorie regală, extrem de vastă, cuprinzând sensuri fundamentale la nivelurile metafizic, filozofic, epistemologic, teoretic, social-juridic, semiotic-lingvistic, tehnic, pragmatic etc. Facerea lumii, structura și dinamica Universului, rostuirea timpului și Calendarul, clasificarea și sistematizarea cunoștințelor, vorbirea, comunicarea și scrisul, rânduiala muncilor agricole, regulile de conviețuire într-o comunitate, rostuirea locuinței, organizarea muncii de orice fel – toate acestea și încă multe alte lucruri se țin pe câte unul din ramurile acestui mare, întemeietor și rostuitor copac ce se cheamă Ordine. Primele biblioteci erau concepute în așa fel ca ele să imite Ordinea în toate sensurile cunoscute, să fie o imagine concentrată a ordinii universale. Când a spus că își imaginează paradisul în forma unei biblioteci, Jorge Luis Borges pornea tocmai de la înțelegerea și de la perceperea acestei ordini universale răsrântă într-o bibliotecă bine, corect și originar concepută, ordine apropiată de eternul divin (când ordinea devine armonie) și îndepărtată, dacă nu e posibil să fie chiar debarasată, de efectele entropice, antiarmonice aduse și proliferate în lume de factorul subiectiv.

Meritul, sau poate marele noroc al lui Ganenco este de a fi intuit foarte devreme, în primii ani de bibliotecărie, că esența esențelor în biblioteconomie este categoria de Ordine. Nu știu dacă el a realizat întreaga vastitate a acestui cuvânt – arbore, nici dacă i-a venit vreodată ideea de a transpune o asemenea realizare mentală în scris. În schimb, din ceea ce a înfăptuit ca biblioteconomist practician, de asemenea din lucrările sale publicate sau rămase în manuscris, se vede că a fost un continuator al liniei socio-tehno-pragmatice promovată de biblioteconomia nemțească. În școala din satul său, spre deosebire de școlile de dincoace de Nistru, se studia nu

franceza sau engleza, ci germana. Vladimir Beșleagă, la care ne-am referit mai sus și care a învățat și el germana, mărturisește că limba aceasta te introduce într-o lume cu totul altfel rânduită și rostuită. Adică, într-o lume, în care ordinea are o prezență mult mai vie. Pe lângă acest factor care l-o fi fost marcat mai mult sau mai puțin, Ganenco a făcut și anumite lecturi care, în mod cert, l-au așezat în albia acestei orientări. Ideile biblioteconomice nemțești au început să pătrundă în Basarabia încă de la sf. sec. XIX.. Un mecena de la Akkerman, pe nume Alexandr Tanshi, ctitor și întreținător de biblioteci, a fost unul dintre primii traducători în rusă a unui manual nemțesc de biblioteconomie, traducere tipărită în debutul primului deceniu al sec. XX la Sankt Petersburg. Un exemplar al acelui manual îl vedeam adesea pe biroul directorului Ganenco. La capitolul despre ce fel de calități trebuie să întrunească un bibliotecar, în acel ghid scria negru pe alb că cele mai importante calități sunt aplecarea pentru ordine și memoria bună, după care urmau acuratețea, altruismul (generozitatea), răbdarea, tenacitatea ș.a. Nu au lipsit de pe acel birou și alte cărți produse de cultura și gândirea bibliologică germană. Și nu doar bibliologică, pentru că aflându-se în fruntea unui colectiv atât de numeros, era nevoit să se documenteze și asupra unor aspecte de psihologie și organizare socială. În anii cât i-am fost subaltern (de la metodist și șef serviciu la director adjunct) l-am auzit comentând sau vehiculând un șir de idei referitoare la ierarhii și ierarhizare, lideri și liderism, valoare socială și echitate socială ș.a. preluate de la autori nemți (Feuerbach, Fichte) ori de la Nietzsche și Freud. Vreau să revin, însă, la manualul nemțesc tradus de Tanschi. Ordinea, în sens biblioteconomic, era abordată acolo în câteva planuri: a) într-o bibliotecă fiecare lucru trebuie să-și aibă locul său anumit și stabil; b) activitățile specifice trebuie să-și aibă un loc de desfășurare anumit și stabil; c) fiecare bibliotecar trebuie să aibă obligațiuni anumite, care să nu le repete pe nici ale unui alt bibliotecar

și să fie stabile ș. a. m. d. Fiecare punct era apoi desfășurat. La punctul a), de pildă, erau incluse probleme de clasificare a cărților, de catalogare (topografieri) și aranjare la raft etc.

Când s-a confruntat, sau a descoperit ordinea biblioteconomică, istoricul Ganenco nu a putut să n-o asocieze cu sora ei mai mare, din casa lui Clio, cu principiul istoric al succesiunii și al rostuirii reperate în timp. Mai mult, eu am convingerea că tocmai această revelație a consonanței între principiul fundamental al biblioteconomiei și acela al istoriei (principiu care este, cum am văzut, al întregului univers) l-a și făcut s-o îndrăgească pe cea dintâi, să creeze în jurul ei acea aură idealizată, poetică, poate; care te face să-i porți credință unui domeniu, unei meserii și să n-o abandonezi niciodată. În fond, într-un timp scurt, el a găsit "cheia" domeniului biblioteconomic, lucru pe care alții îl realizează mult mai îndelung, ori chiar nicicând, chiar dacă au absolvit facultatea de biblioteconomie. În plus, corespondențele dintre domeniul pe care l-a însușit la Universitate și acela în care își începuse cariera i-au deschis un câmp propice de integrare a lor, la nivel de concept și de principii, câmp pe care a încercat să-l exploreze, uneori în mod conștient, de multe ori în virtutea mobilurilor și informațiilor ce le avea ascunse ori depozitate în subconștient istoricul din el. Executorul acestei integrări era memoria-funcție și memoria-parametru, comune la cele două profesii, fără de ele nefiind posibilă identificarea nici a unui lucru (document) pus într-un loc anumit din bibliotecă, nici a unui segment dintr-o succesiune istorică rostuit și reperat în timp, ori a unui document dintr-o arhivă rostuit asemenea (de altfel, la începuturile începuturilor, biblioteca și arhiva alcătuiau un întreg organic). Memoria era, pentru Ganenco, artera de comunicare și de interferență între Clio și Biblon. Și dacă e să căutăm partea de contribuție originală a lui, mai ales în contextul când modelele de structuri organizatorice, de funcționalitate și

reglementare etc. erau slobozite din centru, de la Moscova, ea, această originalitate, se află tocmai în acest câmp de interferență între istoricul Ganenco și biblioteconomistul Ganenco, între Clio și Biblon.

Această fuziune îi reușea mai ales atunci și cu atât mai mult, când și cu cât apropierea dintre amintitele principii ale celor două domenii, dintre ordine și succesiune, era mai palpabilă. În acei ani, de exemplu, managementul în bibliotecile republicane (și nu numai) se desfășura după principiile, metodele și tehnicile de organizare elaborate de școala fruministă și de curentul leningrădean al economiei de bibliotecă, ideile cărora, s-o recunoaștem, au anticipat cu mult așa-zisele noutăți și schimbări de astăzi, începând cu ierarhizarea, programarea, interacțiunea cu mediul (comunitatea) și încheind cu indicatorii de performanță. Ideea de ordine la nivelul unui post de muncă includea, între altele, fișa postului. Ganenco a prelungit această idee făcând-o să se juxtapună cu ideea de succesiune a generațiilor. Documentul rezultat din acel concept a fost numit de el "Harta tehnologică a locului de muncă" și era orientat nu numai și nu atât către salariații existenți dar și, mai ales, către generațiile tinere de bibliotecari. Orice nou angajat, conducându-se de acea "hartă", trebuia să poată cunoaște tot ce și cum are de făcut la locul său, dar să se și orienteze în contextul general al instituției. Ideea de ordine "locală" se completa astfel cu aceea de continuitate și stabilitate, lucruri de o importanță capitală pentru evoluția unei instituții de un asemenea rang. Înlănțuirea tehnologică a operațiilor în procese, a proceselor în cicluri și constituirea, în acest fel, a "căilor" tehnologice (calea cărții, calea buletinului de cerere) era una din temele biblioteconomice de mare interes pentru el, poate tocmai pentru faptul că ele, dacă nu erau succesiunea întruchipată, așa cum o înțelege un istoric, atunci, cel puțin, reprezentau un pandant al ei. În jurul acestei tematici a organizat numeroase dezbateri în cadrul Consiliului științific și al

unor comisii speciale. Ideea la care a ținut cel mai mult era că aceste înlănțuiri bibliotehnologice au nevoie, pentru o funcționare cu adevărat ordonată, de o verigă cum ar fi memoria-funcție. Încercările sale de a soluționa această problemă pe contul implicării factorului uman (prin crearea unor verigi dispacterizatoare), au dat rezultate impresionante, dar n-au constituit o soluționare deplină și definitivă. Astăzi știm că sistemele automatizate de bibliotecă, prin anumite module (modulul circulație, de exemplu) și prin felul de funcționare a memoriei centrale a lor oferă în acest sens posibilitatea unei optimizări cvazitotale.

Un alt aspect ținător de ordinea biblioteconomică, intrat în câmpul preocupărilor și investigațiilor sale, a fost ceea ce el numea, în consens cu viziunea nemțească sus-amintită, irepetabilitate, iar în limbajul de specialitate curent se definește ca excludere a dublării și a paralelismului. A depus multe eforturi pentru a pune la punct o organigramă pivotată pe acest principiu, apoi a încercat să extindă ideea și în contextul sistemului nostru de biblioteci. Aici, însă, lucrurile nu au avut finalitatea la care râvnea. Mi s-a destăinuit, cu o ocazie, că, deși ca director de bibliotecă centrală a sistemului tinde spre realizarea și la această scară a acestui principiu important, ca istoric are convingerea că așa ceva nu se va realiza pe deplin atâta timp cât bibliotecile vor fi diriguite de oamenii-personalități, adică, în fond, niciodată. Pentru că mobilul oamenilor în istorie, zicea el, a fost este și va fi thimos-ul, setea de a se realiza și afirma, iar acesta coagulează în jurul său cercuri ambițioase de interese particulare. Și se pare că această concluzie a sa nu are, deocamdată, șansa să fie dezmințită.

Pe la mijlocul deceniului al șaptelea, fiind pusă în fața noastră sarcina elaborării unui program strategic de foarte lungă durată, îmi spuse că intuiește sau, cel puțin, caută o legătură între metoda extrapolării, dominantă pe atunci în procesul de prognozare și repetările din istorie. Mi-am

amintit atunci că în colecțiile bibliotecii noastre intrase de curând o monografie istorico-filozofică (tot nemțească și tot tradusă în rusește!) despre corelația dintre mituri și istorie, dintre tradiție și inovație, în care am remarcat o idee asemănătoare. Am studiat-o minuțios împreună și din acea colaborare a noastră s-a ales un studiu despre raportul dintre tradiție și inovație ca instrument de prognozare și de programare strategică a activității unei biblioteci naționale, în baza căruia el a prezentat o comunicare la o conferință unională și la un simpozion internațional. Comunicarea a fost remarcată și evocată adesea de doi dintre cei mai reductabili savanți-biblioteconomiști de atunci, academicianul O. Ciubarian și doctorul N. Kartașov.

În a doua jumătate a directoratului său pătrunse la noi, prin intermediul publicațiilor rusești, desigur, noțiunea de image, pusă în uz de americani. L-a preocupat în mod deosebit această temă, studiase colecții întregi de reviste de profil (popularea Eho, mai ales) și își formase un concept particular de construire și întreținere a imaginii instituției, concept care includea nu doar aspectele recomandate de noua orientare transoceanică, ci și unele adiacente, chiar subiacente. Și, desigur, nu s-a putut să nu adauge câte ceva și din ceea ce-i oferea istoria, în special felul unor personalități de a-și construi o imagine (în acea perioadă vedeam mereu pe biroul său zeci de cărți despre viața oamenilor iluștri, în preponderență din cunoscuta colecție moscovită JZL). Repertoriul formulelor de difuzare culturală, unul din mijloacele principale de edificare a unei asemenea imagini, era tipic pentru majoritatea bibliotecilor republicane, cu formule recomandate de partid și controlat de acesta, fapt care îți lasă puțin loc pentru creativitate, motiv pentru care, probabil, a și recurs Ganenco la zămislirea acelei viziuni particulare, pe care nu a expus-o în scris, sau, cel puțin, dacă a avut un asemenea text, nu l-a demonstrat nici o dată, din rațiuni nu doar de circumspecție politică, ci și de

păstrare a "secretului instituției", acesta fiind, după el, unul din elementele cele mai importante în materie de promovare a imaginii și de prosperare a organizației, tot așa cum o anume birocratizare a accesului în bibliotecă, una superfluă în raport cu strictele necesități de securitate, ar spori, în convingerea lui, prestigiul ei. Dincolo de aceste momente controversabile, a promovat, la acest capitol, mai multe acțiuni și activități remarcabile, unele cu titlu de pionierat. A fost primul director de bibliotecă de la noi care prezenta cu cel puțin treizeci de ani în urmă (în fața opiniei publice, dar mai ales a organelor de resort) instituția condusă de el prin prisma măsurătorilor și a indicatorilor de performanță, scopul urmărit ținând fie de imagine, fie de nevoia de a obține o finanțare mai bună, de a extinde statul de funcții sau de negocierea altor beneficii. Activitatea editorială, pe lângă funcționalitatea specifică unei instituții de acest fel, a fost și ea subordonată, în mare măsură, scopurilor imageiste, devenind, pentru el, un sector prioritar. S-a pus la punct un veritabil lanț tehnologic editorial, calitatea, probitatea și, în măsura posibilităților de atunci, bunul gust fiind puse în capul mesei. A avut noroc și de un excelent redactorșef, cel mai bun pe care l-a avut vreodată Biblioteca noastră, Maria Vinogradski, împreună cu ea ridicând această activitate la un nivel decent, în multe privințe pilduitor. Deși difuzarea culturală era, precum am spus deja, supravegheată de fir a păr de puterea de atunci (formule ca aniversalitățile populare, cluburile, seminarele au fost elaborate și recomandate de partid pentru toată Uniunea Sovietică. Nici o broșurică nu era editată fără verificarea și permisiunea secției respective a CC al PCRM și a Glavlit-ului. Nici o expoziție nu se inaugura până nu era verificată și încuviințată de responsabilul de la CC. Nici o acțiune culturală nu se producea înainte ca scenariul ei detaliat și locul desfășurării să fie minuțios examinate și cercetate de responsabilul de la CC și de acela de la KGB), Ganenco încerca să dea trecere și unor formule

neaservite, sau, cum erau numite ele atunci, într-un limbaj eufemistic, neformale. Fapte pentru care a fost răsplătit de considerația publică dar și sancționat prin oprobiul suspușilor. Cenaclul "Miorița", o oază de cultură națională pe atunci, a fost, până la urmă, dizgrațiat (printr-o metodă uzuală în acei ani, aceea a "chemării la covor" sau a omiterii din programul de activitate, dar fără ca puterea să lase urme scrise). Îmi amintesc de asemenea de o biobibliografie elaborată către semicentenarul lui Ion Druță, lucrare interzisă de CC.

Într-un moment de etapă, jubiliar (când împlinea patruzeci și cinci de ani), a realizat definitiv că în contextul felului nostru de a fi (al "feleșagului național", cum îi plăcea să spună) ordinea, buna funcționare și difuzarea culturală sunt insuficiente pentru a ridica biblioteca la rangul institutelor sociale superioare. Istoria îi sugera că un domeniu este mai prestigios, mai favorizat atunci, când el e reprezentat nu doar de o meserie, ci și de o știință. Momentul se producea în perioada modernismului târziu, când în Occident și în alte părți teoretizarea și tatonările metafizice își cuceriseră teritorii întinse în aproape toate domeniile. Ecouri ale acestor orientări pătrunseră, într-o formă filtrată, desigur, și în spațiul URSS. O seamă de biblioteconomiști notorii (Ciubarian, Kartașov, Vaneev, școala biblioteconomistă din Sankt Petersburg) inițiaseră o largă campanie în sprijinul recunoașterii biblioteconomiei ca știință, anvergura și finalitățile ei întrecând cu mult intențiile Occidentului, acesta fiind surprins chiar și astăzi și dezaproband excesiva înclinație a biblioteconomiștilor estici spre teoretizare (a se vedea, în acest sens, discursul noului președinte al IFLA la Conferința generală de la Copenhaga, 1997). Sprijinind, cu ceea ce-i stătea în puteri, această mișcare, Ganenco și-a pus, concomitent, scopul să obțină pentru Biblioteca noastră un statut oficial de instituție științifică (de rangul institutelor Academiei, ținta fiind nu doar prestigiul moral și social ci și, implicit, o salarizare substanțială). Împreună cu un secretar științific

de un temperament oriental (Galina Cean-Fu era chiar de origine chineză) a desfășurat în bibliotecă o campanie pe măsura celei unionale. A înființat un seminar teoretic în cadrul căruia fiecare șef de serviciu și de sector, fiecare bibliotecar principal era obligat să prezinte anual câte un raport științific pe o problemă apropiată sectorului sau direcției de activitate a fiecăruia. A dat o ținută canonică ședințelor Consiliului științific. A inițiat mai multe conferințe științifice și sesiuni de comunicări la care prezenta personal așa-zisele "rapoarte de bază", pregătite de serviciul lui David Șehtman, dar trecute prin două, trei redacții scrupuloase ale raportorului. A bătut pragul CC-ului pentru a obține dreptul de editare a Analelor științifice ale Bibliotecii. În toiul pregătirii celor două volume ale Analelor care au văzut lumina tiparului, redactorul-șef, cu principialitatea-i și exigența-i de la care nu se abătea nici chiar în fața directorului, a rebutat marea majoritate a rapoartelor trecute prin seminarul teoretic, considerându-le rudimentare. Noțiunile de talent și vocație sunt valabile și în știință, iar împotriva acestui mare și istoric adevăr, istoricul Ganenco nu mai putea face nimic, așa că, până la urmă, în cele două volume au fost incluse și nume din afara instituției. Din acea întreprindere, însă, s-au cernut o seamă de autori prezenți și astăzi în paginile publicațiilor de specialitate, iar în cadrul instituției s-a creat o atmosferă impregnată de o atitudine mult mai elevată și mai exigentă față de activități și lucrări, un fel de sau poate chiar o tradiție de a gândi lucrurile, toate acestea făcând să crească nivelul profesional și autoritatea Bibliotecii.

Precum biblioteconomistul Ganenco se inspira și se alimenta adeseori din principiile istoriei (să nu uit să consemnez și încercarea sa (neaoșă, poate) de a deduce din principiul succesiunii generațiilor un indicator relativ la vârsta medie optimă a colectivului Bibliotecii), tot așa istoricul și-a aflat un loc de a încerca să se realizeze și să se împlinească pe teritoriul biblioteconomiei. Ceea ce am remarcat în primul rând la el era respectarea ortodoxă,

un fel de cult față de anumite principii, metode și tehnici de cercetare, ordonare și interpretare a materialului istoric. Era vorba, la început, de metodologia însușită la Universitate, completată ulterior prin lecturi din corifeii istoriei oficiale de atunci, dar și din autori puși în fondul secret care exista în Bibliotecă. Avea o anume predilecție pentru A. D. Xenopol, N. Iorga și pentru Giurești. În ultimii ani ai directoratului îl recitea pe Kliucevski.

Când a purces la primele sale investigații de istorie a bibliotecilor, a ținut să se întrețină cu cel mai consacrat istoric oficial al bibliotecilor din U. R. S. S., Abramov, pe care l-a vizitat la Moscova, realizând atunci că acest domeniu de istorie aplicată are un șir de particularități metodologice pe care s-a străduit să le însușească, iar ulterior, când se confrunta cu anumite dificultăți de interpretare, apela la consultațiile telefonice sau orale (când se afla în deplasare) ale moscovitului. În general, felul cum era pe atunci istoria oficială nu prea merită să fie comentat. Însuși Ganenco vorbea despre anumite deficiențe ale ei. Noțiunea de progres, înțeleasă unilateral și raportată la anumite linii politice iar nu la comunitate, retușarea faptelor ce veneau în disonanță cu acele linii, raționalismul excedentar, moda de a situa orice lucru într-un context de epocă (în lumina principiului determinismului), încât acel lucru arăta ca un chițibuș în masivul contextual – acestea și alte determinante ale acelei istorii o diminuează și mai mult pe aceasta în fața veritabilei istoriografii de astăzi, care, iată, ne spune că în istorie nici progres nu prea există, și nici omul nu e o ființă chiar atât de rațională (citiți-l pe McNeill, pentru conformitate). Avantajul lui Ganenco este că el, pe de o parte, nu a făcut istorie oficială, iar pe de alta, nu avea un statut de istoric profesional, scriind mai mult din plăcere și din pasiune. Singurul tribut pe care l-o fi fost plătit timpului erau, în mod conștient, anumite rațiuni ținătoare de posibilitatea de a se publica (concesiile făcute lui Mohov, redactorul monografiei sale), iar în subconștient,

anumite reziduuri metodologice și conceptuale pe care nu le putea refuza, mai ales atunci când își redacta lucrările în limba rusă, dar de care s-a îndepărtat vizibil după 1989, când a scris în română.

Deși măria sa Timpul rămâne în continuare judecătorul suprem în ale scrisului, se poate spune că în domeniul său (și eu cred că, pentru a evita orice fel de excedente judecățile de valoare despre el trebuie să fie contextuale, ținătoare de domeniul concret de istorie aplicată, de istorie a bibliotecilor din spațiul nostru, și mai puțin de istoriografie în general) istoricul Ganenco a lăsat urme de neșters și de neocolit. A scos din negura uitării istoria Bibliotecii Guberniale a Basarabiei, publicând una din cele mai impunătoare monografii de la noi în acest domeniu al bibliologiei, dovedindu-se a fi, mai târziu, un bun și corect polemist atunci când s-au iscat anumite controverse din partea unor instituții ce-și revendică, în raport cu Biblioteca Gubernială, continuitatea. În perioada editării Analelor Bibliotecii, a scris și a publicat un întins studiu de istorie a scrisului, tiparului și a cărții în spațiul nostru din cele mai vechi timpuri, lucrare de pionierat atunci la noi, adevărat eveniment cultural – științific, mai ales că ea constituia, în contextul politic din acel moment, un act de curaj din partea autorului, o atare scriere nefiind posibilă fără investigații și trimiteri la autori și publicații de dincolo de Prut. A elaborat un curs de istorie universală a bibliotecilor pe care l-a citit mulți ani în fața studenților – biblioteconomiști de la Universitate.

Munca administrativă, însă, proiectele sale manageriale ambițioase nu-i lăsau timpul necesar pentru a se realiza plenar ca istoric al bibliotecilor. În schimb, în perioada de după directorat, în special după 1989, s-a dăruit din plin studiilor și cercetărilor, cuprins de o adevărată obsesie a recuperării timpului pierdut. În acești ani a valorificat mare parte din materialele și documentele acumulate în arhiva sa personală, făcând investigații de anvergură și în colecțiile Bibliotecii Academiei în care se

angajase ca bibliograf. A publicat importante articole și studii în diferite reviste, a prezentat comunicări inedite la noi și în România, a colaborat la unele ediții enciclopedice. A elaborat concepția ("trecând-o" și prin Institutul de Istorie al Academiei) și a început, împreună cu câțiva colegi de la Biblioteca Academiei, să adune informație pentru un nou volum al bibliografiei "Istoria Moldovei", agravarea bolii și apoi moartea împiedicându-l să ducă lucrarea la împlinire.

Ceea ce-l caracteriza în mod deosebit era rigurozitatea documentării și acuratețea reperărilor sursiere. Îmi amintesc de studiul său despre Eminescu – bibliotecarul pe care l-am publicat în numărul trei al almanahului "Patrimoniu" al bibliofililor din Moldova, publicație al cărei redactor-șef eram. Mihai Cimpoi, care a patronat acel număr special al almanahului, după ce a citit studiul, a venit și mi-a spus: "Iată, în sfârșit, o investigație cu adevărat serioasă și cuprinzătoare asupra acestui aspect al vieții lui Eminescu".

Aceste două volume de scrieri istorice ale lui Gașenco țin de perioada, ca să zic așa, "rusească" a creației sale. Când spun astfel, am în vedere numai și numai limba în care autorul și-a redactat aceste două manuscrise. Primul este istoria revăzută și completată a Bibliotecii Guberniale, al doilea e o lucrare inedită, la care a muncit, cu intermitențe și reveniri, mulți ani. A venit cu ele la mine cu vreun an înainte de moarte, îngrijorat că starea sănătății și confruntarea ce o avea cu limba, ambele agravându-se, nu-i vor permite să le valorifice. Propunerea și rugămintea lui era ca eu să citesc câte un capitol, apoi adaosurile și notele critice făcute de el la capitolul respectiv, pe foi aparte, în rezultatul fie al depistării unor informații noi, fie al renunțării la unele accente interpretative sub impactul venirii la noi a unei istorii de alt fel, după care să redau în scris cu cuvintele mele materialul parcurs. Am muncit în acest fel mai multe luni, transpunându-i lucrarea, citind împreună fiecare capitol astfel pregătit. Însă, în virtutea unor relații cu totul

deosebite ce se iscaseră între noi în acei ultimi ani ai săi, făceam exces de zel, mă străduiam nu doar să transpun ci să și înfrumusețez textul, să-l îmbogățesc cu idei alogene. Mi-am dat seama că ceea ce rezulta din acea muncă nu mai era creația lui autentică. După moartea sa am renunțat la această metodă și am apelat la serviciile a doi traducători, Iurie Zava și Mihai Manea, care au tălmăcit manuscrisele în română, iar neobositul nostru profesor Ion Madan mi-a venit în ajutor, redactând, după traducere, volumul doi, fapte pentru care le aduc, și pe această cale, gratitudinile mele.

Vreau să-i mulțumesc și văduvei, Valentina Ganenco, pentru faptul de a ne fi îmboldit să nu încetăm lucrările asupra manuscriselor și de a ne fi pus la dispoziție materialele din arhiva personală a răposatului, atunci când le solicitam.

E posibil ca în procesul de traducere să se fi produs anumite mutații de nuanțe și de accente interpretative. De aceea, le recomand eventualilor cercetători ai acestor texte, în special în cazurile când vor apărea anumite semne de întrebare sau confuzii, să caute să consulte și manuscrisele.

Sper să ne ajute Dumnezeu să edităm, într-un viitor nu prea îndepărtat, și un volum de studii și cercetări publicate sau rămase în manuscris, redactate de autor în limba română în perioada de după 1989. Am împlinit astfel un act de cinstire a lui Petru Ganenco, directorul care a știut să îndrepte instituția noastră pe făgașul Ordinii, biblioteconomistul care a încercat o originală integrare a fundamentelor istoriei cu acelea ale biblioteconomiei, istoricul care a avut o contribuție substanțială la valorificarea trecutului bibliotecilor din acest spațiu.

Alexe Rău

Introducere

Bibliotecile din Moldova au cunoscut în istoria lor aceleași etape de evoluție ca și focarele de cultură similare din alte țări ale Europei de Sud-Est. Pe parcurs de veacuri ele au promovat tradiții frumoase și bogate în dezvoltarea culturii naționale, începînd cu colecțiile de cărți mănăstirești și terminînd cu bibliotecile publice și științifice de astăzi.

În Occident, procesul acesta s-a desfășurat cu mult mai rapid. Dezvoltarea culturii în Moldova și Țara Românească a fost reținută de o mulțime de războaie, care au ruinat economia și au stagnat dezvoltarea culturii.

Bibliotecile au apărut în lume odată cu cartea. Tăblițele de lut scrise în mileniile IV-III î.Hr. și găsite la Ninive, în biblioteca regelui asirian, Assurbanipal (sec. VII î. Hr.), tratează teme religioase, istorice, juridice și literare.

Vechii egipteni aveau deja adunate în bibliotecile regale, sacerdotale și particulare rulouri de papirus cu texte privind cele mai diverse teme. La intrarea în biblioteca lui Ramses II (secolul 14-13 î. Hr.), pe frontispiciu se află inscripția: "Leac pentru suflet".

Se consideră, că prima bibliotecă publică din istoria omenirii a existat la grecii antici, ea fiind întemeiată de Pisistrat la Atena, în secolul VI î. Hr. Au existat mari biblioteci la Pergam, Rodos, Syracuza și în alte localități. Însă cea mai vestită bibliotecă din antichitate a fost cea din Alexandria, întemeiată de Demetrios din Phaleron în anul 290 î. Hr, la sugestia regelui Ptolemaios Soter. Mai tîrziu (sec. III î. Hr.), Ptolemaios Filadelful procură cărțile din biblioteca personală a lui Aristotel, sporind astfel faima Bibliotecii din Alexandria cu 500 000 de volume.

Prima bibliotecă publică din Roma antică este legată de numele lui Asinius Pollio (anul 39 î. Hr.), de la curtea lui Caesar. Urmasul lui Caesar, Octavian August, a fondat biblioteci în orașele Palatina și Octaviana, acestea avînd în fruntea lor

cîte un procurator bibliotecal (director) ajutat de librari (bibliotecari). În anul 100 d. Hr., Traian, cu un an înainte de a pleca în prima companie de cucerire a Daciei, a întemeiat Bibliotheca Ulpia — cea mai mare și valoroasă bibliotecă romană. Biblioteci particulare existau nu numai la Roma, dar și în provincii. După destrămarea Imperiului Roman, în sec. V și VI d. Hr., din cauza vremurilor tulburi, bibliotecile s-au refugiat în mănăstiri.

O bibliotecă din Caesarea (Palestina), fondată încă în sec. III, a fost distrusă în sec. VII de către cuceritorii arabi. La începutul sec. IV, Constantin cel Mare înființează la Constantinopol o bibliotecă care a dăinuit pînă la 1453. În prima jumătate a sec. VI, Benedict a înființat o bibliotecă la mănăstirea de la Monte Cassino din Italia. Alte mari biblioteci funcționau în mănăstirile din Anglia, Scoția, Irlanda și Spania.

În timpul lui Carol cel Mare, regele Franței (768-814) și împărat al Occidentului (800-814), s-au colectat cărți pentru Biblioteca regală din Paris, care după revoluția de la 1789 a constituit temelia Bibliotecii Naționale a Franței. Anume din porunca lui Carol a fost scris și miniat "Codex Aureus"

În sec. XII-XIII, își încep activitatea primele biblioteci universitare la Bologna, Paris, Oxford, Praga, Cracovia, Viena, Heidelberg, Salamanca etc. Biblioteca din Oxford, arsă ca fiind "eretică" la 1549 din porunca lui Eduard VI, a fost restaurată de Thomas Bodley între 1597-1602, perioadă după care a devenit cunoscută cu numele de Bodleyan Library (Biblioteca Bodleiană).

Colecțiile particulare de cărți din sec. XIV-XV, care se aflau în bibliotecile lui Petrarca, Boccaccio, Jean de Berry, Matei Corvin, a familiei Medici etc. uimeau prin splendoarea lor. Casimo de Medici a înființat la Florența Biblioteca Marciana, iar Lorenzo Magnificul a pus bazele Bibliotecii Laurentiane. Prin 1602, cardinalul Frederico Boromeo a pus temeliile Bibliotecii Ambrosiana din Milano, cu acces pentru public din anul 1609. În sec. XVII se disting bibliotecile unor oameni de stat francezi: Richelieu, Colbert, Mazarini. Ultimul a pus biblioteca sa personală la dispoziția publicului în anul 1643.

În sec. XVIII și XIX apar mari biblioteci publice, care au devenit ulterior Biblioteci Naționale: cea de pe lângă British Museum (1753), Biblioteca Congresului american (1802), Biblioteca Muzeului Rumeantsev din Rusia (1826) și altele.

Pe pământurile românești, cea mai veche bibliotecă pare să fie cea atestată documentar după anul 1200, pe lângă mănăstirea Igrîș și filiala acesteia, Cîrța (județul Timiș). Ce-i drept, în literatura istorică medievală de la noi, termenul "bibliotecă" este utilizat cu mult mai târziu decît în alte țări. Primul care a aplicat termenul "vivliotiki", abia la sfîrșitul sec. XVII, este cronicarul Nicolae Costin,¹ deși cărțile erau adunate pe la majoritatea mănăstirilor, de la persoane particulare și de stat, din cele mai îndepărtate vremuri. În afară de literatura duhovnicească, Biblioteca mănăstirii Igrîș insera și manuscrise ale scriitorilor greci și latini: "De beneficiis" ("Despre binefăcători"), "De clementa" ("Despre grațiere"), "De mediis fortunatorum" ("Despre mijloacele de cîștig") de Seneca; "De finibus bonorum et malorum" ("Despre scopuri bune și rele") de Cîcero; "De causis corruptae sermonis" ("Despre cauzele unui discurs nereușit") de Quintilian; "De vita Caesarum duodecem" ("Despre viața celor doisprezece Cezari") de Setonius². În sec. XIV, la Sibiu, exista o bibliotecă a mănăstirii dominicanilor și alta a Capelei.

Mama lui Petru I, Margareta Mușata, a întemeiat în Moldova, pe la 1380, o bibliotecă pe lângă mănăstirea franciscană de la Siret. Biblioteca aceasta a existat pînă la 1573, cînd Ioan Vodă cel Cumplit a desființat așezarea.

Cele mai vechi centre de cultură cărțurărească ale țării Românești se aflau la manastirile Vodița, Tismana și Cozia. Primele două au fost ctitorite în a doua jumătate a secolului XIV de Nicodim. Aici se copiau și se impodobeau manuscrise, iar aceasta presupune, necesită existența unor scriptorii și biblioteci.

Asemenea lăcașe de cultură existau și în Moldova. La mănăstirile Neamțu (sf. sec., XIV) și Bistrița (înc. sec. XV). La mănăstiri au fost scrise și cele mai vechi cărți din trecutul nostru: Tetraevangheliarul din 1404-1405, copiat de Nicodim

la Tismana, și alt Tetraevangheliar (aflat în prezent la Biblioteca Bodleiană din Oxford), întocmit și pictat la 1429 de Gavriil Uric la Neamț. Alte biblioteci au fost înființate în sec. XV: în Moldova — la Voroneț, de unde provin primele cărți românești, și la Putna; în Oltenia — la Bistrița, unde ni s-au păstrat primele tipărituri — incunabulele noastre. Pe rafturile bibliotecilor mănăstirești din Moldova și Țara Românească pe lângă numărul mare al cărților sfinte sfinte — Evanghelii, Psaltiri, Psaltiri (Vechiul Testament), al cărților de pe care se cânta — Octoih, Triod, Catavasier, Minee, Liturghiere, Ceasloave, — apoi Cazanii, cărțile scrise de sfinții Părinți, erau între rafturi și sbornice cu conținut variat: Vieți de sfinți, cuvântări, extrase din cronici vechi și noi; nu lipseau nici cărțile zise bogomilice, ca Varlaam și Ioosef, Călătoria Măicii Domnului în iad, Viața sfintei Vineri, etc.³

Printre primele biblioteci domnești trebuie de menționat biblioteca lui Despot Vodă (1561-1563), creator de școală superioară la Cotnari. Anume în biblioteca din Suceava a acestui domnitor cărturar se afla manuscrisul "Libri Ciceronis de Republica ad Atticum". O bibliotecă bogată a avut și domnitorul Petru Șchiopul (1574-1591). Tot în sec. XVI își are rădăcinile și biblioteca personală a lui Luca Stroici, mare logofăt al Moldovei, de la care ne-a rămas cel mai vechi text românesc al unui "Tatăl nostru" și care spre sfârșitul vieții sale a dăruit biblioteca personală mănăstirii Dragomirna, alcătuind și un catalog.

În 1547, pe lângă gimnaziul luteran din Brașov, a fost înființată prima bibliotecă școlară din Țara Românească.

În sec. XVII-XVIII aveau biblioteci particulare marii cărturari ai timpului Grigore Ureche, Miron Costin, Udriște Năsturel etc., volumele cărora au dispărut prin vîltoarea vremilor. S-a păstrat o mare parte din biblioteca de la mănăstirea Mărgineni (Prahova) a stolnicului Constantin Cantacuzino — una dintre cele mai mari biblioteci din Europa de Est.⁴ La intrare în biblioteca lui Constantin Brîncoveanu de la Hurezu era scris: "Bibliotecă de hrană sufletului, această casă a cărților îmbie înțelepciunea de pretutindeni adunată, în anul 1708." După

tragica-i moarte din 1714 la Constantinopol au rămas doar câteva cărți răzlețe, iar o parte din manuscrise se păstrează azi în Biblioteca Națională din Viena.

Prima bibliotecă românească din Transilvania este legată de personalitatea mitropolitului de Alba-Iulia, Sava Brancovici. A doua bibliotecă ardeleană, care-și trage sorgintea din 1693, este cea a Bisericii sf. Nicolae din Scheii Brașovului. Prin 1727 au fost puse bazele bibliotecii Blajului — a treia bibliotecă la românii din Transilvania.

În secolul al XVIII-lea legendara bibliotecă a Mavrocordaților, fondată de Alexandru Exaporitul, Nicolae și Constantin, adică tatăl, fiul și nepotul, era invidiată și rîvnită de suverani, principii, fețe bisericești și colecționari din întreaga Europă. După 1749, Constantin Vodă, fiind exilat la Constantinopol, și-a amanetat cărțile din bibliotecă negustorului englez, Barker. O parte din ele a fost scoasă la licitație în 1750, iar restul au fost moștenite de urmașii Mavrocordaților.

În Moldova, bibliotecile mănăstirești de la Secu, Dragomirna și Bisericieni, precum și Poiana Mărului și Cernica în Țara Românească, au cunoscut în secolul al XVIII-lea o perioadă de renaștere. Tot atunci s-a mărit numărul bibliotecilor particulare.

Ideea înființării unei biblioteci publice își află expresie în anafora membrilor "Epitropiei învățăturilor publice" din Moldova de la 10 ianuarie 1828, prin care Mitropolitul Veniamin, logofătul M. Cantacuzino, Iorgu Șuțu și referendarul Gheorghe Asachi cereau principelui Alexandru Sturdza să ridice o bibliotecă națională "pentru sporul învățăturilor". Biblioteca centrală de la Iași a început să funcționeze pe lângă Academia Mihăileană la 16 iunie 1835; colecțiile ei numărau atunci 30000 de volume. La 8 noiembrie 1839 domnitorul Mihail Sturdza a donat bibliotecii 600 tomuri alese. După un an de la inaugurare întiiul ei bibliotecar Dimitrie Gusti a scos de sub tipar în 1841 în limba franceză "Catalogul cărților de citit în Biblioteca Academiei Mihăilene" — primul catalog tipărit de o bibliotecă publică.

Bibliotecile publice sunt organizate în prima jumătate a secolului al XIX-lea ca o necesitate a dezvoltării economice, sociale și culturale a celor două Principate Dunărene și a Basarabiei anexate de către Rusia în 1812. Reprezentanți de vază ai intelectualității noastre, pătrunși de ideile revoluționare din Franța și din alte țări ale Europei, au militat pentru luminarea și instruirea păturilor largi ale populației.

Se constituie noi și noi biblioteci personale, ba chiar devenise o modă de a avea biblioteci, uneori posesorii de cărți neștiind măcar a citi.⁵ Era însă foarte mare și numărul acelorora, care nu aveau posibilități și mijloace materiale să-și cumpere cărți și chiar acei ce posedau biblioteci nu-și puteau procura tot ceea ce doreau. Se vedea deci utilitatea înființării unor biblioteci publice, sprijinite de stat, așa cum apăreau pe atunci în țările mai dezvoltate ale Europei. Din aceste cauze se înființează aproape în același timp primele biblioteci publice la Chișinău (1832), la București (1838) și la Iași (1840).

În ceea ce va urma, vom încerca să realizăm o prezentare a istoriei privind începuturile și dezvoltarea Bibliotecii publice guberniale din Basarabia, deschisă publicului cititor la Chișinău la 22 august 1832. Continuitatea istorică a acestei biblioteci au asigurat-o fosta Bibliotecă Republicană de Stat "N. K. Krupskaia", iar după proclamarea în august 1991 a independenței Republicii Moldova — Biblioteca Națională.

Istoria biblioteconomiei Moldovei constituie una dintre cele mai strălucite pagini din istoria culturii noastre naționale. Aceste instituții de cultură, în care se păstrau lucrări inestimabile din domeniul științei, literaturii naționale și universale, pe parcursul a sute și sute de ani, au devenit reazemul cel mai sigur al operei de iluminare, de răspîndire a culturii și cunoștințelor în societatea moldovenească. Devenind o parte organică a societății la diverse etape ale dezvoltării sale, biblioteconomia a apărut și a evoluat într-o legătură strînsă și indisolubilă cu viața social-politică, culturală și științifică. La rîndul său, ea a contribuit la dezvoltarea scrisului, științei de carte, literaturii, învățămîntului și științei.

Din păcate, istoria biblioteconomiei din Moldova rămîne și astăzi puțin studiată, deși prezintă un interes științific și o valoare practică incontestabile. Interesul științific constă, în primul rînd, în faptul că ea a constituit o parte organică a culturii societății și, dat fiind această situație, nu poate fi desconsiderată atunci cînd este studiată cultura unui sau altui popor în general. În afară de aceasta, biblioteconomia Moldovei a inserat elementele progresiste și democratice ale trecutului. Pentru opinia publică din țară continuă să rămînă aproape necunoscută activitatea de bibliotecar a unui șir de scriitori, frunțași ai vieții publice și oameni politici, care au îmbogățit biblioteconomia cu multe elemente noi și progresiste. În mișcarea democratică din jumătatea a doua a secolului XIX-începutul sec. XX din Basarabia, pe arena activității bibliotecare și-au făcut apariția astfel de nume, cum ar fi Anna Grișcenko, Iulia Kviatkovskaia, Daria Harjevskaja, Liubovi Nemoleakina, Teofilia Doroshevskaja, Maria Globa, Maria Rașkovici, Ana Buhova, Lidia Kozlova și altele, care au luptat pentru democratizarea bibliotecilor, pentru caracterul cu adevărat popular al acestora. Indiscutabil, activitatea acestor bibliotecari trezește interesul întregii opinii publice, dat fiind faptul că ea depășea cu mult cadrul bibliotecii. Astfel, Liubovi Nemoleakina, fiind șefa bibliotecii cu sală de lectură gratuită din Chișinău, a întreprins o amplă activitate revoluționară și de explicare în rîndul cititorilor.

În aceeași perioadă, bibliotecile din Moldova s-au transformat de facto în focare ale propagandei revoluționare contra regimului țarist existent. În bibliotecile din Hotin, Briceni, în Biblioteca publică din Chișinău, în Biblioteca cu sală de lectură gratuită din Chișinău și în alte biblioteci nu numai că exista literatură revoluționară, dar aceasta mai era și popularizată pe larg.

Valoarea practică a studierii istoriei biblioteconomiei constă în faptul, că ea permite să se dezvolte și să se perfecționeze cu mai mult succes organizarea și metodele de activitate a bibliotecilor în ceea ce privește prestarea serviciilor către populație și, în primul rînd, a serviciilor de carte. Unul dintre

cercetătorii activității bibliotecilor din Rusia în perioada prerevoluționară, V. N. Vasiliev, menționa în cartea sa "Biblioteconomia", că Biblioteca publică din Chișinău a fost una dintre primele care a aplicat în practica sa de deservire a cititorilor metoda de dirijare individuală a lecturii.⁶

Pe lângă aceasta, sursele de arhivă studiate de noi ne demonstrează că în Biblioteca publică din Chișinău, Biblioteca cu sală de lectură gratuită din Chișinău, Biblioteca publică din Akerman, Biblioteca publică din Orhei, Biblioteca publică din Bender, precum și în alte biblioteci mari din Moldova prerevoluționară era bine organizat sistemul de cataloage, de evidență a activității desfășurate și de păstrare a fondurilor de carte.

NOTE

1. Costin Nicolae. Letopisețul Țării Moldovei. — București, 1942. — P. 154.
2. Constantinescu, N; Lazea, E. O bibliotecă monastică din Transilvania pe la anul 1200 // Studii. Revistă de istorie. — 1969. — Nr. 6. — P. 1145-1155.
3. Crăciun Iachim. Biblioteci și cititori români în trecut și azi. — Sibiu, 1940. — P. 3.
4. Vezi: Dima-Drăgan Corneliu. Biblioteca unui umanist român Constantin Cantacuzino Stolnicul / cuvînt înainte de Virgil Cîndea. — București, 1967. — 406 P.
5. Filimon Nicolae. Ciocoi vechi și noi. — București, 1950. — P. 76.
6. Васильев В.Н. Библиотечное дело. — 2-е изд. — Москва, 1913. — P. 80

I. Situația politică, socială și culturală a Basarabiei pînă și după fondarea

Bibliotecii publice din Chișinău

Prin desfășurarea sa pe teritoriul românesc, războiul ruso-turc din 1806-1812 a cauzat poporului nostru imense prejudicii materiale și morale. Dorința de libertate a făcut ca pe întregul teritoriu al Principatelor Române să se organizeze puternice detașamente de panduri și voluntari, care au colaborat cu armatele rusești contra turcilor. La 24 decembrie 1806 țarul Rusiei Alexandru I a lansat un manifest, pe care a poruncit să fie citit în divanurile celor două Principate Române, promițînd acestora că le va "păzi" și le va "apăra libertățile și privilegiile".¹ Proclamația care suna foarte frumos și promițător pentru români, nu avea decît scopul să cîștige susținători ai politicii țarului în rîndurile acestora, pentru a se crea impresia că Alexandru I venea în calitate de eliberator. El invoca, de fapt, dorința lui Petru I și a Ecaterinei a II-a ca Rusia să-și extindă dominația spre Marea Neagră și spre Dunăre. Alexandru I promitea românilor că le va respecta propria statalitate, dar în felul acesta el doar își masca intențiile sale expansioniste.

Inițial, armatele țariste nu s-au manifestat decît sporadic ca armate de ocupație și populația colabora sincer în speranța eliberării Principatelor Române de sub dominația otomană. Rușii au reușit să-și mascheze de minune intențiile, demonstrînd, uneori, chiar bunăvoință față de români. Moșiile românești acaparate prin forță de către străini, au fost restituite foștilor proprietari.

Situația aceasta n-a durat prea mult. De altfel, rușii nici nu se prea străduiau să-și respecte statutul de "eliberatori". Ei au acționat adesea în mod brutal în relațiile cu populația românească, comportîndu-se tocmai în felul în care puteau să se comporte în calitatea lor de forțe de ocupație ale unei mari puteri expansioniste. Rușii considerau că teritoriul cucerit prin forța armelor Guvernului provizoriu urma să devină rusesc.²

Agentul austriac de la București a cerut precizări de la generalul rus, guvernatorul Mekelson în legătură cu viitorul Principatelor Române. Acesta a răspuns că Rusia n-are intenția de a-și păstra pentru sine Principatele, unicul său scop fiind asigurarea securității contra invaziilor locuitorilor neromâni de la Dunăre.³

În februarie 1807, tătarii din Bugeac s-au răscolat împotriva rușilor, care voiau să-i strămute în Imperiul rus. Atacurile turcilor i-au silit pe ruși să se retragă în Sudul Moldovei. La 14 iunie 1807, rușii au fost înfrinți de către turci la Brăila și forțați să se retragă din Țara Românească.

Încercînd să mențină, cel puțin, Moldova, rușii au procedat din nou la altă tactică față de români. Ei au expediat o notă divanului de la Iași, "prin care-i aduceau la cunostință hotărîrea țarului ca veniturile fostelor raiale de la Hotin, Bender, Akkerman și Chilia, precum și ale alaturilor tătărești să rămînă sub administrația divanului "⁴

Decizia țarului nu a fost decît o manevră diplomatică în scopul asigurării liniștii, cel puțin, din partea românilor. Efectele sale nu au adus nici un beneficiu Moldovei, dat fiind faptul că în calitate de președinte al acestui divan a fost numit generalul rus, Laskarov. Numirea lui Laskarov a provocat nemulțumiri și proteste puternice din partea boierilor și clerului.

În cei doi ani de război, rușii n-au reușit să obțină victorii importante pe cîmpul de luptă. Speriat că va pierde totul, țarul a accelerat tratativele sale cu Napoleon. Rușii doreau ca Napoleon să-l convingă pe sultan ca Turcia "să cedeze" în favoarea Rusiei, cel puțin, teritoriul românesc dintre Prut și Nistru, pe care, pentru a-i induce în eroare pe francezi, l-au numit Basarabia. Aceasta era o denumire falsă, semnificația căreia francezii n-o cunoșteau. În realitate, ea desemna doar o fișie îngustă de teritoriu din sudul Moldovei, situată de-a lungul Dunării, pînă la Marea Neagră. Ea purta această denumire, pentru că în sec al XIV-lea a fost parte integrantă a Țării Românești, denumită Țara Basarabilor, potrivit numelui dinastiei domnești a Basarabilor.

Istoricul basarabean Leon Casso explică această falsificare în felul următor: "El (Rumeanțev), pînă în acest moment, a

dat lui Tolstoi ideea să confirme, că în puterea însăși a păcii de la Tilsit, Basarabia, cel puțin, trebuia să rămână Rusiei, pentru că articolul XXII din tratat amintea numai despre evacuarea Moldovei și Valahiei. În discuțiile dintre ambasadorii Tolstoi și Champigny, această chestiune a provocat unele contradicții. Ministrul francez considera că referirea la Basarabia a fost cu totul întâmplătoare, pe când Tolstoi era de părerea că Rusia trebuie să beneficieze de această lacună. Aici, pentru prima dată în cadrul negocierilor diplomatice, a fost individualizată "această fișie îngustă de pământ", după cum s-a exprimat Rumeanțev. La început, termenul "Basarabia" era utilizat în sens mai larg, adică prin el se înțelegea nu numai zona respectivă din stepa de sud a Bugeacului, dar și Moldova de est, situată între Prut și Nistru".⁵

Astfel, rușii au reușit să-l deruteze pe diplomatul francez și, în acest fel, Alexandru I a obținut la Erfurt (1808) mai ușor asentimentul lui Napoleon în vederea realizării intențiilor sale expansioniste. Atitudinea față de români a armatelor rusești de ocupație s-a schimbat radical în acest context, românii înțelegând tîrziu că independența nu le-o poate oferi nimeni din afară, și că ea poate fi cucerită doar de ei înseși, prin unitatea lor de cuget și acțiune.

În perioada 1808-1811, conflictul ruso-turc a evoluat fără rezultate decisive. Rezistența turcilor i-a obligat pe diplomații ruși să-și mai reducă din pretenții, mulțumindu-se doar cu Moldova, iar ulterior — numai cu teritoriul românesc cuprins între Siret, Nistru, Dunăre și Marea Neagră, căci îi amenința un mare pericol — Napoleon Bonaparte se apropia de granițele Imperiului rus.

În anul 1811, comanda armatei rusești aflată pe frontul de la Dunăre, care ocupase Principatele Române, a fost preluată de generalul Mihail Kutuzov. Sub comanda lui Kutuzov, "politica rușilor în Principate se accentua tot mai mult în sensul rusificării așezămintelor și al contopirii lor cu cele rusești. Divanul fusese redus în drepturile sale, la fel și influența boierilor asupra administrației țării".⁶

Din ordinul cancelarului Rumeanțev, generalul Kutuzov a început, la 19 octombrie 1811, la Giurgiu, tratativele de pace cu turcii. În decembrie 1811, tratativele ruso-turce au fost transferate de la Giurgiu la București, unde turcii au anunțat delegația rusă că nu vor accepta granița decît pe cursul Prutului pînă la Cogîlnic, iar de acolo — pe o linie dreaptă spre Marea Neagră. În stăpînirea turcească rămînea sudul provinciei cu cetățile Ismail și Chilia cu Dunărea maritimă.

În mai 1812, Kutuzov a primit Tratatul de pace dintre Rusia și Turcia. În articolul al IV-lea al Tratatului de la București, granița dintre Rusia și Moldova era stabilită astfel: "Prutul, din punctul unde acest rîu pătrunde în Moldova pînă la confluența lui cu Dunărea, apoi, începînd din acest loc, malul stîng al acestui din urmă fluviu pînă la Chilia și la vărsarea sa în Marea Neagră, vor forma hotarul celor două imperii" ⁷

Anexarea teritoriului românesc dintre Prut și Nistru constituia doar o parte infimă a programului pe care Rusia și-l propusese să-l realizeze la Dunăre. Marele nostru poet național Mihai Eminescu scria despre această etapă de expansiune rusească (1808-1812), despre raptul teritoriului din trupul Moldovei: "Rusia nu se mulțumește de a fi călcat peste granița firească a pămîntului românesc, ci voiește să-și ia și sufletele ce se află pe acest pămînt și să mistuiască o parte din poporul român. Rusia nu a luat această parte din Moldova pentru ca să-și asigure granițele, ci pentru ca să înainteze cu ele, și nu voiește să înainteze decît spre a putea stăpîni mai multe suflete. Luînd fără de nici un drept, fără de nici o justificare legitimă și cu ajutorul celor mai urîte mijloace, partea de răsărit a Moldovei în stăpînirea sa, Rusia, la început, făcuse ca granițele între Moldova și așa — numita Basarabie, să fie șterse cu desăvîrșire, pentru ca din Basarabia să poată înrîuri asupra Moldovei și asupra întregului popor românesc". ⁸

În perioada care a urmat anului 1812, o analiză obiectivă a situației chiar din această perioadă, relevă cu totul altă realitate. "Din ziua anexării la Rusia pînă la 1917, Basarabia a fost administrată, de fapt, de un reprezentant al Țarului și

al tuturor ministerelor din Petrograd, de obicei de un guvernator, general rus, de cele mai multe ori, mai cu seamă la început, cu înaltă situație în stat și la Curtea imperială. El avea puteri discreționare; de la el purcedea și prin el se făcea totul în interesul statului rus."⁹

Din însărcinarea lui Ciceagov, Capodostria a trecut la întocmirea unor norme provizorii pentru guvernarea Basarabiei. Aprobata de împărat, "Legea organică pentru Basarabia" a intrat în vigoare în anul 1813. Caracteristica principală a acestei organizări consta în supunerea exclusivă a guvernatorului basarabean comandantului armatei de Dunăre, care înlocuia organele administrației centrale ale imperiului.¹⁰ Întreaga administrație a fost acaparată de guvernator. Toate instituțiile administrative se subordonau unui guvern provincial, care prin componența sa încerca să amintească de vechiul divan. Guvernul acesta exercita, prin intermediul celor două departamente ale sale, atribuțiile judecătorești și administrative. Aceste departamente erau formate din consilieri aleși din rîndul funcționarilor ruși și al marilor proprietari localnici.

Un fenomen care a produs mari neplăceri Curții imperiale a fost emigrarea în masă a țăranilor români spre Moldova, după ce s-a aflat de anexarea acestui teritoriu la Rusia. Primul și ultimul guvernator român al Provinciei Basarabia a fost pînă la anul 1813, logofătul Scarlat Sturdza. În continuare, pînă în anul 1917, această funcție a fost ocupată numai de ruși.

În anii 1813-1816, sub administrația lui Harting, au fost efectuate primele colonizări masive cu populație de origine germană, adusă tocmai din regiunea Varșoviei. Această populație a fost stabilită în Bugeac, unde i s-a repartizat o suprafață de 115.548 desetine de pămînt. Aici, pe locurile depopulate prin fuga unor români peste Prut și prin strămutarea forțată a tătarilor la est de Nistru de către administrația rusă, germanii au înființat mai multe așezări ¹¹. Acestor locuitori, spre deosebire de localnici, le-au fost acordate mai multe privilegii, care le-au înlesnit instalarea, iar, mai apoi, și prosperarea. Astfel, ei au fost scutiți de orice impozite și

prestații față de stat pe timp de 10 ani, au primit un împrumut de 270 de ruble pe timp de 10 ani și un ajutor de 5 copeici pe zi pentru hrană, pînă la prima lor recoltă în Basarabia. De asemenea, li s-a acordat libertate religioasă deplină și au fost scutiți de serviciul militar. De altfel, colonizările cu populație germană au continuat în Basarabia și în deceniile următoare.

Totodată, metodele și mijloacele aplicate de stăpînirea rusească în administrarea Basarabiei și în asimilarea populației românești, care pînă la 1812 era covîrșitoare în provincie, n-au reușit. În scopul asimilării noii provincii dintre Prut și Nistru, generalul Harting a cerut guvernatorului să aprobe constituirea Basarabiei ca gubernie, după cum era sistemul administrativ în întregul imperiu. Tentativa guvernatorului a provocat puternice proteste din partea boierimii și a condus chiar la un conflict cu guvernatorul. Împotrivirea boierilor moldoveni în fața brutalității cu care erau tratați de către generalul Harting a ajuns destul de departe. Ei au adresat țarului Alexandru I o petiție în care se cerea : "Dăruiește-ne nouă un ocîrmuitor civil din moldoveni născut, bărbat care să cunoască familiile boieresti de aici, obiceiurile și legile noastre."¹² Dar Harting n-a fost schimbat și nici înduplecat. Pornit împotriva românilor, el a umplut Basarabia cu funcționari ruși. Situația devenind deosebit de gravă, însuși mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni a intervenit pentru aplanarea conflictului, adresîndu-se cneazului Golițin, oberprocuror al Sinodului, căruia îi cerea să intervină la Curte pentru ca în postul de guvernator să fie numit un român și anume generalul I. F. Catargi, care locuia în Rusia din anul 1792.

Cu timpul, "... starea economică a provinciei a devenit tot mai grea. Basarabia, tăiată prin cordonul de graniță de Moldova, a fost lipsită de iarmaroacele ei de mai înainte ... Granița românească prin punctul Sculeni a rămas închisă de Rusia, ceea ce a fost un mare rău pentru locuitorii Moldovei, care aveau nevoie de grîul basarabean, și pentru basarabenii lipsiți de vechiul alîșveris."¹³

La insistența lui Kiselev, Petersburgul a trimis un anchetator în persoana lui Svinin. Rapoartele acestuia și petițiile boierilor

români basarabeni au făcut ca, în anul 1816, Harting să fie înlocuit cu generalul Bahmetiev.

Din ordinul lui Bahmetiev, Krinițki a întocmit în anul 1816 "Așezămîntul administrației provinciei Basarabiei". Proiectul a fost adoptat în anul 1818 cu prilejul vizitei țarului în Basarabia. Tot în acest timp, a fost instituit Înalțul Sfat în calitate de organ principal al administrației și justiției. Hotărârile acestuia erau definitive și contra lor nu se putea intenta acțiune decît la Consiliul de Stat de la Petersburg. Înalțul Sfat era constituit din 11 membri: adjunctul guvernatorului, guvernatorul civil, viceguvernatorul, președintele tribunalului civil, președintele tribunalului penal și 6 membri aleși din rîndul boierilor. Guvernul provinciei Basarabia era constituit din două secțiuni cu cîte doi consilieri, dintre care unul era ales din rîndul boierilor locali. În județe existau ispravnici care, împreună cu aparatul lor administrativ, erau aleși, de asemenea, din rîndul boierilor locali. Pentru a se crea iluzia unei autonomii a provinciei, ancheta în instanțele judecătorești putea fi efectuată atît în limba română, cît și în cea rusă, iar în procesele civile era permisă aplicarea doar a limbii române.

Administrația Bahmetiev nu a întreprins modificări esențiale, urmărind aceleași scopuri ale imperiului rus. Implicat în unele afaceri și învinuit de contrabandă, el a fost eliberat din funcție pe motiv de boală, în locul lui fiind numit generalul Inzov (1820-1823). Dar nici Inzov n-a reușit să naturalizeze administrația rusească în Basarabia. În perioada administrației sale s-au luat măsuri de colonizare a Basarabiei cu numeroși locuitori de origine slavă.

După trei ani de zile, Inzov a fost înlocuit cu Voronțov (1823-1844), care a îndeplinit funcțiile de guvernator general al Noii Rusii și vicerege al Basarabiei. În timpul administrației sale s-au perindat șapte guvernatori.

Voronțov a dispus anularea dreptului de a alege ispravnici de ținuturi și a decis numirea acestora de către guvernator. În continuare, din inițiativa lui, în anul 1825 au fost lichidate funcțiile judecătorești ale Înalțului Sfat. Situația a culminat cu transformarea în 1828 a Basarabiei în gubernie și includerea

acesteia în guvernământul general al Noii Rusii. Au fost instituite organele și instituțiile guberniale rusești, sistemul general imperial de impozite, organizarea justiției rusești, iar Înaltul Sfat a fost substituit cu un Consiliu de guvernământ, format din două departamente: economic și administrativ. Președinte al acestui Consiliu era guvernatorul provinciei. De asemenea, limba română a fost eliminată din toate instituțiile oficiale.¹⁴

Voronțov a guvernat Basarabia ca un adevărat autocrat. Cu referire la acest aspect, Zamfir Arbore menționa: "De atunci și pînă în zilele noastre, acest sistem de administrare a domnit și domnește în Basarabia și cu ajutorul guvernatorilor a izbutit să rusifice aproape cu desăvîrșire pătura cultă a Basarabiei, a reușit să-i transforme pe boierii moldoveni într-o clasă de birocrați devotați Rusiei și dușmani ai neamului românesc. În casele acestor boieri rareori se vorbește românește și mulți, foarte mulți din boierii din Basarabia nici nu știau a vorbi limba română."¹⁵

În toată această perioadă, procesul de rusificare a continuat în întreaga viață politică, socială și economică, fiind dominată de stăpînitorii ruși. Doar țărănimea și unii boieri patrioți se încăpățîneau să păstreze elementele proprii de factură morală și spirituală și, îndeosebi, limba română pe care o vorbeau în familie.

Instituția gubernială s-a dovedit a fi surprinzător de instabilă. Guvernatorii nu rezistau mai mult de patru ani, după care erau schimbați datorită diferitelor compromiteri și abuzuri. Iată, succint, care au fost aceștia: generalul Ilinski (1854-1856), în timpul căruia, în conformitate cu hotărîrile Congresului de pace de la Paris din 1856, Moldovei i-au fost restituite cîteva județe din sudul Basarabiei; Fonton de Veraillan (1857-1862), în timpul căruia a fost desființată robia țăganilor; baronul Velio (1862-1863); generalul Antonovici (1863-1867), a cărui preocupare a fost orientată îndeosebi spre perceperea riguroasă a impozitelor; generalul Gaugardt (1867-1871), în timpul căruia s-a procedat la împrăștierea țăranilor, iar în Basarabia a fost introdusă instituția zemstvei; generalul Sebeko (1871-1879), pe timpul guvernării căruia sudul Basarabiei a fost

restituit Rusiei în conformitate cu Hotărîrea Congresului de pace de la Berlin din anul 1878; generalul Iankovskii (1879-1881); Koniar (1881-1883); generalul Konstantinovici (1883-1889), în timpul căruia au fost create Banca pentru nobilime și Banca țărănească. În perioada aa. 1889-1903 a fost guvernator generalul von Raaben, în timpul căruia în Basarabia a apărut primul ziar cotidian editat în limba rusă. Între anii 1903-1904 a urmat prințul Urusov, care are meritul de a fi scris o carte destul de realistă despre administrația rusească a Basarabiei din această vreme. Ultimii guvernatori ai Basarabiei s-au confruntat cu procesul de renaștere a spiritului național al românilor din Basarabia, care s-a intensificat pe fondul situației revoluționare din Rusia care s-a creat după 1905: Haruzin (1904-1908), contele Kankrin (1908-1912), Ghilhen (1912-1915) și Voronovici (1915-1917).

Cu începere din anul 1828, odată cu anularea autonomiei politico-administrative, s-a prăbușit și justiția. "Astfel marea masă a fost lipsită prin lege, și organizare, de o justiție bună, prin introducerea alteia mai proaste, chiar numai prin faptul că se făcea într-o limbă neînțeleasă..."¹⁶ Desigur, această decizie a afectat justiția ca instituție, rupînd-o brutal de obiectul său — poporul. Populația românească, majoritară în Basarabia, a suferit crunt din această cauză, ea fiind lipsită de unul din drepturile sale fundamentale — de a se apăra în instanța de judecată în limba națională.

Pînă la 1870, satele basarabene s-au condus, în general, de formele tradiționale specifice Moldovei. Întreaga viață socială a satului era determinată de adunarea obștii. Aceasta hotăra modul de stabilire și de percepere a impozitelor, a diferitelor taxe, precum și modul de executare a ordinelor și dispozițiilor stăpînirii. Adunarea obștii funcționa concomitent atît ca organ reprezentativ, cît și executiv. Administrarea era exercitată de un staroste ales de obște, asistat de "sutași" (sotnici), la fiecare sută de gospodării și de "deseatnici" aleși la fiecare zece gospodării. Totodată, starostele era ajutat de un "pisar" (un fel de secretar), care redacta actele scrise, și de un perceptor ales, care strîngea toate dărilor, impozitele și taxele.

Obligațiile bănești ale locuitorilor satelor se stabileau, pentru fiecare gospodărie, de către adunarea obștii, în funcție de suprafața de pământ, numărul de vite, numărul de brațe de muncă.

Cu începere din anul 1870, stăpînirea rusească a introdus în Basarabia o nouă formă de organizare administrativ — teritorială, și anume — "volostea", o instituție căreia i se subordonau mai multe sate. În cadrul volostei, satele își păstrau administrația proprie.

Stăpînirea promova o politică de încurajare a emigrării românilor în diferite zone ale imperiului. Mijloacele în acest sens erau diferite: de la promisiuni pînă la acțiuni de forță. Într-o dare de seamă întocmită de amiralul Ciceagov la 23 iulie 1812 se arată, că în Basarabia au fost numărate 41.160 de familii cu 240 mii de suflete. Firește, aceste cifre erau cu mult mai mari. În alt document, întocmit de Skalkowski în 1813, erau aduse cifre cu mult mai mari: 55.500 de familii cu 340 mii de suflete.¹⁷ Cifrele respective erau departe de realitate, fiind rezultatul unor aprecieri generale și aproximative. Abia în 1816 au fost numite cifre mai exacte, constatate în urma unui recensămînt: 96526 de familii cu 491679 de suflete.

Cu toate că a fost promovată o politică ce avea drept obiectiv diminuarea proporției românilor în Basarabia prin colonizări masive cu alte populații, așa cum am mai arătat, populația românească a continuat să rămînă majoritară.

Procesul de rusificare continua la toate nivelurile și în toate domeniile existenței sociale. Un exemplu caracteristic în acest sens îl constituie faptul că deși zemstvele înființau școli pe cheltuiala comunităților și-și plăteau învățătorii și profesorii din fonduri proprii, aceste școli nu puteau funcționa decît în limba rusă. Același lucru se întîmpla și cu spitalele, care erau create pe cheltuiala zemstvelor și asigurate cu cadre din rîndul rușilor. Nici printre ceilalți funcționari — agronomi, statisticieni etc. — nu existau moldoveni. Întreaga viață politică, socială, economică și culturală a Basarabiei era dirijată și controlată de către guvernator, care era înconjurat de o armată întreagă de funcționari aduși de el din Rusia.

Dintre cei mai apropiați îi vom menționa pe viceguvernator, șeful cancelariei, mareșalul nobilimii, președintele tribunalului, președintele zemstvei, reprezentanții clerului, industriei, comerțului, fiscului etc. Guvernatorul era prima persoană din viața politică a Basarabiei, dar de cele mai multe ori deținea un rol formal. Persoana cea mai influentă continua să rămână mareșalul nobilimii. Acesta, spre deosebire de guvernator, care venea și pleca, era de prin părțile locului, legat de provincie prin originea sa și prin proprietățile funciare deținute. Influența lui mai era și o urmare a faptului că el deținea funcțiile de președinte sau de vicepreședinte în majoritatea organelor (consilii, comitete etc.), instituite pentru administrarea provinciei, și președinte al societăților de binefacere.

În general, boierimea română din Basarabia a fost antrenată într-un proces de rusificare mai accentuat decât restul populației românești, datorită faptului că interesele sale economice, sociale, politice și chiar culturale au fost orientate spre Petersburg. Relațiile cu nobilii și cu militarii ruși veniți în Basarabia, trimiterea tot mai frecventă a copiilor la studii în orașele rusești, plasarea acestora în armată și alte motive au făcut ca, mai ales marii boieri români din Basarabia, să-și intensifice relațiile cu nobilimea rusă. O consecință a acestui proces continuu o constituie diluarea nobilimii române. La 1911, din cele 468 de familii de nobili din Basarabia consemnate de Krupenski în cartea "Nobilimea Basarabiei", apărută la Petersburg în anul 1912, numai 138 mai erau familii vechi românești, alături de care mai apar câteva familii românești innobilate de statul rus din rîndul slujbașilor (militari sau civili), care au demonstrat fidelitate și credință stăpînirii rusești.

Am menționat mai sus că forma de bază a organizării politico-administrative, introduse de către stăpînirea rusească, era zemstva, implementată în întregul imperiu, cu o structură distinctă la fiecare nivel de organizare teritorială. Veriga principală în acest sistem de organizare era zemstva ținutală, alcătuită din deputați aleși de populație, organizați în trei colegii (colegiul marilor proprietari, colegiul proprietarilor și al păturilor mijlocii și colegiul țărănesc) și din deputați-delegați

cu drepturi depline (un reprezentant al direcției de improprietărire, un reprezentant al direcției de agricultură, un reprezentant de la domenii și un reprezentant al cultului, precum și primarul ținutului). Zemstva ținutală îl avea ca președinte pe maresalul nobilimii din ținutul respectiv. Alegerile pentru zemstvă se desfășurau o dată la trei ani. Era ales organul executiv (direcția zemstvei), constituit din președinte și doi membri. Deputații aleși erau confirmați de către guvernator. Acesta avea dreptul de respingere a unui sau altui deputat și de numire a altei persoane neconfirmate.

Adunarea ținutală pentru zemstvă alegea cinci membri pentru zemstva gubernială. Din zemstva gubernială mai făceau parte în mod obligatoriu maresalul nobilimii din ținut, președintele direcției zemstvei, șefii serviciilor pentru agricultură, pentru domeniile statului și ale coroanei, precum și reprezentantul bisericii ortodoxe. Adunarea generală a zemstvei guberniale se întrunea o dată pe an și era reprezentată de maresalul nobilimii din provincie (Basarabia). Ea alegea direcția zemstvei guberniale ca organ executiv, constituită dintr-un președinte și șase membri. Toate hotărârile adoptate de adunarea zemstvei guberniale erau aprobate de către guvernatorul provinciei și de către ministrul de interne de la Petersburg. Deși zemstva era un organ electiv, conducerea sa (direcția) era responsabilă pentru activitatea sa în fața guvernatorului.

Reședințele principalelor organisme ale factorilor politici, economici, culturali și bisericești erau situate în mediul urban. Ca urmare, orașele și târgurile Basarabiei au cunoscut după 1812 o anumită dezvoltare, totodată au fost supuse unui proces rigid de dezromânizare și rusificare. Treptat, Hotinul, Tighina, Cetatea Albă, Soroca, Bălți, Orhei, Frumoasa, Chilia, Briceni, Chișinău, Lipcani, Căușeni, Ismail, Reni ș.a. au devenit orașe.

Cea mai puternică și mai rapidă dezvoltare a cunoscut-o după anexarea Basarabiei de către Rusia târgul Chișinău. Această așezare există din vremea lui Alexandru cel Bun și este menționată într-un hrisov de la 1420, dat de către acesta boierului Vena.¹⁸ Pe locul acestei așezări s-a extins în continuare

orașul Chișinău. Alegerea Chișinăului drept capitală gubernială s-a datorat, în primul rând, faptului că, aici în anul 1812 și-a stabilit reședința sa mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni. Printr-un ukaz al țarului, în 1828 a fost transferată de la Tighina la Chișinău și reședința administrației imperiale.

Pe parcursul a trei decenii, Chișinăul a devenit unul din orașele de rangul al II-lea în Imperiul rus. La data desfășurării recensământului populației din anul 1860 el avea deja 87.477 de locuitori, inclusiv 50 la sută români, 20 % — evrei, 10% — bulgari, 6% — greci, 5% — ruși, iar restul erau țigani, armeni, polonezi etc. Aici își aveau reședințele guvernatorul, administrația gubernială, tribunalul unic al întregii Basarabii, administrația financiară, reședința episcopală și consistorială, administrația militară. Totodată, Chișinăul a devenit cel mai important centru cultural, cu cel mai mare număr de școli (140 școli, inclusiv 10 secundare). La începutul secolului al XX-lea, Chișinăul număra deja 120 mii de locuitori, 1500 de întreprinderi comerciale de diferită mărime și aproximativ 60 de întreprinderi industriale mari (mori, tăbăcării, distilerii etc.).

Al doilea oraș ca mărime și importanță a devenit în Basarabia Tighina, care la începutul sec. al XX-lea număra 41 mii de locuitori, 325 de întreprinderi comerciale, două licee și era oraș de reședință pentru organele politice, administrative, școlare, bisericești și ținutale.

Un alt oraș important — Ismailul — avea în aceeași perioadă 30 mii de locuitori, majoritatea cărora o constituiau românii, rușii și evreii. Era reședință a instituțiilor politico-administrative specifice ținutului și avea 3 licee.

Ca orașe mai cunoscute se considerau, de asemenea, Hotin și Bălți. Hotinul, cu o populație de 21 mii de locuitori (majoritatea fiind români), dispunea de 175 de întreprinderi comerciale, un liceu, patru școli primare, patru biserici ortodoxe, 15 sinagogi și o biserică armenescă. Bălți, cu o populație de 20 de mii de locuitori, avea 200 de întreprinderi comerciale și două licee.

Celelalte orașe ale Basarabiei se situau, ca număr de locuitori, între 10.000 și 15.000 și se caracterizau prin prezența unor întreprinderi comerciale mici și mijlocii (Orhei, Soroca, Chilia, Bolgrad și Reni).

În general, concluzia reală care poate fi trasă, constă în rămânerea în urmă a orașelor Basarabiei, îndeosebi datorită lipsei industriei mari. De fapt, însuși Imperiul rus se situa cu mult în urma Europei de Vest și de Centru și el nici nu era interesat în prosperarea Basarabiei.

Tendința de rusificare în Basarabia putea fi constatată cu ușurință chiar pornind de la aspectul exterior al orașelor, care, la prima vedere, păreau a fi orașe rusești (inscripții și firme în limba rusă, străzi care purtau nume de împărați și scriitori ruși, monumente reprezentând țari ruși, biblioteci cu cărți rusești, biserici în care slujbele erau oficiate în limba rusă). Astfel, rusificarea mai accentuată a Basarabiei s-a produs în mediul urban, unde s-au instalat autoritățile rusești și s-au efectuat colonizări masive din alte părți ale Imperiului rus. Totodată, satele continuau să rămână aceleași ca și satele autentice tradiționale din întreaga Moldovă.

Profitând de faptul că, la 1812, când Basarabia a fost copleșită de ruși, aici n-a existat un sistem de învățământ organizat de stat, noii stăpîni s-au erijat în "luminători" ai românilor, afirmînd că la data menționată aici n-au existat nici școli și nici știutori de carte, că inclusiv boierimea română era, chipurile, incultă și analfabetă. Ei doreau cu orice preț ca istoria să consemneze faptul că imperiul a fost nu numai "eliberatorul" românilor de sub jugul turcesc, dar și "luminătorul" lor. Stăpînitorii ruși aveau nevoie în mod categoric să-și creeze o asemenea aură. În secolele precedente, au existat mari personalități culturale, cu care aceștia aveau toate motivele să se mîndrească. Nicolae Milescu-Spătarul, Petru Movilă, Herescu, dar mai ales Dimitrie Cantemir au intrat în panteonul marilor valori spirituale rusești și ale culturii universale. Aceștia nu s-au format în Rusia, ci în Moldova, unde existau vechi tradiții cărturărești, îndeosebi vechile școli de pe lîngă biserici și mănăstiri. Boierii moldoveni

știau, în marea lor majoritate, să scrie și să citească, unii fiind oameni învățați, cu studii în străinătate, fapt demonstrat de numeroase documente și acte din domeniul administrației, de o serie de dosare ținute la curțile lor. Asemenea documente tradiționale din domeniul administrației și justiției au fost redactate în limba română pînă după anul 1830, cînd s-a trecut la înlocuirea lor cu documente redactate în limba rusă de către reprezentanții administrației ținutale și guberniale.

Bisericele și mănăstirile din Moldova, precum și cele din Basarabia, fuseseră, încă cu multe secole în urmă, puternice centre spirituale, unde s-au scris cronicile neamului și cărțile bisericești — adevărate monumente de cultură și artă. Preoții și călugării nu numai că erau deprinși cu ale scrisului, cititului și cîntatului, dar aveau și un nivel avansat de cultură. Ei cunoșteau limbile slavonă, greacă și latină, istoria universală, logica, filozofia, geografia, etc. Continuarea redactării în Basarabia a codicelor bisericești și a altor lucrări în limba română, pînă după anul 1872, constituie o dovadă grăitoare în acest sens.

O formă de răspîndire a științei de carte, cu menținerea continuității tradițiilor românești, a constituit-o învățămîntul particular familial. El consta în invitarea în familie a unor profesori după modelul din Principate. În același timp, slujitorii bisericii se preocupau de educația și formarea urmașilor în funcții bisericești. Fiecare familie a acestora constituia o mică școală: "Demnitățile bisericești erau aproape ereditare în Basarabia, ca și în alte părți, mai cu seamă că fiii de preoți, dascăli, cîntăreți aveau puțință și învățau carte și meșteșugul bisericesc de la părinții lor și de la anume dascăli și în școli."¹⁹

În lucrarea lui Vasile Moisiu se amintește de o rezistență mascată, îndeosebi a clericilor români, care erau somați de către autoritățile ierarhice bisericești să-și trimită copiii să învețe carte la școlile oficiale în care se predă numai în limba rusă. Din această informație rezultă că toți clericii erau interesați ca urmașii lor să dobîndescă știință de carte, majoritatea covârșitoare a copiilor acestora fiind dați la școli particulare și

familiale în care se învăța în limba română. Această stare de lucruri explică situația potrivit căreia în satele românești, chiar și în timpul celei mai crunte prigoane contra limbii române, slujba se oficia în limba română, chiar de către preoții care învățaseră în limba rusă.

În anul 1813, stăpînirea rusească a înființat la Chișinău un seminar teologic rusesc din nevoia de a pregăti clerici și funcționari cunoscători de limbă rusă. Seminarul a cunoscut mai multe transformări, funcționînd pe parcursul celor 106 ani de stăpînire rusească ca unica instituție de acest gen din Basarabia. După anul 1816 s-a separat secția care pregătea funcționari civili, mai apoi a luat ființă și un pension pentru nobili. Numărul elevilor acestuia era foarte mic: în primul an au fost 10 elevi bursieri, iar în anii următori — cîte 12. De exemplu, în anul 1831 pensionul număra 27 de elevi — bursieri, dar nici unul nu era român. Doar la secția cu plată studiau 6 elevi români (Alecsandri, Hermeziu, Glavca, Clucerescu și 2 cu numele de familie Bantăș).²⁰

Au fost fondate și alte licee: în 1833, la Chișinău, s-a deschis o școală secundară civilă, care după 1918 s-a transformat în liceul "Bogdan Petriceicu-Hasdeu". Tot la Chișinău, în anul 1871, a luat ființă un gimnaziu, iar în anul 1873 — un liceu real. Astfel, în 1912 în Basarabia funcționau 7 licee clasice și 4 licee reale.

Cu toate greutățile și opreliștile, au continuat să existe și școli moldovenesti, care ființau pe lîngă mănăstiri, sub îngrijirea și conducerea unor călugări patrioți. Ei își asumau mari riscuri, fiind persecutați de ierarhii bisericii și aliniați tot mai mult la interesele politicii de rusificare. Funcționarea acestor școli în mod aproape clandestin făcea ca învățămîntul să fie mai limitat. El se rezuma la ceea ce puteau oferi cărțile bisericești (ceaslovul, psaltirea, psaltichia etc.).

Documentele atestă că, la începutul secolului al XX-lea, în Basarabia funcționau 13 licee și 4 gimnazii pentru fete. Încă la 1838, a fost inaugurat institutul pentru fete al domnișoarei Rizo, mai apoi, în anul 1891 — pensionatul

domnișoarei Therese Faury; în anul 1864 a fost fondată o școală eparhială pentru fiicele clericilor.

Cu toate frînele imperiale, dezvoltarea social-economică a Basarabiei reclama crearea unor școli cu profil de specialitate. Ca urmare, au luat ființă o școală normală, două școli de desen și pictură, o școală medie de muzică, o școală medie tehnică, o școală de viticultură și două școli comerciale.

Primele școli elementare (primare) au fost înființate în anul 1824 în mediul urban — la Chișinău, Bălți și Ismail, cu predare în limbra rusă. Ele i-au avut în calitate de învățători pe trei tineri basarabeni (Hincu, Bobeică și Kuncțky), care au fost pregătiți la Petersburg, unde au însușit alfabetul slavon și metoda lancasteriană, care era aplicată în întregul învățământ primar din Rusia. Peste patru ani, în 1828, încep să funcționeze școli elementare, cu predare în limba rusă, în toate ținuturile Basarabiei.

O parte dintre marii boieri români din Basarabia a făcut, în anul 1841, un demers către stăpînirea rusească, în care solicita ca în școlile primare ținutale să fie promovați profesori de limbă română (chiar din Principatele Române), oferindu-se să suporte cheltuielile necesare. Cu foarte multă greutate, autoritățile rusești au aprobat studierea limbii române în școlile ținutale din Hotin și Bălți, dar și acesta pentru un timp foarte scurt, căci în perioada următoare (anii 1860-1870), studierea limbii române în școlile din Basarabia a fost exclusă complet.

Anumite roade au dat acțiunile episcopului Dimitrie, care a înființat în anul 1837 învățământul elementar în limba română în satele românești din întreaga Basarabie. De fapt, lipsa localurilor școlare, a cărților i-a împiedicat pe mulți basarabeni să îndeplinească porunca episcopului Dimitrie. Statisticile bisericești menționează existența în anul 1844 a 326 de astfel de școli, în 1845 — 346 școli cu 5175 elevi, iar în anul 1846 — 313 școli cu 5809 elevi. În această acțiune s-au remarcat episcopii Irinarh și Antonie, care în anul 1861 au adus în Basarabia abecedare românești și au dispus traducerea cărții "Începuturile învățământului creștinesc".

Din porunca episcopului Pavel Lebedev, proaspăt instalat în scaunul episcopal al Basarabiei, în anul 1871 au fost desființate toate școlile bisericești cu predare în limba română, fiind lăsate doar cele slavo-ruse.

Drept o confirmare a nivelului scăzut privind numărul redus de școli din Basarabia, în general al învățămîntului sub stăpînirea rusească, sînt datele recensămîntului populației din 1897, care demonstau că 81,8 la sută din populația bărbătească și 96,0 la sută din cea feminină era analfabetă. Mediul rural era completamente neștiutor de carte, iar în mediul urban doar 42,8 la sută din bărbați și 22,3 la sută din femei știau să citească și să scrie. Statistica știutorilor de carte printre români indica doar 10,5 la sută bărbați și 1,7 la sută femei. Un raport al zemstvei guberniale menționa în anul 1905 că din cei 234.838 copii de vîrstă școlară, numai 63.140 erau cuprinși în învățămînt, adică ceva mai mult de un sfert.

Biserica, fiind un factor esențial în conturarea imaginii spirituale a unui popor, a jucat și în Basarabia după 1812, un rol important în apărarea intereselor naționale ale românilor în păstrarea limbii române, a obiceiurilor și tradițiilor românești, chiar dacă și ea, asemenea celorlalte instituții, a fost supusă de către stăpînirea imperială.

Pînă la ocuparea Basarabiei, biserica ortodoxă de aici era o parte componentă a bisericii moldovenesti sub jurisdicția mitropoliei Moldovei. După această întorsătură nefastă a istoriei, ea a fost trecută de la Iași la Chișinău, sub jurisdicția sinodului din Petersburg, care a aprobat fondarea eparhiei Chișinăului și a Hotinului. Teritoriul subordonat mitropoliei Chișinăului și a Hotinului se întindea și dincolo de Nistru, pînă la Bug, deținînd după 1821 statutul de episcopie de clasa a II-a.²¹

La început, administrația bisericii basarabene a fost lăsată în structurile sale tradiționale. Pe lîngă cele 13 protopopii existente, au fost înființate două protopopii noi în Bugeac și la Ismail. Mitropolitul ținea legături dintre cele mai strînse cu cei 15 protopopi, efectua vizite frecvente în toate ținuturile. La Chișinău, au fost constituite numeroase clădiri, în care au fost instalate reședința eparhială, o biserică și o tipografie.

Cu începere de la 31 mai 1814, în această tipografie au fost imprimate abecedare moldovenesti și slavone, o gramatică, un catehism, cărți de rugăciuni, de predici, ceasloave, calendare, evanghelii, manuale etc. Totodată, mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni s-a îngrijit de construcția unui număr important de biserici, în primul rând acolo unde asemenea locașuri nu existau. Pe lângă cele 749 de biserici existente în Basarabia, în timpul acestuia au mai fost construite încă aproximativ 200, astfel că fiecare sat a ajuns să aibă cel puțin o biserică.

Tot în această perioadă s-a produs un fenomen deosebit de interesant: rezultatele acestui proces au fost, în mare măsură, contrare celor așteptate, deoarece toți profesorii ruși aduși la seminar au trebuit să învețe, mai întâi românește, pentru ca apoi să-i poată învăța pe elevii lor cât de cât limba rusă, dat fiind faptul că toți elevii erau români. Pe lângă limbile obligatorii care se predau aici — greacă, latină și rusă — a fost necesar să se introducă și limba română.

Mitropolitul Gavriil Bănulescu a reușit să-l convingă pe împăratul Alexandru I să permită ca în Basarabia să continue funcționarea legilor și obiceiurilor și să dispună măsuri de limitare a relelor și abuzurilor funcționarilor și ale armatei ruse. El l-a convins, de asemenea, pe împărat că prin acțiuni blinde îi poate atrage mai ușor pe români la "cauza rusească".²²

În anul 1821, în scaunul eparhial din Chișinău a urcat Dimitrie Sulima. Acesta a lucrat sub oblăduirea lui Gavriil Bănulescu-Bodoni încă din anul 1811, avînd prilejul și fiind obligat de situație să învețe limba română. A condus biserica ortodoxă din Basarabia pînă în anul 1844, respectînd în general normele și regulile de organizare și de conducere statuate în timpul predecesorului său. Pentru a nu-i pierde pe credincioșii români, episcopul Dimitrie Sulima s-a văzut obligat să traducă în românește numeroase cărți religioase, să officieze slujbe și să țină predici în limba română. El a insistat pe lângă autoritățile locale ale administrației să asigure toate parohiile cu loturi de pămînt, iar în ținuturile Bender și Akkerman a obținut acest avantaj chiar și pentru țărani ortodocși care nu dispuneau

de pământ. În această perioadă, au fost înălțate, din subvențiile proprii ale locuitorilor provinciei, câteva locașuri frumoase și impunătoare de rugăciune: catedralele din Chișinău, Hotin, Tighina, Cetatea Albă și Ismail.

În perioada anilor 1844-1858, biserica ortodoxă din Basarabia a fost condusă de arhiepiscopul Irinarh Popov, a cărui preocupare de bază a constituit-o rusificarea cu orice preț a bisericii și a slujitorilor acesteia, fiindcă preoții mai erau, în majoritatea lor, români. Pentru motivul că nu cunoșteau limba rusă, toți protopopii români au fost înlocuiți cu protopopi ruși sau rusificați. La fel a procedat și succesorul său, arhiepiscopul Antoni Sokolov (1858-1871).

Odată cu instalarea episcopului Pavel Lebedev (1871-1882), procesul de rusificare a bisericii și a intelectualității românești din Basarabia a cunoscut perioada sa de maximă intensitate, cu urmări devastatoare pentru întreaga evoluție ulterioară a vieții culturale și spirituale a provinciei. "Pentru a înăbuși definitiv năzuințele moldovenilor, guvernul rus a trimis în Basarabia o serie de specialiști în materie de rusificare și deznăționalizare, dintre care cel mai fără milă a fost episcopul Pavel Lebedev. Cu venirea lui, aici începe o adevărată prigoană împotriva a tot ce era moldovenesc."²³

Printre acțiunile cele mai urgente întreprinse de episcopul Pavel Lebedev "a fost aducerea în Basarabia a unui mare număr de preoți ruși sau rusificați și a numeroși înalți funcționari pe care i-a plasat în posturile cele mai importante ale ierarhiei bisericești și ale aparatului administrativ-funcționăresc al bisericii. El a desființat catedra de limbă română de la seminarul teologic din Chișinău, a închis vechea tipografie eparhială fondată în a. 1814 de mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni și a suprimat ediția moldovenească a revistei eparhiale. În politica sălbatică de deznăționalizare forțată, autoritățile bisericești ruse ajung pînă la blestemata circulară în care se poruncește bisericilor moldovenesti de la sate să trimită la arhiepiscopia din Chișinău toate cărțile vechi bisericești moldovenesti, sub pretext că ele, prin inscripții făcute de preoți incuți, s-au strecurat mai multe greșeli potrivnice spiritului credinței și

dogmei pravoslavnice. Aici, ceasloavele, psaltirile, mineiele și octoihurile noastre moldovenesti, izvoare de mîngîiere românească și creștinească pentru noi, au fost arse pe nevăzute în sobele sfintei noastre Mitropolii."²⁴

A fost luată o serie de măsuri și contra mănăstirilor, care căutau să rămînă centre de rezistență ale românismului. Stareții acestora au fost mutați sau scoși din slujbe în masă, iar alegerile pentru funcții au fost anulate și înlocuite cu sistemul de numire în funcție. Astfel, au fost instalați în funcție preferații episcopului, care erau, bineînțeles, ruși.

În scopul înlăturării preoților români din funcții, a fost redus simțitor numărul de parohii. În primul rînd, au fost desființate parohiile în care slujeau preoții care opuneau cea mai îndîrjită rezistență rusificatorilor. În urma acestei restructurări, 169 de preoți români au fost transferați în funcția de ajutoi de parohi, 144 — în categoria supranumerarilor, iar 32 dintre cei mai îndîrjiți oponenți ai rusificării au fost înlăturați definitiv din funcție. La fel s-a procedat și cu diaconii, din rîndul cărora au fost eliminați 285 persoane sub acuzația ca fiind incapabili sau că nu inspiră încredere.

După Pavel Lebedev au urmat în ordine: Serghie Leapidevsky (1882-1891), Isaakii Polojensky (1891-1892), Neofit Nevadcikov (1892-1892). Ei au continuat cu fidelitate politica de rusificare a bisericii și a satelor românești. În această ordine de idei, în anul 1893, a fost înființată la Ismail școala spirituală de clerici, menită să accelereze procesul de rusificare în cele trei județe, aflate în perioada anilor 1856-1878 în componența Principatelor Române.

În anii 1898-1904, în fruntea bisericii ortodoxe din Basarabia s-a aflat Iakov Piatnițki. Acesta s-a manifestat prin lupta contra sectanților. El încheia o întreagă epocă de puternice acțiuni desfășurate de către administrația și biserica rusă pentru deznaționalizarea românilor din Basarabia. Iată că "din nou reapar moldovenii, socotiți ca dispăruți, topiți în masa rusească. Aparentele înșelau opera atîtor stăruințe și sacrificii din partea atîtor episcopi deștepți, energici și muncitori, a atîtor părinți

patriarhi ai bisericii rusești, care începe să se năruie. Rezistența moldovenilor i-a învins "25

Drept o confirmare a acestor aserțiuni este și faptul că, în 1900, episcopul Iakov Piatnițki, după ce a constatat că românii din Basarabia, aproape în totalitatea lor, și majoritatea preoților nu cunoșteau limba rusă, a cerut sinodului rusesc să aprobe tipărirea unor cărți, broșuri și publicații religioase și morale în limba română cu caractere chirilice. Sinodul a aprobat cererea episcopului.

Episcopul Vladimir Sinkovski (1904-1908), în urma insistențelor numeroșilor români din Basarabia, a făcut demersuri pe lângă sinod, obținând în anul 1905 aprobarea de a se tipări în limba română o evanghelie, o psaltire și alte cărți de cult religios ortodox. Această reușită a stîrnit un entuziasm puternic și speranțe îndreptățite în rîndurile românilor. S-au strîns ajutoare bănești și diverse donații din partea bisericilor și a mănăstirilor. Mănăstirea Dobrușa a dăruit un local pentru noua tipografie, care a fost inaugurată la 20 octombrie 1906 într-o atmosferă oficială festivă.

După înăbușirea revoluției, cînd autoritățile imperiale și bisericești ruse și-au redobîndit prin forță vechile poziții, acestea au trecut la măsuri severe pentru curmarea curentului național liberalist din Basarabia. Aici a fost numit un episcop autoritar, în persoana lui Serafim Ciceagov, un fost colonel, mare dușman al românilor. El însuși declara: "Partidul moldavofililor din Basarabia este compus numai din 15-20 preoți, dar, spre părere de rău, dintre cei mai talentați, puternici, muncitori, cu influență în eparhie... Lupt contra partidului separatist, care tindea să învețe pe moldoveni limba cultă românească. Minoritatea preoților, citind literatură modernă civilă și religioasă, s-a rătăcit și a înclinat spre moldavofili."26

Episcopul Serafim Ciceagov a luat măsuri drastice împotriva așa-zisilor "separatiști", mutîndu-i din parohiile lor sau chiar scoțîndu-i din funcții. El a adoptat, de asemenea, măsuri de control riguros asupra activității tipografiei moldovenesti, desființînd comitetul de conducere și numind un altul compus din oameni de-ai săi. Preocupat îndeaproape

de aceleași probleme ale rusificării, episcopul Serafim a înființat la Ismail un vicariat care avea menirea de a-i converti pe români la "spiritul pravoslavnic rusesc și la cultura rusă".²⁷ Același episcop a interzis alegerea protopopilor, arogându-și dreptul exclusiv de a-i alege el. Tot el și-a rezervat dreptul de a controla veniturile eparhiale și de a dispune folosirea lor. Toate acestea îi asigurau drepturi aproape nelimitate asupra întregului cler. Aceeași atitudine dură a manifestat-o și față de mănăstiri, pe care a ținut să le admonesteze într-un mod foarte tranșant: "Mănăstirile moldovenesti să nu uite că Basarabia și poporul moldovenesc sînt pămînt și populație de guvernămînt rusesc. De aceea, trebuie să urmărească scopurile statului și unificarea popoarelor prin limba rusească."²⁸

Dar preocupările episcopului Serafim Ciceagov nu erau numai de natură religioasă; el era obsedat și de politică, ținea discursuri politice, se considera capul partidului adevăraților ruși din Basarabia.

Pînă la anul 1917, biserica ortodoxă basarabeană a mai avut doi episcopi — pe Platon și Anastasie, a căror păstorie s-a desfășurat conform coordonatelor trasate încă din vremea lui Pavel Lebedev și "perfecționate" de urmașii săi direcți.

Cu toate acestea, biserica ortodoxă, mănăstirile și clerul au continuat să rămînă centre puternice de rezistență ale românismului, alături de eternul sat românesc, care n-a putut fi nicicînd rusificat. Chiar în această stare de protoplasmă primitivă "a continuat să participe la viața culturală, dîndu-i tot timpul din sărăcia sa, prin fiii săi umili, tot ce a avut mai bun pentru producția culturală și primind puținul, ce putea ajunge la ea."²⁹

Pătrunderea relațiilor capitaliste în agricultură submina gospodăria naturală închisă și o antrena în sfera relațiilor marfă-bani, ceea ce a condus, în ultima instanță, la pauperizarea în continuare a țăranilor și, prin urmare, la agravarea luptei de clasă. Dacă în perioada anilor 1826-1834 în Rusia au avut loc 148 de revolte țăărănești spontane, apoi din 1835 pînă în 1844 numărul lor a atins deja cifra de 216.

Chestiunea politică de bază din această perioadă, în jurul căreia se desfășura lupta, o constituia problema lichidării serbiei și a tuturor consecințelor sale în domeniul economic, politic și ideologic.

Astfel, intrînd în componența Imperiului rus, Basarabia nu putea să nu fie antrenată în procesul general rusesc de dezvoltare socială. Legăturile strînse, care s-au stabilit cu întreaga piață rusească, au contribuit la dezvoltarea economică și popularea rapidă a acestui ținut. Jugul serbiei în Basarabia era ceva mai ușor decît în Rusia, dat fiind faptul că principala masă de țărani se considerau de jure persoane libere ³⁰, deși, în esență, se aflau și ei în vasalitate feudală. În afară de aceasta, guvernul țarist a acordat locuitorilor băștinași, după anexarea Basarabiei, în intenția sa de a popula rapid acest ținut, astfel de privilegii, cum ar fi scutirea lor, pe timp de trei ani de zile, de plata taxelor de stat ³¹, timp de cincizeci de ani — de serviciul militar obligatoriu și altele.

Popularea ținutului se desfășura și pe calea colonizării de către străini. Guvernul țarist urmărea în acest domeniu anumite scopuri economice și politice, pe care chiar el le-a expus în instrucțiunea oficială pentru primul guvernator al Basarabiei, Scarlat Sturdza: "Este necesar ca locuitorii Basarabiei să simtă avantajele guvernării părintești și generoase, să se atragă cu cea mai mare luare aminte atenția popoarelor situate în zonele de frontieră asupra acestui lucru. Ultimul război a pus stăpînire pe mințile și speranțele moldovenilor, valahilor, grecilor, bulgarilor, sîrbilor și ale altor popoare legate de Rusia. Bulgarii și sîrbii, moldovenii și valahii își caută patria. Le-o puteți propune în acest ținut". ³² Indiscutabil, în spatele acestei "griji" față de coloniști se ascundeau scopurile politice ale țarismului, care intenționa să creeze aici condiții privilegiate pentru populație, ceea ce, în opinia cercurilor guvernante, trebuia să favorizeze cucerirea simpatiei popoarelor Peninsulei Balcanice, care luptau contra jugului otoman și care-și puneau speranțele în această luptă pe sprijinul Rusiei. Basarabia urma să devină pentru aceste popoare un exemplu al ținutului eliberat de sub jugul turcesc.

O astfel de politică, promovată față de noua regiune anexată, dădea rezultate reale. Ritmurile de creștere a numărului populației în Basarabia s-au dovedit a fi cu mult mai înalte decât în întreaga Rusie. Timp de 60 de ani ai sec. al XIX-lea, populația Rusiei luată în ansamblu a crescut de două ori,³³ iar populația Basarabiei a crescut în numai 50 de ani (1812-1861) de patru ori.³⁴

Odată cu anexarea Basarabiei de către Rusia, au fost înregistrate progrese esențiale și în economia agriculturii acestui ținut. Cu începere din anii 20, dar mai cu seamă de la începutul anilor 30 ai sec. al XIX-lea moșierii basarabeni se străduiau să producă cât mai multe produse agricole pentru vânzare și să-și adapteze în felul acesta gospodăriile la condițiile producției de mărfuri. Această situație era favorizată de următorii factori: cererea sporită la cereale pentru export, creșterea numărului populației orașelor și țărilor care se ocupa cu comerțul și meșteșugurile, sporirea numărului de trupe militare dislocate pe teritoriul Basarabiei. Dezvoltarea producției de cereale — marfă submina temeliile sistemului feudal-iobăgăst, cauza modificări radicale ale sistemului gospodăriei moșierești și țărănești. Legăturile tot mai strinse și dependența tot mai evidentă a moșierilor de piața crescândă din întreaga Rusie subminau temeliile gospodăriei moșierești naturale izolate.

Odată cu dezvoltarea producției de mărfuri, moșierii își adaptau gospodăriile la aceste condiții. Cu începere din anii 40, în Basarabia erau aplicate plugul saxon, cositorile, secerătorile, treierătorile și vînturătorile. Unii moșieri au început să aplice, în scopul sporirii productivității muncii în gospodăriile lor, și munca salariată, care era mult mai productivă decât munca țăranilor. Moșierii basarabeni aveau nevoie de mașini agricole mai perfecte, căci ei doreau ca gospodăriile lor să pășească sigur pe calea producției de mărfuri. Dar pentru a le procura aveau nevoie de bani. Nevoia de bani i-a impus pe moșierii din Basarabia să treacă treptat țăranii lor de la prestația în natură la prestația bănească. Dacă în primii ani de după anexarea Basarabiei de către Rusia aproape toți țăranii se aflau în condițiile boierescului, atunci în ajunul reformei agrare

o parte considerabilă din țărani a fost trecută la prestația în bani.

Prin urmare, producerea de către moșieri a pîinii de vînzare și trecerea treptată a țăranilor de la prestația în natură la cea bănească, aplicarea muncii salariate demonstrează că relațiile capitaliste în agricultură s-au dezvoltat încă pînă la reforma țărănească.

Legăturile economice strînse care s-au stabilit cu piața rusă, creșterea numărului populației, sporirea producției agricole și a cererii pe piața internă și pe cea externă au urgentat dezvoltarea comerțului și a producției de manufacturi și meserii în Basarabia, iar odată cu această a crescut și numărul de muncitori ocupați în aceste domenii. Producția manufacturieră feudală era strîmtoată treptat de manufacturile întemeiate pe munca liberă, fapt care atestă apariția producției capitaliste. Potrivit datelor cancelariei guvernatorului Basarabiei, la 1828 în ținut se numărau 78 de întreprinderi industriale de tipul meseriilor de manufactură.³⁵ Spre sfîrșitul anilor 50 și începutul anilor 60, domeniile moșierilor numărau 28 de mori cu abur³⁶. Dacă în anul 1830 în întreaga Basarabie se numărau 144 întreprinderi cu 1500 muncitori, apoi în 1856 numărul întreprinderilor a crescut pînă la 519, iar numărul muncitorilor atingea cifra de 9500 ³⁷.

Din cele expuse putem trage concluzia că, odată cu anexarea Basarabiei la Rusia, s-a constituit o comunitate economică ce a influențat serios dezvoltarea economică a ținutului. De aceea în Basarabia, ca și în alte gubernii ale Rusiei, în anii 30 ai secolului al XIX-lea, de fapt existau deja toate condițiile social-economice necesare pentru dezvoltarea învățămîntului, instrucțiunii, inclusiv și a biblioteconomiei.

Transformările care aveau loc în viața economică a Rusiei aveau o anumită importanță și pentru dezvoltarea vieții social-politice și culturale din Basarabia. Schimbările care aveau loc în modul de producție conduceau, firește, la modificarea ideilor politice, instituțiilor politice, adică a întregii formațiuni sociale și politice. Dezvoltarea relațiilor capitaliste tocmai în adîncurile orînduirii feudale a forțat țarismul să întreprindă la începutul

secolului al XIX-lea un șir de măsuri liberale, care au contribuit la dezvoltarea progresistă a Rusiei. Un loc de frunte printre acestea l-au ocupat reformele în domeniul învățămîntului public și presei.

Din anul 1801, în Rusia s-a permis fondarea tipografiilor particulare și importul cărților și publicațiilor periodice străine. În anul 1802 a fost creat Ministerul Învățămîntului Public. S-a extins rețeaua de universități, gimnazii și școli județene, s-a majorat numărul elevilor, a fost întreprins un șir de măsuri, care au contribuit la dezvoltarea editării cărților și comerțului cu cărți.

Astfel de măsuri, întreprinse în domeniul învățămîntului și presei în Rusia în general și în Basarabia în particular, la începutul secolului al XIX-lea, deși au avut un caracter limitat și nu au fost lipsite de lacune, au contribuit la ameliorarea relativă a gradului de știință de carte al populației și au creat condiții necesare dezvoltării biblioteconomiei. Dezvoltarea învățămîntului a făcut să sporească nivelul de știință de carte al populației, a contribuit la formarea cercurilor de cititori nu numai în rîndul aristocrației, dar și printre alte pături ale populației, cum ar fi negustorimea, mica burghezie și chiar țărănimea.

Datorită faptului că a sporit editarea cărților și s-a dezvoltat comerțul cu cărți, în multe orașe și țîrguri s-au constituit rezerve considerabile de cărți pentru acele vremuri în formă de biblioteci particulare și biblioteci ale școlilor populare. La începutul secolului al XIX-lea, astfel de moșieri basarabeni, ca Suceanu, Moruzi, D. Carastati și alții, aveau mari biblioteci personale.

Cît privește biblioteca nobilului D. Carastati și fostul proprietar al acesteia, D. Gobdela, la 18 iunie 1834, ziarul "Odesski vestnik" a publicat o scurtă informație în care se menționa : "Moșierul din județul Iași al regiunii Basarabia, nobilul Dimitrie Carastati, a donat, spre folosul instituțiilor de învățămînt din acest ținut 2723 de cărți scrise în diverse limbi antice și moderne. Conform voinței donatorului, aceste cărți au fost destinate gimnaziului din Chișinău, cu condiția ca

biblioteca gimnazială, căreia îi vor fi transmise, să fie deschisă de două ori pe săptămână pentru doritorii de a se îndeletnici cu lectura acestor cărți."³⁸

Înainte de aceasta, "Dmitrie Carastati a donat o considerabilă colecție de cărți Bibliotecii publice din Chișinău. Alte fapte generoase, care prin semnificația lor nu sînt mai puțin concludente decît cazul cu donarea boagatei biblioteci gimnaziului chișinăuian, îl caracterizează ca pe un om luminat și darnic. Tot atunci, la 12 decembrie 1843, el a elaborat un proiect de organizare în satul care-i aparținea lui, a unei școli parohiale, a cărei întreținere și-a asumat-o totalmente."

Comitetul de cenzură din Odesa a cercetat catalogul bibliotecii donate de Carastati și a găsit în ea unele cărți interzise, care urmau să-i fie expediate.³⁹ De fapt, numai două ediții au fost interzise: volumele I, II, IV, VI, VIII, XI, XII ale tratatului lui Diupui "Originea tuturor cultelor sau Religia universală", imprimate la Paris în anul 1794, și două tomuri ale lui G. P. Segur "Tabloul istoric și politic al Europei", tipărite tot la Paris în 1801. Totodată, din biblioteca sa n-au lipsit, desigur operele marilor cugetători antici și moderni. În total au fost donate 2675 de volume, între care se aflau: 1536 grecești, 366 latinești, 547 franceze, 212 germane, 3 engleze, 2 italiene, 1 unguresc și 8 rusești. Așadar, de la 1 martie 1833, anul cînd Carastati a hotărît să doneze cele 2723 de volume ale lui Gobdela, au trecut aproape doi ani, cînd, la 2 ianuarie 1835, directorul sediilor a putut să comunice că a fost încheiată primirea cărților și a fost efectuată inventarierea lor.

În anul 1813, pe lîngă Seminarul teologic din Chișinău, a fost înființată biblioteca pentru seminariști și alta fundamentală. A existat o bibliotecă și pe lîngă clubul englez. Dar de serviciile acestor biblioteci beneficia un cerc foarte restrîns de cititori și ele nu puteau, firește (dar nici nu erau destinate), satisface cererile crescînde ale cititorilor. De aceea, începe să se simtă tot mai mult necesitatea creării bibliotecilor publice pentru un număr tot mai mare de cititori.

Țarismul rus a fost dintotdeauna un adversar înverșunat al dezvoltării biblioteconomiei. Despre atitudinea sa plină de "simpatie" față de un feomen progresist în viața culturală a societății ne mărturisește elocvent testamentul Ecaterinei a II-a lăsat moștenitorului său Pavel. Ea scrie în acest testament care exprimă esența țarismului rus: "Poporul trebuie să gîndească așa cum gîndește împăratul său. Tu trebuie să dai poporului atîta carte, cîtă i-ar fi destul să nu-ți facă rău nici ție, nici lui. În general, știința de carte prea timpurie le fură liniștea și împăratului, și poporului."⁴⁰ Toți țarii ruși s-au condus permanent de acest principiu, ei constrîngînd prin diverse măsuri reacționare dezvoltarea învățămîntului, presei și biblioteconomiei.

Cu toată această atitudine, din inițiativa opiniei publice progresiste, în anul 1809 a fost inaugurată biblioteca publică din Kazan, în 1813 — la Astrahan și Velikie Luki, iar în anul 1814 — la Petersburg. În ținutul Novorosiisk, în care la acea vreme intra și gubernia Basarabia, au fost fondate astfel de biblioteci ca cea maritimă din orașul Nikolaev (1803), mai apoi în orașul Odesa (1817) și biblioteca maritimă din orașul Sevastopol (1822).

Toate aceste inițiative obștești în fondarea bibliotecilor publice demonstrează cu elocvență aspirațiile perseverente ale cercurilor progresiste ale societății să-și satisfacă de sine stătător necesitățile în lectură și cunoștințe.

Doar sub presiunea puternică a opiniei publice, în legătură cu sporirea necesităților populației în ceea ce privește cartea și cunoștințele, guvernul țarist în persoana lui Alexandru I, al cărui început de guvernare contemporanii l-au caracterizat ca pe o perioadă de cochetare cu liberalismul în scopul calmării opiniei publice, a fost silit să emită în 1803 "Regulile preliminare ale învățămîntului public". Potrivit acestor reguli, toate bibliotecile gimnaziilor, liceelor, altor tipuri de școli superioare urmau să se deschidă la o anumită vreme pentru vizitatori.

Țarismul rus a organizat în această perioadă o răspîndire largă a literaturii religioase, în care scop a fondat în 1812 o societate biblică.

Ca și în alte orașe guberniale, la Chișinău a fost creată secția Societății biblice din întreaga Rusie, care avea sarcina de a propaga pe larg în Basarabia biblia și alte cărți religioase. Dar populația băstinașă nu cunoștea limba rusă, ea nu a pătruns în această acțiune, n-a susținut-o și n-a manifestat nici un interes. Este semnificativ în acest sens faptul că, în 1820, în Basarabia au fost doar 12 doritori de a avea biblia și alte lucrări din sfânta scriptură în limba rusă ⁴¹.

La apelul din 1824 al Societății biblice de a se abona la publicația periodică "Știri despre activitățile și succesele societăților biblice din Rusia și din alte state" n-a răspuns nici un doritor în întreaga Basarabie, deși în majoritatea ținuturilor și județelor erau practicate avizele, iar poliția orășenească din Bender "... a depus eforturi multilaterale pentru a determina populația să aboneze această publicație." ⁴²

Oamenii progresiști din Rusia în persoana decembriștilor înțelegeau foarte bine necesitatea stringentă în ceea ce privește desființarea iobăgiei, abolirea castelor, proclamarea libertății presei, cuvîntului ș. a. m .d.

Activitatea revoluționară și civilizatoare a decembriștilor a avut o anumită importanță și pentru dezvoltarea politică și culturală a Basarabiei. Este cunoscut că "Societatea de sud a decembriștilor", condusă de P. Pestel, și-a desfășurat activitatea și pe teritoriul Basarabiei. Aici a fost creat și a funcționat grupul din Chișinău al "Uniunii prosperității", iar după suprimarea acestuia, grupul decembriștilor chișinăuieni a intrat în componența "Dreptății de sud", centrul căreia se afla la Tulcin. Conducătorul "Dreptății de sud", P. Pestel, venea deseori la Chișinău, unde se întâlnea cu conducătorul grupului din Chișinău al "Uniunii prosperității", M. Orlov. Casa decembristului M. Orlov a devenit locul în care se întâlneau reprezentanții de frunte ai gândirii politice ruse și moldovenești. Un vizitator permanent era A. S. Pușkin ⁴³, care în anii 1820-1823 și-a ispășit exilul la Chișinău. Moșierul băstinaș Constantin Rali, care a fost un bun prieten al lui A. Pușkin în timpul exilului său la Chișinău, menționa că el "citea mult, iar scriitorii săi preferați erau Voltaire, Jean-Jacques Rousseau și

Byron pe care el îl cunoștea pe de rost și prefera să declame din el "⁴⁴ Pușkin considera, se vede, utile discuțiile cu I. Liprandi, care poseda o bogată bibliotecă, inclusiv un mare număr de cărți care viza subiectul discuțiilor. "Între altele, Pușkin a convenit cu Liprandi, că în cazul în care în biblioteca lui Liprandi nu se vor afla cărțile necesare lui Pușkin, Liprandi le va căuta la alte persoane, personal pentru sine, fără a înștiința că de aceste cărți are nevoie poetul."⁴⁵

În casa lui Orlov erau supuse criticii acțiunile guvernului țarist, erau elaborate planuri de acțiune, era desfășurată o propagandă antiguvernamentală deschisă. În documentele lor de program decembriștii construiau planuri cu privire la ample transformări civilizatoare. Militând pentru ca învățământul să devină accesibil pentru masele populare, ei visau că va veni un timp când "școlile, academiile, bibliotecile publice de toate tipurile" vor ocupa locul nenumăratelor cazărmi care au umplut Rusia țaristă.⁴⁶ Contrar politicii de castă a guvernului țarist în domeniul învățământului public, decembriștii insistau asupra necesității organizării unei largi dezvoltări a instituțiilor de învățământ, a propagării cărților în rîndul populației. Decembristul M. Orlov scria în scrisoarea sa adresată societății din Paris pentru învățământul primar: "Noi avem nevoie mai mult decît oricare altă țară de instituții liberale care ar propaga învățământul."⁴⁷

Decembriștii din Chișinău, urmărind scopurile agitației politice și propagării ideilor lor, precum și de extindere a legăturilor și de recrutare a unor noi membri, nu se limitau numai la discuțiile de la locuințe, ei se foloseau, de asemenea, de loja masonică "Ovidiu" creată de către ei în 1821 la Chișinău, dar care a fost ulterior dizolvată de către țarism pentru propaganda politică pe care o desfășura. În afară de aceasta, M. Orlov și V. Raevski au creat la Chișinău, în scopurile propagandei revoluționare, școli pentru învățarea științei de carte de către militari în marile unități. Potrivit depozitiilor lui Raevski, în aceste școli învățau, de asemenea, pe lîngă soldații ruși, o bună parte din copiii moldoveni și din șleahța poloneză,⁴⁸ ceea ce confirmă legăturile decembriștilor

cu reprezentanții societății locale. Decembristul Raevski populariza aici, fiind susținut de Orlov, ideile revoluției franceze, ideile "libertății" și "egalității".

Unii membri ai "Societății de sud" dispuneau de biblioteci particulare bogate, cărțile din care erau folosite pe larg pentru propaganda politică și autoinstruirea membrilor societății. P. Pestel conducea personal autoinstruirea politică a membrilor societății, în care scop organiza lecturi în comun și schimburi de cărți, le recomanda pentru lectură cărțile străine interzise de cenzură ale lui Beccaria, Helvetius, Voltaire, Rousseau, Diderot, Smith, La Mettrie, Holbach, operele lui Radîșcev, Pușkin și alții din bibliotecile particulare ale decembriștilor, care propagau dragostea de libertate. În timpul arestării lui Raevski, el a arătat că în locuința sa era un dulap, în care se aflau peste două sute de exemplare de cărți în limbile franceză și rusă. Pe polița de sus se aflau "o carte verde — statutul societății "Uniunea prosperității"... și o mică broșură "Apel către copiii Nordului."⁴⁹

Astfel, din cele expuse aici, putem trage concluzia că la vremea inaugurării bibliotecilor publice în orașele guberniale din Rusia în anii 30-40 ai secolului al XIX-lea, în Basarabia existau, de asemenea, toate premisele social-economice și culturale pentru fondarea bibliotecilor publice.

Basarabia, fiind antrenată în procesul economic și politic din întreaga Rusie, se dezvoltă comparativ încet pe plan economic. Trăsăturile caracteristice ale dezvoltării sociale din Rusia și-au lăsat amprente și asupra orînduirii sociale din Basarabia. Sistemul capitalist care se dezvoltă din străfundurile orînduirii feudale a lărgit considerabil necesitățile populației Basarabiei în ceea ce privește cultura și învățămîntul. Sporirea producției agricole moșierești din Basarabia necesită aplicarea noilor mijloace tehnice agricole, a unui nou sistem de gospodărie. Iar aceasta, la rîndul său, reclama cunoștințele necesare. De aceea, moșierii basarabeni tind tot mai mult spre autoinstruire, în care scop aduc de peste hotare cărțile necesare și își creează biblioteci particulare. Sporirea producției manufacturiere și a comerțului dictează necesitatea de autoinstruire și în

rîndul unor astfel de pături ale societății moldovenesti, cum ar fi negustorii, mica burghezie ș. a. m. d. Apariția și dezvoltarea în Basarabia a instituțiilor de învățămînt, a activității editoriale și a comerțului cu cărți au creat posibilități favorabile pentru crearea bibliotecilor publice.

O anumită influență asupra dezvoltării biblioteconomiei în Moldova au avut-o bibliotecile, care au fost fondate în Rusia în cea de-a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea (în exclusivitate, din inițiativa opiniei publice progresiste). Un rol important l-au jucat, de asemenea, decembristii ruși, care-și desfășurau activitatea pe teritoriul Moldovei, mulți dintre care aveau biblioteci particulare. Contactele decembristilor și ale lui A. S. Pușkin cu reprezentanții societății moldovenesti au avut o influență benefică asupra ultimilor și au trezit un interes deosebit al acestora față de cultura rusă progresivă.

Chiar de la începutul anexării Basarabiei la Rusia, s-a constituit un caracter dualist al politicii țarismului față de noua periferie. Dacă în chestiunea populării ținutului țarismul era interesat și susținea acest proces, apoi în ceea ce privește chestiunea culturii și învățămîntului, el frîna evoluția lor, crea condiții artificiale de limitare. Politica țarismului rus se reducea la consolidarea sigură a jugului colonial, la practica de ținere a poporului în întuneric și ignoranță.

Cu toate acestea, politica reacționară a țarismului n-a fost în stare să sugrume necesitățile crescînde ale populației în ceea ce privește cultura și învățămîntul. Totalitatea cauzelor indicate mai sus a creat un teren favorabil pentru fondarea în Basarabia a primei biblioteci publice, precum a fost Biblioteca publică gubernială din Chișinău. Prin urmare, ea nu a fost creată pe un teren viran, dar a avut premise social-economice și culturale corespunzătoare.

NOTE

1. Sturdza D. A., Colescu-Vartic C. Acte și documente relative la renașterea României. Vol. I, partea a II-a. — București, 1900, — P. 292-293.

2. Nistor Ion. Războiul ruso-turc din 1806-1812 și pierderea Basarabiei. — Cernăuți, 1938. — P. 12.
3. Ibidem.
4. Nistor Ion. Războiul ruso-turc din 1806-1812 și pierderea Basarabiei. — Cernăuți, 1938. — P. 18.
5. Casso Leon. Rusia și bazinul Dunărean. — Iași, 1940. — P. 75.
6. Nistor Ion. Războiul ruso-turc din 1806-1812 și pierderea Basarabiei. — Cernăuți, 1938. — P. 32.
7. Mușat M., Ardeleanu I. De la statul geto-dac la statul român-unitar. — București, 1983. — P. 197-198.
8. Eminescu Mihai. Bucovina și Basarabia. — București, 1941. — P. 141.
9. Cazacu Petre. Moldova dintre Prut și Nistru. 1812-1918. — Chișinău, 1992. — P. 127.
10. Casso Leon. Rusia și bazinul Dunărean. — Iași, 1940. — P. 292.
11. Boga L. T. Populația Basarabiei. — Chișinău, 1926. — P. 18-19.
12. Cazacu Petre. Moldova dintre Prut și Nistru. 1812-1918. — Chișinău, 1992. — P. 128.
13. Casso Leon. Rusia și bazinul Dunărean. — Iași, 1940. — P. 306.
14. Casso Leon. Rusia și bazinul Dunărean. — Iași, 1940. — P. 330.
15. Arbore Zamfir. Basarabia în secolul XIX. — București, 1898. — P. 141.
16. Cazacu Petre. Moldova dintre Prut și Nistru. 1812-1918. — Chișinău, 1992. — P. 142.
17. Arbore Zamfir. Basarabia în secolul XIX. — București, 1898. — P. 91.
18. Arbore Zamfir. Basarabia în secolul XIX. — București, 1898. — P. 249.
19. Moisiu V. D. Stări din Basarabia de astăzi. — București, 1915. — P. 140.
20. Cazacu Petre. Moldova dintre Prut și Nistru. 1812-1918. — Chișinău, 1992. — P. 189.

21. Ganenco Petru. Mitropolia Proilaviei — centru bisericesc de conducere al românilor transnistrienii // Literatura și arta. — 1998. — 13 aprilie.
22. Cazacu Petre. Moldova dintre Prut și Nistru. 1812-1918. — Iași. — P. 140.
23. Pelivan Ioan. Basarabia sub oblăduirea rusească. — București, 1941 — P. 4.
24. Ibidem.
25. Cazacu Petre. Moldova dintre Prut și Nistru. 1812-1918. — Chișinău, 1992 — P. 178.
26. Ibidem. — P. 181.
27. Ibidem. — P. 182.
28. Ibidem.
29. Ibidem. — P. 200.
30. Полное собрание законов Российской империи. Том XXXII, nr. 27357.
31. Полное собрание законов Российской империи. Том. XXXII, nr. 25742.
32. Записки Бессарабского статистического комитета. Том III, — Chișinău, 1868. — P. 111-112.
33. Статистический ежегодник России. 1916 год, выпуск I. — Petrograd, 1918. — P. 85.
34. Гросул Яким. Крестьяне Бессарабии (1812-1861 гг.). Chișinău, 1956. — P. 58.
35. A.N. a R.M., fond 2, inv. I, dosar 879, fila 327.
36. Янсон Ю. Исследования о хлебной торговле в Одесском районе. Спб., 1869. — P. 228.
37. Защук А. Статистика и этнография Бессарабской области. Записки Одесского общества истории и древности. Том 5. — Odesa, 1862. — P. 327-330.
38. Levit E. D. File vechi necunoscute Contribuții științifico-documentare la istoria literaturii și culturii moldovenesti. — Chișinău, 1981. — P. 62.
39. A.N. a R.M., fond 2, inv. 1, dosar 2267, fila 1-1.
40. Макогоненко Г. Н. Новиков и русское просвещение 18 в. М-Л, 1951. — P. 523.

41. A.N. a R.M., fond 2, inv. 1, dosar 696, fila 2.
42. A.N. a R.M., fond 2, inv. 1, dosar 791, filele 2-12.
43. Трубецкой Б. А. С. Пушкин в Молдавии. — Chişinău, 1949. — Р. 20.
44. Ралли—Арборе З. Из семейных воспоминаний об А.С. Пушкине. // Минувшие годы. — 1908, н. 7. — Р. 1.
45. Раевский Владимир (Первый декабрист). — В. кн.: Щеголев П.Е. Исторические этюды. Изд. 2-е. Спб. — Р. 204.
46. Избранные социально—политические и философские произведения декабристов. Том 1. — Moscova, 1951. — Р. 287.
47. Декабристы: (Отрывки из произведений). М. - Л., 1926. — Р. 41.
48. Базанов В. Раевский В. — Leningrad, 1949. — Р. 198.
49. Раевский Владимир (Первый декабрист). — В. кн.: Щеголев П.Е. Исторические этюды. Изд. 2-е, Спб. — Р. 194.

II. Activitatea Bibliotecii guberniale în perioada anilor 1830-1877

1. Măsuri organizatorice privind fondarea bibliotecii

În anii 30-40 ai secolului al XIX-lea, în Basarabia s-a intensificat și mai mult procesul de putrefacție a orânduirii feudale. Relațiile marfă-bani au pătruns și mai adânc în străfundurile gospodăriei feudale naturale și au favorizat în mod activ dezvoltarea în continuare a capitalismului.

După înăbușirea răscoalei armate a decembriştilor, țarismul rus face tot posibilul pentru a menține și a consolida puterea autocrației și iobăgiei. În anul 1825, a fost formată secția a 3-a a corpului special de jandarmi, una din obligațiile căreia consta, de asemenea, în supravegherea activității bibliotecilor publice, librăriilor cu scopul de a contracara difuzarea de către acestea a literaturii interzise. În anul 1826 a fost pus în aplicare noul statut de cenzură, numit de către contemporani "de fontă", pentru caracterul său extraordinar de reacționar. Statutul cerea foarte insistent de la polițiști să supravegheze cu strictețe bibliotecile și să retragă din ele cărțile interzise de către guvern. Într-o circulară specială a Ministerului Afacerilor Interne, expediată la 27 aprilie 1830 guvernatorului civil al Basarabiei, se menționa: "Supravegherea librăriilor, bibliotecilor ș. a. m. d. ține de obligațiile poliției locale". În continuare, se atrăgea atenția asupra "supravegherii permanente de către poliția orășenească și de zemstvă asupra librăriilor și bibliotecilor pentru ca atât în ele, cât și, în general, în circulația publică să nu se afle cărțile interzise de către Comitetul de cenzură, iar față de cei ce încalcă aceste prevederi să se procedeze în conformitate cu toată strictețea legii."¹

Totodată, toate aceste măsuri prohibitive ale țarismului rus nu au fost în stare să frâneze dezvoltarea economică și

culturală a țării. Aspirațiile populației pentru lectură și cunoștințe se intensificau tot mai mult, în pofida numeroaselor represiuni ale țarismului. Oamenii progresiști ai Rusiei din timpul respectiv au început să conștientizeze clar necesitatea dezvoltării învățămîntului și culturii în proporții cît mai mari. Unul dintre exponenții opiniei publice progresiste din acea vreme a fost cunoscutul economist rus, președintele societății economice libere N. S. Mordvinov, care s-a adresat la 23 aprilie 1830 ministrului afacerilor interne Zakrevski, cu o scrisoare, în care argumenta necesitatea fondării bibliotecilor publice în orașele guberniale.

Fiind un adept al dezvoltării industriale a Rusiei, N. S. Mordvinov considera drept cauză principală a înapoierii țării creșterea lentă a producției industriale. Pronunțîndu-se în favoarea dezvoltării forțelor de producție, el a propus un șir de măsuri, care-l caracterizau ca pe un economist original și un adept al progresului tehnic în industrie, întrezărind în aceasta temeliile civilizației din Rusia.

În afară de măsurile pur economice pe care le propunea Mordvinov în scopul asigurării dezvoltării forțelor de producție și lichidării înapoierii seculare a Rusiei, el acorda o atenție deosebită dezvoltării culturii și învățămîntului public. Mordvinov considera drept una din principalele cauze care frîna dezvoltarea progresistă a Rusiei "neajunsurile în instruirea celei mai mari părți a poporului."² În opinia sa, fiecare oraș trebuie să aibă "... instituțiile sale de învățămînt, societăți ale oamenilor cărturari, biblioteci publice și tipografii."³

Țarismul rus a fost nevoit să accepte ultimul proiect al lui Mordvinov cu privire la fondarea bibliotecilor publice în orașele guberniale. Cauzele acestei decizii pot fi explicate prin politica generală pe care țarismul o promova în toate domeniile vieții economice, politice și culturale a țării. Țarismul nu mai putea deja să nu țină seama de dezvoltarea noilor relații de producție. Avînd grijă, în principal, de menținerea și intangibilitatea monarhiei autocrate, guvernul lui Nikolai I a fost nevoit să procedeze la unele concesiuni neînsemnate și să efectueze un șir de măsuri economice și culturale care

au contribuit la dezvoltarea modului capitalist de viață. Țarismul era determinat să procedeze astfel, în primul rînd, din cauza revoltelor crescînde ale maselor populare largi, care se ridicau în mod spontan la luptă contra iobăgiei — frîna principală în calea dezvoltării economice și culturale a Rusiei.

Guvernul țarist, speriat de amploarea mișcărilor țărănești și de intensificarea mișcării social-politice, nu mai putea deja administra țara doar cu aplicarea măsurilor represive. Oponîndu-se prin toate mijloacele dezvoltării progresiste a Rusiei, țarismul a fost nevoit să procedeze, în paralel cu multiplele acțiuni reacționare, în interesul dezvoltării comerțului și industriei, la unele cedări neînsemnate privind extinderea învățămîntului și culturii.

Fondarea bibliotecilor publice a constituit o verigă din lanțul întreg de măsuri al cedărilor țarismului în fața noilor relații de producție burgheze. În afară de aceasta, teama țarismului rus de inițiativa populară de fondare a bibliotecilor publice l-a impus să ia în mîinile sale realizarea proiectului lui Mordvinov doar cu scopul orientării instruirii poporului spre cadrul legitim, de a avea posibilitatea să lupte contra transformării instituțiilor de învățămînt într-o pepinieră de idei și concepții revoluționare, să le transforme într-un instrument de protecție și consolidare a orînduirii feudale absolute.

Proiectul lui Mordvinov era prin conținutul său progresist, pentru că el reflecta în mod obiectiv interesele burgheziei care apărea și care era interesată în extinderea învățămîntului public și a instruirii.

"Odată cu fondarea bibliotecilor publice, — scria Mordvinov nu numai că vor fi ridicate toate obstacolele din calea învățămîntului public, dar și:

a) va renaște în orașele noastre spiritul de societate și de sfat reciproc al locuitorilor, care nu au acum un loc comun de întîlnire și de examinare a chestiunilor legate de succesele din învățămînt și industrie;

b) se va iniția o largă difuzare a lucrărilor din domeniul științelor și industrie, care actualmente se află în nemiscare, iar mulți oameni de știință își vor edita cărțile folositoare;

c) vor fi inaugurate localuri, unde scriitorii, inventatorii de mașini și mecanisme perfecționate din industrie, întreprinzătorii, inovatorii își vor putea expedia lucrările lor, proiectele, programele descrierile, modelele și desenele diferitelor invenții;

d) va apărea posibilitatea de a colecta, prin intermediul acestor locuri, diverse date statistice, insuficiența căroră este atît de evidentă în Rusia⁴ ș.a.m.d."

El mai menționează acolo că dezvoltarea lentă a industriei în Rusia se explică prin "insuficiența științelor și artelor în domeniul diferitelor date", care trebuie să se afle în bibliotecile publice.

În calitate de răspuns la proiectul lui Mordvinov a servit circulara ministrului afacerilor interne Zakrevski din 5 iunie 1830, care a fost expediată, de asemenea, guvernatorului civil al Basarabiei I. Sorokunski cu denumirea "Cu privire la fondarea în gubernii a bibliotecilor publice pentru lectură."⁵ În acest ordin se propunea guvernatorului civil ca, de comun acord cu mareșalul nobilimii din gubernie, directorul gimnaziului și alți amatori de "cunoștințe utile din rîndul nobilimii și negustorimii " să repartizeze încăperea necesară pentru viitoarea bibliotecă, să numească curatorul, bibliotecarul și să elaboreze regulile de beneficiere de serviciile bibliotecii. Totodată, se comunică despre donațiile acordate bibliotecii de către publicațiile Societății economice libere și revista oficială a Ministerului Afacerilor Interne. Mai mult nu se spunea nimic în această circulară: despre finanțarea bibliotecii, modalitățile de fondare a acesteia, despre structura sa etc. Caracterul restrîns al dispoziției guvernamentale privind structura și organizarea bibliotecii indică asupra dezinteresului său în această chestiune, dovedește teama sa față de această nouă instituție de cultură. Caracterul ambiguu și ipocrit al politicii țarismului din această perioadă se manifestă și mai puternic prin faptul că, acceptînd, pe de o parte, fondarea bibliotecii

publice, pe de altă parte, ministrul afacerilor interne nu încetează să adopte măsuri de izolare a învățămîntului și culturii. Astfel, deja la 11 iulie 1830, Zakrevski expediază pe numele guvernatorului Basarabiei o circulară, prin care cere de la acesta "să examineze și mai minuțios manualele școlare, dat fiind faptul că astfel de lucrări destinate instruirii adolescenților ... au o importanță mult mai mare decît cărțile de lectură obișnuită pentru oamenii în vîrstă."⁶

Astfel, chiar de la bun început, guvernul țarist era îngrijorat ca nu cumva să pătrundă în bibliotecă literatura indezirabilă guvernului și ca ea să nu devină pepinieră de propagare în rîndul populației a atitudinilor de liber-cugetători. Din această cauză Ministerul Afacerilor Interne, de competența căruia ținea activitatea bibliotecii, întreprindea măsuri de aprovizionare a ei cu publicații oficiale monarhiste și reacționare. Zakrevski s-a adresat, în acest scop, editorilor particulari, monarhiștilor celor mai inveterați — Bulgarin, Greci, Pogodin, Svinin, Șceglov ș. a., precum și societăților oamenilor de știință, redacțiilor, pentru ca ei să doneze publicațiile lor bibliotecilor publice guberniale care erau pe cale de fondare. Despre aceasta, precum și despre ofrandele aduse el îl pune la curent și pe guvernatorul Basarabiei prin intermediul a două circulare — din 25 iulie și din 28 august 1830.⁷ Imediat după aceasta, pentru viitoarea bibliotecă publică din Chișinău, au fost trimise astfel de publicații cum ar fi "Gornii Jurnal", "Jurnal manufaktur i trgovli", "Kommerceskaia gazeta" și altele,⁸ care au fost predate pentru păstrare viitorului bibliotecar Gavril Bilevici.

Guvernatorul civil al Basarabiei A. I. Sorokunski a convocat la 10 iulie 1830, după primirea circularei ministrului afacerilor interne despre fondarea bibliotecilor publice în orașele guberniale, o consfătuire specială privind modalitatea fondării la Chișinău a bibliotecii publice. La consfătuire au fost invitați directorul școlilor din regiunea Basarabiei Grinevici, doctorul în drept Manega, mareșalul nobilimii, rectorul seminarului din Chișinău, capul orașului, procurorul regional și alții. S-a adoptat hotărîrea, potrivit căreia finanțarea bibliotecii urma

să fie efectuată din contul capitalului de 10 la sută din Basarabia, din contul căruia în Basarabia era întreținută o parte din instituțiile de stat. Hotărîrea cu privire la întreținerea bibliotecii din contul mijloacelor de stat răspundea anume acelei politici, pe care țarismul o provoca în ținut cu scopul de a cuceri "simpatiile" populației băștinase.

Unuia dintre curatori, directorului școlilor din regiunea Basarabiei, Grinevici, i s-a dat însărcinarea să elaboreze regulile și modalitățile preliminare de fondare la Chișinău a bibliotecii publice guberniale. La 11 august 1830, el a prezentat spre examinare celorlalți membri ai patronajului un proiect pe care l-a intitulat *"Noțiune prealabilă cu privire la modalitățile de punere cît mai potrivită în acțiune a instituției bibliotecii publice propuse pentru orașul Chișinău"*. La baza proiectului său Grinevici a pus statutul Bibliotecii publice din Odesa, completîndu-l și modificîndu-l în conformitate cu condițiile locale. Proiectul lui Grinevici includea următoarele:

"Localul bibliotecii:

Încăperea pentru bibliotecă trebuie să fie din patru camere, dintre care două urmează a fi destul de încăpătoare, pentru ca într-una din ele să se poată citi în liniște, iar în alta, așezisă pentru reviste, să se poată convoca ședințe în probleme economice, comerciale etc. Iar alte două camere vor constitui încăperile bibliotecarului.

Obligațiunile curatorilor:

Curatorii au obligația să se îngrijească pentru a găsi mijloace în vederea creșterii numărului de vizitatori, îmbogățirii bibliotecii, găsirii modalităților de sporire a cunoștințelor în ceea ce privește gospodăria, meșteșugurile și, în general, a intensificării relațiilor cu publicul. Pentru a-și atinge acest scop, curatorii își vor ține ședința ordinară, cel puțin o dată pe lună, în casa destinată bibliotecii. Domnul guvernator

civil, în calitate sa de stăpîn al regiunii, prin urmare și ca curator superior, va convoca aceste ședințe, care, după cum va găsi de cuviință Excelența sa, vor putea fi convocate și de mai multe ori pe lună.

Modalități de fondare a bibliotecii

Îl vom ruga pe Luminăția Sa dl general-guvernator al Novorossiei și Basarabiei să repartizeze din cele 10 la sută de capital 15 mii ruble asigurații pentru a întreține o astfel de întreprindere utilă și potrivită pentru instruirea națiunii. Pentru extinderea acestor modalități de întreținere a instituției respective, vor fi aleși curatori de onoare din rîndul proprietarilor din Basarabia care și-au cucerit faima în rezultatul acțiunilor economice utile și din rîndul negustorilor, cunoscuți datorită capitalurilor de care dispun și atitudinii favorabile față de binele tuturor: atît unii cît și alții, odată cu obținerea diplomelor care confirmă acordarea titlurilor de curatori de onoare, se vor angaja să verse în vistieria bibliotecii cîte 50 de ruble anual în asigurații. De fapt, de bunăvoința dumnealor va depinde și sporirea acestor cotizații anuale. În același scop, vor fi aleși și membrii bibliotecii publice din rîndul oamenilor care nutresc, ca și primii, aceleași aspirații, pentru binele tuturor, dar care, din păcate n-au fost miluiți de soartă cu aceleași mijloace, și din această cauză ei se vor angaja să verse anual doar cîte 25 de ruble în asigurații. Pentru difuzarea în cele mai bune condițiuni a cunoștințelor utile tuturor din domeniul economic, cum ar fi, de exemplu, plantarea suprafețelor cu viță de vie, fabricarea vinului, oieritul, creșterea viermilor de mătase, creșterea vitelor ș. a., se considera necesar a edita "Buletinul Basarabiei." O parte din cunoștințele amintite va fi colectată de la proprietarii înșiși, iar o altă parte va fi selectată din alte lucrări autohtone și străine. "Buletinul" va fi editat în limbile rusă și moldovenească. Grijă pentru apariția acestei publicații va fi pusă în seama directorului școlilor din regiunea Basarabiei.

Obligațiunile bibliotecarului

Alegerea bibliotecarului și fixarea unui salariu solid pentru acesta țin de atitudinea curatorilor. Acest funcționar trebuie să posede o pregătire temeinică, cel puțin în domeniul limbilor rusă și moldovenească. Bibliotecarul se va conduce în activitatea sa de următoarele reguli:

1. Biblioteca va fi deschisă zilnic: luni, miercuri, joi și vineri — de la ora 9 pînă la ora 2 după-amiază, marți și sîmbătă — de la ora 5 după-amiază pînă la ora 8 seara.

2. Orice persoană bine îmbrăcată are dreptul să intre în bibliotecă fără nici o plată și să citească literatură acolo în orele indicate, fără a-și nota sau a-și declara numele său.

3. Orice doritor de a se ocupa de lectură în biblioteca publică, se va adresa la intrare bibliotecarului și va solicita acestuia cartea dorită, dar el însuși nu se va atinge de nimic.

4. La ieșirea din bibliotecă, nimeni și sub nici un motiv nu are dreptul să ia cu sine cărțile primite pentru lectură, dimpotrivă, este dator să le restituie bibliotecii în mod obligatoriu.

5. Catalogul tuturor cărților existente în bibliotecă se va afla întotdeauna pe masa principală.

6. Doritorii de a face extrase din cărți vor găsi în bibliotecă cerneală și tocuri de scris, dar ei vor avea obligația să aducă cu sine hîrtie.

7. Liniștea și buna-cuviință constituie condițiile necesare principale, care urmează a fi respectate în timpul frecventării bibliotecii și citirii cărților aici.

8. În cazul în care cineva va depăși limitele bune-cuviințe sau va vorbi prea tare și va face zgomot în bibliotecă în timpul orelor de lectură, bibliotecarul este în drept să-i amintească persoanei respective despre încălcarea regulilor. Dacă două observații similare nu vor fi luate în considerare, bibliotecarul va avea dreptul să solicite intervenția șefilor.

9. Oricine are dreptul să intre în bibliotecă și să rămînă acolo cu pălăria în cap, iar iarna — în manta sau oricare altă

înbrăcămintă caldă, dar nimănui nu i se va permite să intre cu câinele sau fumînd.

10. Lîngă sala în care se află biblioteca publică mai este și un cabinet pentru citirea revistelor. În această sală fondată în baza abonamentului nu are voie să intre nimeni, în afară de abonați.

Mijloace de intensificare a relațiilor cu opinia publică

Scopul acestei instituții, în afară de difuzarea cunoștințelor folositoare pentru toată lumea, constă și în intensificarea relațiilor cu opinia publică. În același local, se va amenaja o cameră destul de încăpătoare, în care se vor aduna proprietarii și negustorii, pentru a lua în discuție subiecte cu caracter economic. Doritorii vor putea citi în această cameră edițiile periodice, de aceea ea și poartă denumirea "pentru reviste". Aici nu este necesară liniștea din bibliotecă. Adunările au loc în "camera pentru lectura revistelor" în zilele de luni, miercuri, joi și vineri, între orele 5 și 8 după-amiază; adică în timpul liber de serviciu, ocupațiile în gospodărie, precum și în zilele de duminică și de sărbătoare, la aceleași ore. În sala pentru citirea revistelor, pot fi desfășurate, cu asentimentul curatorilor, și alte manifestări de divertisment, care contribuie la creșterea numărului de vizitatori și care trezesc la ei spiritul de societate."⁹

Guvernatorul civil al Basarabiei A. I. Sorokunski a operat o serie de modificări în proiectul lui Grinevici, ceea ce a redus, indiscutabil, din valoarea și importanța acestui proiect. Suma de 15 mii de ruble în asigurații din cota de 10 la sută a capitalului basarabean înscrisă de Grinevici ca fiind necesară la etapa inițială de constituire a bibliotecii a fost corectată în 10 mii de ruble, adică a fost micșorată cu 5 mii de ruble. Dacă se va lua în considerare faptul că biblioteca nu avea un local special și pentru arenda încăperii era nevoie de o mare sumă de bani (în legătură cu scumpetea extraordinară a spațiului locativ în Chișinău), precum și în legătură cu faptul că la acea vreme prețul mediu al unei cărți era de la 10 pînă la 13 ruble, atunci suma destinată întreținerii bibliotecii și completării

sale cu cărți era insuficientă. Cît privește tutelarea "Buletinului Basarabiei" numai de către directorul școlilor regiunii Basarabia, guvernatorul a adăugat că organul de presă trebuie să apară "întotdeauna cu consimțămîntul tuturor membrilor adunării curatorilor".

După deliberarea și încuviințarea de către toți membrii tutelei a proiectului lui Grinevici privind fondarea bibliotecii publice, acesta a fost transmis spre examinare general-guvernatorului de Novorossia contelui Voronțov. În scrisoarea din 30 ianuarie 1831 adresată Consiliului regional, el recunoaște "deosebit de utilă fondarea la Chișinău a bibliotecii publice"¹⁰ și adresează Consiliului indicațiile de rigoare privind fondarea bibliotecii. Voronțov propunea ca, pînă la construcția unui local special, să se închirieze în Chișinău o casă particulară din două sau trei camere, repartizînd în aces scop (pornind de la prețurile existente în Chișinău) din capitalul de 10 la sută suma anuală de 2500 de ruble în asignații. El a repartizat din aceeași sursă pentru procurarea inițială a cărților care trebuie să devină fondul de bază al bibliotecii 5000 de ruble în asignații, iar pentru anii următori — cîte 1000 de ruble. El a mai cerut ca sumele respective de bani să fie cheltuite strict pentru procurarea literaturii. Voronțov considera, că pentru a asigura curățenia și confortabilitatea în bibliotecă, ea urma să aibă un paznic cu un salariu de 300 de ruble asignații pe an. În camere trebuie să fie dulapuri montate în pereți, un număr suficient de mese, scaune, călimări, iar în camera principală, adică în sala de lectură, pe perete trebuie să fie un ceas cu bătaie. În opinia sa, cel mai reușit ar fi ca, în calitate de bibliotecar să fie numit un învățător din gimnaziul local, căruia să i se acorde un salariu anual de 800 de ruble asignații. Dar cel mai interesant în completările general-guvernatorului de Novorossia și Basarabia la proiectul lui Grinevici, a fost stricta lui indicație, că pentru Biblioteca publică din Chișinău "procurarea cărților la sfîrșitul fiecărui an poate fi efectuată potrivit registrelor, pe care este obligat să le perfecteze bibliotecarul sub conducerea directorului gimnaziului și care urmează a fi aprobate de către Excelența

voastră"¹¹ (*adică de guvernatorul civil al Basarabiei*, sublinierea ne aparține).

Indicația respectivă, precum și cea de a încredința procurarea inițială a cărților vreunui funcționar care se află în capitală aveau scopul de a ocroti biblioteca de pătrunderea literaturii revoluționare, de a o aproviziona cu ediții speciale reacționare, care se aflau în comerțul liber cu cărți, *adică să-și ușureze*, în ultima instanță, lupta ideologică cu mișcarea revoluționară care se intensifica în legătură cu Răscoala din Polonia din 1830.

În opinia lui Voronțov, "biblioteca nu trebuie luminată, căci lucrul acesta necesită mari sume de bani. Ea va fi deschisă numai ziua în orele care vor fi considerate convenabile de către oamenii locului."¹² În felul acesta, el limita numărul vizitatorilor, dacă vom lua în considerare faptul că contingentul de bază al viitorilor cititori din rîndul funcționarilor, elevilor seminarelor ș. a. m. d. era ocupat în orele de zi și, astfel, erau, de fapt, lipsiți de dreptul de a beneficia de serviciile bibliotecii. În completările general-guvernatorului de Novorossia și Basarabia M. S. Voronțov, precum și în proiectul lui Grinevici, prin remarca cu privire la înbrăcămintea onorabilă, se interzicea în mod corect, dar ferm frecventarea bibliotecii de către oamenii de rînd, simpli. Prin urmare, reprezentanții clasei dominante tind chiar din primele zile de funcționare a Bibliotecii publice guberniale din Chișinău s-o transforme într-una de castă, care să servească interesele claselor avute.

Cu toate îngrădirile sale, proiectul lui Grinevici avea și un șir de părți pozitive. El reflecta clar și pregnant spiritul timpului, aspirațiile tinerei burghezii și negustorimi care abia apăreau, spre căutarea căilor și mijloacelor, cu ajutorul cărora puteau să-și satisfacă necesitățile în ceea ce privește cunoștințele și știința. Faptul că Grinevici acordă o mare atenție în proiectul său punerii în sarcina bibliotecii, ca o instituție care este chemată să difuzeze "cunoștințe sociale în problemele economice", vorbește despre aceea că el era pentru dezvoltarea noilor relații de producție. Indiscutabil, propunerea sa cu privire la editarea "Buletinului Basarabiei", care să propage experiența

autohtonă și străină înaintată de gospodărire în baza noilor realizări în domeniul agronomiei ar fi contribuit la progresul economiei Basarabiei. Un aspect pozitiv al proiectului l-a constituit și faptul că Biblioteca publică din Chișinău, unica bibliotecă provincială din Rusia (mult mai târziu, în anul 1846, o astfel de bibliotecă a fost fondată și la Tiflis), a fost fondată din contul mijloacelor de stat, în timp ce în alte orașe guberniale din Rusia bibliotecile publice au fost inaugurate din contul donațiilor, din care cauză o bună parte din ele, din lipsă de mijloace financiare, nu după multă vreme, și-au încetat activitatea.

NOTE

1. A.N.a R.M., fond 2, inv. I, dosar 1483, fila 6.
2. Архив графов Мордвинов. Том 9. — Sankt-Petersburg, 1903, — P. 43.
3. Ibidem. — P. 240.
4. Иконников В. Граф Н.С. Мордвинов. — Sankt-Petersburg, 1879. — P. 494-497.
5. A.N. a R.M., fond 2, inv. I, dosar 1487, fila 10.
6. A.N. a R.M., fond 2, inv. I, dosar 1483, fila 10.
7. A.N. a R.M., fond 2, inv. I, dosar 1487, fila 13, 40.
8. Ibidem. — Filele 28, 31-32, 44.
9. A.N. a R.M., fond 2, inv. I, dosar 1487, fila 23-25.
10. A.N. a R.M., fond 2, inv. I, dosar 1487, fila 19-21.
11. A.N. a R.M., fond 2, inv. I, dosar 1487, fila 20.
12. A.N. a R.M., fond 2, inv. I, dosar 1487, fila 21.

2. Baza organizării fondului de cărți și inaugurarea bibliotecii

La 12 august 1831, după ce a fost adoptată decizia respectivă a Consiliului regional din Basarabia privind repartizarea mijloacelor financiare în sumă de 10 mii de ruble asignații din capitalul de 10 la sută pentru activitatea inițială a Bibliotecii publice din Chișinău, a avut loc cea de-a doua ședință a curatorilor bibliotecii, în cadrul căreia au fost examinate chestiunile cu privire la găsirea localului pentru bibliotecă, procurarea mobilierului și inventarului necesar, asigurarea viitorului bibliotecar Gavril Bilevici cu regulile de ținere a cataloagelor, cărților de inventar, de împrumut a literaturii cititorilor etc. La aceeași consfătuire, Grinevici a adus la cunoștința celorlalți curatori lista literaturii ruse și străine, întocmite de el la indicațiile guvernatorului civil, pornind de la suma de 5 mii de ruble asignații, alocate pentru completarea inițială a bibliotecii. Din păcate, nu ne-a reușit să găsim în arhive această listă și este, firește, cu neputință să judecăm despre caracterul literaturii pe care o propunea Grinevici. Totodată, avînd în vedere comenzile ulterioare ale bibliotecii, care erau întocmite, probabil, în baza acestei liste, am putea presupune, că lista lui Grinevici conținea operele cele mai bune și mai progresiste ale literaturii autohtone și străine de la acea vreme.

Doctorul în drept Petru Manega, un alt curator al bibliotecii, a fost însărcinat cu efectuarea operațiunilor financiare, cu grijile pentru închirierea localului pentru bibliotecă și înzestrarea acesteia cu utilajul respectiv. P. Manega a reușit să găsească cu mare greu încăpere pentru bibliotecă.¹ Contra 600 de ruble asignații pe an, a fost închiriată o casă de la negustorul Iakov Bogaciov, în care pînă la data de 20 decembrie 1831 a fost amplasată biblioteca în curs de fondare. Dar mai tîrziu, la 16 octombrie 1834, guvernatorul civil a dat indicații lui Manega și Bilevici să transfere biblioteca în clădirea abia construită, iar la 17 octombrie 1834 ea a fost transferată în noul local.² Dar,

după cum menționează P. Manega în scrisoarea sa din 14 mai 1832, adresată guvernatorului Sorokunski, din cauza "... numărului insuficient de cărți procurate de la colonelul Liprandi contra sumei de 600 de ruble și a altei literaturi care încă nu a fost primită, accesul public în această instituție încă nu a fost permis."³

Cu mult înainte de inaugurarea bibliotecii, general-guvernatorul de Novorossia și Basarabia a manifestat o "grijă prea mare" pentru completarea acesteia cu literatură. Fără o coordonare prealabilă cu curatorii bibliotecii, general-guvernatorul de Novorossia și Basarabia poruncește în octombrie 1831 porucikului în rezervă V. G. Tepleakov, care era cu slujba în aparatul său și care pleca cu chestiuni de serviciu la Moscova, să procure de la librăriile din Moscova cărți pentru Biblioteca publică din Chișinău. În acest scop, el a cerut de la guvernatorul civil al Basarabiei să-i prezinte lui Tepleakov lista și să-i comunice suma contra căreia urma să procure cărți. O astfel de listă a fost întocmită în scurtă vreme, probabil de Grinevici și expediată lui Tepleakov la Moscova. Această listă insera denumirile cărților care erau cele mai căutate la acea vreme. Un loc deosebit ocupau între ele operele lui Lomonosov, Derjavin, Sumarokov, Dmitriev, Izmailov, Jukovski, Batiuşkov, Puşkin ș. a. Un mare număr de cărți era din domeniul tehnologiei, agriculturii, fizicii și chimiei. S-ar presupune că legăturile cu decembristii și simpatia pentru cauza lor l-au făcut pe Tepleakov să procure pentru Biblioteca publică din Chișinău și unele opere ale decembristilor. V. Tepleakov a expediat la 2 decembrie 1831 în adresa Bibliotecii publice din Chișinău cărțile procurate de la librarul A. Șireaev în sumă de 792 de ruble asignații.

Cea mai importantă și interesantă achiziție de la acea vreme o constituie biblioteca particulară a colonelului S. Liprandi, care număra 428 exemplare de carte.⁴ Liprandi a cerut pentru toate aceste cărți suma de 4500 de ruble, pe cînd întreaga sumă pentru procurarea cărților constituia 5000 de ruble asignații. Caracterizînd cărțile din biblioteca lui Liprandi, guvernatorul de Novorossia și Basarabia menționa:

"Acestea sînt traduceri din clasicii latini și greci, precum și cărți de istorie care țin cu precădere de ținutul Novorossia și Basarabia."⁵ Dat fiind faptul că nu ajungeau mijloace pentru procurarea completă a acestei biblioteci rare și valoroase, directorului interimar al școlilor din regiunea Basarabiei, profesorului Arhanghelski, i s-a poruncit să selecteze o parte din cărți pentru biblioteca din Chișinău contra unor sume nu prea mari de bani.

Biblioteca lui Liprandi era constituită convențional din trei compartimente. Primul compartiment întrunea operele clasicilor antici: "Iliada" și "Odiseea" de Homer, "Geografia" de Strabon, opere de Herodot, Xenofont, Demostene, Titus Livius, Diodor din Sicilia, Cornelius, Pliniu cel Bătrîn, Pliniu cel Tânăr, Horațiu, Ovidiu, Cesar, Pericle, Socrate, Dionysos din Halicarnas, Nestor ș.a.

Din cel de-al doilea compartiment făceau parte cărțile de istorie, geografie, statistică, călătorii și alte științe. Cea mai mare valoare o constituiau cărțile de studiere a ținutului natal, care pe atunci erau o adevărată raritate. Printre acestea erau, de exemplu, cărțile "Istoria Moldovei și Valahiei" (ediția 1787), operele lui Piotr Kunițki "Scurtă descriere statistică a pămîntului transnistrean (Basarabia)", Sankt-Petersbug, 1813) și altele.

Compartimentul al treilea includea cărți de artă militară, despre diferiți comandanți de oști și campaniile lor militare.

După ce a luat cunoștință de acest catalog de cărți, Arhanghelski le-a dat o apreciere foarte înaltă: "... În general, sînt destul de bune și unele dintre ele pot să se afle în cele mai bune biblioteci".⁶ Totodată, trebuia să se renunțe la cărțile interesante și scumpe din simplul motiv că biblioteca publică dispunea de mijloace nu prea mari. Arhanghelski argumenta dezavantajele procurării acestor cărți și prin faptul că pentru a le citi, este necesar să ai studii clasice sau academice, să cunoști limbile clasice. Totodată, o parte din operele scriitorilor clasici antici a fost procurată de către bibliotecă în scopul, potrivit căruia, după cum scria Arhanghelski: "Clasa superioară a acestui public natural, adică moldovenii și grecii, mulți

dintre care cunosc greaca veche și au căpătat studii în instituțiile de învățămînt din străinătate, pot să citească cu folos pentru sine operele clasicilor greci în original dar, mai avînd sub mîină, totodată, și cea mai potrivită traducere a lor în limba rusă, vor cunoaște negreșit și bogăția, forța și frumusețea limbii ruse."⁷

El considera pe bună dreptate că, avînd la Chișinău o adevărată bibliotecă publică, de literatura căreia putea să beneficieze majoritatea cititorilor, este necesar ca ea să fie completată cu cărți dintre cele mai accesibile pentru masele largi. Tocmai prin aceasta se și explică faptul că Arhanghelski a ales din biblioteca lui Liprandi contra sumei de 674 de ruble asigurații cea mai mare parte de cărți din domeniul istoriei, geografiei, economiei, literaturii artistice etc.

Mai tîrziu, deja cu prilejul inaugurării Bibliotecii din Chișinău pentru public în anul 1832, Liprandi a donat o parte din biblioteca sa unică.

În afară de aceasta, Arhanghelski a întocmit el însuși o astfel de listă de literatură, acceptabilă pentru Biblioteca publică din Chișinău. Se vede că mai tîrziu, în perioada pregătitoare, aceste cărți au fost incluse pentru inaugurarea bibliotecii, cînd el însuși a început să se ocupe de procurarea cărților la Odesa. Vom numi doar cîteva dintre acestea:

1. Letopisețul Malorossiei sau istoria cazacilor din Zaporojie. Opere de Șerero. 2 volume, 20 ruble;

2. Studii despre istoria veche și nouă a Novorossiei, 3 volume, 25 ruble;

3. Istoria Moldovei și Valahiei, 1 volum, 3 rub. 50 kop.;

4. Istoria iudeilor și a popoarelor vecine de la căderea împărăției Israelului pînă la moartea lui Isus Hristos, 4 volume, 50 ruble;

5. Studiu despre comerțul din zona Mării Negre, 2 volume, 10 ruble;

6. Studii istorice. Despre începuturile sarmaților ș.a. Opere Boguș, 4 volume, 30 ruble;

7. Istoria Imperiului Otoman de la întemeierea acestuia pînă la Pacea de la Bolgrad , 4 volume, 25 ruble;

8. Istoria universală a hunilor, turcilor, mongolilor și tătarilor răsăriteni, 5 volume, 150 ruble;

9. Istoria republicilor italiene. Opere Sismondi, 16 volume, 150 ruble;

10. Revoluția de la Constantinopol, 2 volume, 20 ruble;

11. Istoria Elveției. Opere Molet, 4 volume, 40 ruble;

12. Constantinopolul vechi și nou. Opere Maralmet, 2 volume, 15 ruble;

13. Antimahiavel, 1 volum, 6 ruble;

14. Călătorie în Imperiul Otoman, Egipt și Persia, 2 volume 25 ruble;

15. Cu privire la situația Imperiului Otoman, 2 volume, 15 ruble;

16. Despre revoluție, 3 volume, 20 ruble;

17. Considerații asupra cauzelor strălucirii romanilor. Opere Montesquieu. 4 volume, 15 ruble și alte opere.

În afară de aceasta, pentru a procura cărți în limba română, curatorii Bibliotecii publice din Chișinău au întocmit și au expediat în aprilie 1832 o comandă directorului de poștă de la București I. Iakovenko. Ultimul a comunicat deja la 13 mai 1832 într-o scrisoare adresată guvernatorului civil al Basarabiei, că el a găsit în mai multe locuri 76 de exemplare de cărți, în cea mai mare parte vechi, "... căci în dughenele de cărți nu există noi. Doar un număr mic de cărți indicate în listă nu a fost găsit, dar pentru a completa acest gol, voi alătura altele care nu vor fi de prisos întru satisfacția publicului chișinăuian și răspîndirea cunoștințelor."⁸

În aceeași perioadă pregătitoare pentru inaugurarea Bibliotecii publice din Chișinău, i se poruncește unuia dintre curatori, profesorului Arhanghelski, să procure cărți în orașul Odesa. El a procurat cărți în sumă de 192 de ruble asignații, printre care un loc considerabil îl ocupau operele din domeniul statisticii, economiei și industriei. De exemplu, "Statistica" de

Veablovski (1830); "Despre forțele de producție și comerciale din Franța" (1831), "Reflecții despre industria Rusiei" (1830) și multe altele.

Cu toate acestea, inaugurarea bibliotecii însăși pentru folosință publică a fost tergiversată timp de doi ani de zile, pînă la 22 august 1832. Această tărăgănare a deschiderii unei noi instituții de cultură în acest ținut se explică prin intensificarea reacției în legătură cu evenimentele revoluționare din Europa de Vest și agravarea situației interne în Rusia. Tulburările spontane de masă din Rusia, care au cuprins și Basarabia, au provocat un nou val de represiuni și persecuții ale presei, științei, culturii și învățămîntului. Din documentele existente putem lesne observa că administrația de vîrf a Basarabiei este completamente preocupată în această perioadă de lupta contra intensificării mișcării haiducilor, de expulzarea din ținut a participanților la răscoala poloneză din 1830 aflați în pribegie, de represiunile contra populației băstinașe care susținea această răscoală. Astfel, locuitorul satului Beleavinți, județul Hotin, Aslanovici, a fost supus în anul 1831 supravegherii poliției "pentru compunerea versurilor condamnabile scrise în folosul polonezilor."⁹

În această perioadă, este retrasă din bibliotecile publice, din librării toată literatuta care reflecta direct sau indirect revoluția burgheză din Franța, răscoala din Polonia, operele iluminiștilor francezi, ale filozofilor germani. Aceste represiuni contra publicațiilor țarismul le opera pe ascuns de populație, temîndu-se ca nu cumva să provoace nemulțumirea elementelor democratice. Într-o circulară secretă a ministrului afacerilor interne din 21 aprilie 1832 adresată guvernatorului civil al Basarabiei, se avertizează că nimeni să nu știe de retragerea literaturii, dat fiind faptul că această "poate, pe de o parte, să provoace dorința și insitențele de a poseda cărțile interzise de guvern, iar, pe de altă parte, poate fi un motiv pentru diverse interpretări și presupuneri nefondate privind cauzele interzicerii."¹⁰ Operele clasice ale lui Balzac, Stendhal Mickiewicz, Heine și ale altor autori renumiți din aceste timpuri au fost interzise în Rusia în scopul îngrădirii populației

de la pătrunderea ideilor democratice. După cum menționau contemporanii, "multe opere în proză și versuri erau interzise din motive absolut neargumentate, s-ar putea spune chiar, fără nici un motiv, dar sub influența panicii care i-a cuprins pe cenzori."¹¹

Astfel, speriat de mișcarea revoluționară, guvernul țarist se gîndește prea puțin în această perioadă la realizarea proiectului lui Mordvinov. Țarismul se temea că bibliotecile pot fi folosite în aceste condiții de către elementele democratice pentru a răspîndi ideile și concepțiile revoluționare în rîndul populației. Explicînd cauza tergiversării în deschiderea bibliotecilor publice guberniale, Ministerul Afacerilor Interne menționa într-o scrisoare din 14 aprilie 1832 adresată guvernatorului civil al Basarabiei că el a fost ocupat de combaterea holerei și a răscoalei poloneze. În afară de aceasta, "... circumstanțele tulburi din unele gubernii (la care trebuie raportată și Basarabia — sublinierea ne aparține) care-i sustrag mereu pe șefii guberniilor și pe funcționari, au constituit motivul pentru suspendarea acestei acțiuni."¹²

Totuși, dezvoltarea nestăvilită a Rusiei, deși frînată de sistemul medieval feudal, forța țarismul să accepte unele concesiuni noilor relații burgheze în dezvoltare. Între altele, să continue realizarea proiectului lui Mordvinov. Ministerul Afacerilor Interne a cerut la 14 aprilie 1832 de la guvernatorul civil al Basarabiei să accelereze deschiderea pentru public a Bibliotecii publice guberniale din Chișinău.

Abia după aceasta, cu începere de la 1 mai 1832, învățătorul de limbă moldovenească de la școala județeană din Chișinău Gavril Bilevici a fost confirmat în mod oficial în calitate de bibliotecar. În prealabil, la cererea guvernatorului civil Sorokunski, G. M. Bilevici a depus jurămîntul de credință "Excelenței sale, țarului", a confirmat în scris și a semnat că "nu aparține de nici o lojă masonică și de nici o altă societate secretă."¹³ Vom menționa că propunerea de a-l numi pe Gavril Bilevici în funcția de bibliotecar al Bibliotecii publice guberniale din Chișinău era deosebit de potrivită la acea vreme. Terminînd în anul 1821 Școala populară de bază din Cernăuți, G. Bilevici

a predat pînă în anul 1826 la Școala județeană din Bălți istoria, aritmetica, geografia, limbile moldovenească, slavonă și germană, iar din anul 1830 a început să predea la Școala județeană din Chișinău. Pregătirea multilaterală, precum și cunoașterea limbilor rusă, română și germană îi permiteau lui G. Bilevici să organizeze deservirea necesară în bibliotecă și completarea ei cu literatură națională și străină.

Cu toate acestea, deși ministrul de interne cerea urgentarea deschiderii bibliotecii, administrația locală a târăgănat acest eveniment pînă la 22 august 1832. Lucrul acesta se explica prin faptul că literatura procurată la Moscova pentru bibliotecă de către Tepleakov și expediată de către acesta încă în decembrie 1831 a fost reținută de către guvernatorul de Novorossia și Basarabia, care a cerut să verifice personal cărțile. Doar ca urmare a rugăminților insistente ale curatorilor bibliotecii, aceste cărți au fost expediate la Chișinău în luna iulie 1832. Cărțile procurate pentru bibliotecă la București n-au devenit, de asemenea patrimoniul său din cauza că, potrivit statutului de cenzură, ele au fost trimise pentru examinare la comitetul de cenzură din Odesa. Ca urmare a demersurilor repetate ale curatorului P. Manega, abia la 8 august 1832 comitetul de cenzură din Odesa a expediat bibliotecii doar 36 de cărți din 76 "ca fiind permise pentru circulație", iar celelalte 39 de cărți s-au dovedit a fi "necunoscute". Potrivit registrelor de cenzură, a fost interzisă cartea "Viața împăratului Rusiei Aleksandr I" (traducere din limba germană, editată în anul 1815). Celelalte 39 de cărți care s-au dovedit a fi "necunoscute" pentru comitetul de cenzură din Odesa, potrivit expresiei cenzorilor — "din cauza necunoașterii de către nimeni a dialectului local"¹⁴ (se are în vedere necunoașterea limbii române — sublinierea ne aparține), au fost expediate spre examinarea ulterioară la comitetul de cenzură pentru literatura străină din Sankt-Petersburg. Și abia spre sfîrșitul anului 1836 aceste cărți au fost restituite bibliotecii.

Către ziua inaugurării Bibliotecii publice fin Chișinău, au fost procurate cărți de la consilierul de colegiu Kelhner în sumă de 541 de ruble și de la francezul Faury în sumă de 235

de ruble. De la ei au fost procurate circa 200 de volume. Toată literatura a fost examinată de către guvernatorul civil A. Sorokunski, viceguvernatorul, consilierul de colegiu Klimșin, directorul școlilor profesorul Arhanghelski și procurorul regional Gurski. Toți ei au ajuns la concluzia că literatura este utilă pentru lectură. Vom numi câteva cărți, dat fiind faptul că ele au constituit fondul inițial al bibliotecii:

1. Sobranie sobstvenorucinîh pisem gosudarea Petra Velikogo (15 rub.);
2. Kratkaia povesti o bîvșih v Rosii samozvanțah (5 rub.);
3. Vzglead na pobedi russkih (5 rub.);
4. Pobedi kneazea Italiiskogo gr. Suvorova-Rîmnikskogo (20 rub.);
5. Deiania rosiiskih polkovodțev i gheneneralov v oznamenovavșemsea v dostopameatnuiu voinu s Franției (30 rub.);
6. Istoria rimsko-avstriiskoi companii 1799 goda pod predvoditelistvom gheneneralissimusa kneazea Italiiskogo i gr. Suvorova-Rîmnikskogo (30 rub.);
7. Jizni i voennîe podvighi znamenitogo ghenerala Moro (4 rub.);
8. Sobranie russkih stihotvorenii, izdanîh V. Jukovskim (25 rub.);
9. Zerkalo novogo Parija (5 rub.);
10. Gherțoghinea Lavalliere. Socin. Jean Lisse (10 rub.);
11. Ekaterina Burbon: Margarita De Valua (15 rub.);
12. Pohod Napoleona v Rossiu i begstvo iz onogo (8 rub.);
13. Napoleon, imperator franțuzskii (4 rub.);
14. Monnerling ili astrolog. Socin. Walter Skott (12 rub.);
15. Șotlandskii puritanizm. Socin. Walter Skott (10 rub.);
16. Novoe sobranie trogatelinîh povestvovanii i anekdotov Voltaire, Russo, Vilanda, Meisnera, Berenghera, Ghilerta, Koțebu, Gherdera i drughih (20 rub.);
17. Jizni Fridriha II (5 rub.);

18. Moskva oplakivaemaia bedstviem svoim 1813 goda (2 rub. 50 kop.);
19. Anekdoti Petra Velikogo. Socin. Golikova (10 rub.);
20. Zagovorî massonov i iakobințev (5 rub.) și multe altele.

În documentele de arhivă nu există date exacte despre componența numerică a fondului de cărți în ajunul inaugurării bibliotecii. Potrivit calculelor noastre, la această dată au fost colectate 477 exemplare de cărți și 73 exemplare de reviste. Aceasta îi dădea posibilitate administrației să porceadă la deschiderea bibliotecii pentru public.

La 22 august 1832, în prezența unei mulțimi extraordinare de popor, Biblioteca publică gubernială din Chișinău a fost deschisă pentru vizitatori. Ceremonia de inaugurare a bibliotecii a fost următoarea: a fost citită circulara ministrului afacerilor interne cu privire la fondarea bibliotecilor publice în orașele guberniale; celor prezenți li s-au adus la cunoștință regulile interne ale Bibliotecii publice din Chișinău și lista literaturii din bibliotecă; arhiereul care asista la ceremonie a stropit biblioteca cu apă sfântă. La ceremonia de inaugurare a bibliotecii au asistat reprezentanți ai nobilimii și clerului, generalii Ostrășenco, Ceremisov, colonelul Dadenberg, scriitorul Alexandru Donici, activiștii politici Krupenski, Pruncu, Roșeti, Mîllo, Cristî, președintele tribunalului regional civil Reabinin și mulți alții.

Mai apoi au fost rostite cuvîntări solemne în trei limbi: bibliotecarul Bilevici — în limba română, profesorul Arhanghelski — în rusă și doctorul în drept Manega — în limba franceză. La încheierea ceremoniei, s-a procedat la o înscriere la donații benevole de carte și bani în favoarea bibliotecii care a fost deschisă.

Dintre cuvîntările rostite la inaugurarea bibliotecii în documentele de arhivă s-a păstrat doar discursul profesorului Arhanghelski. Începutul cuvîntării sale el l-a consacrat importanței deschiderii bibliotecii pentru acest ținut și a rolului extraordinar al cărții în viața omului. El a afirmat în acest sens că "toată lumea știe că adevărata demnitate și prioritate a omului constă

în rațiune. Cine nu știe că între un om cărturar și un incult este o diferență ca dintre lumină și întuneric. Cine mai stă la dubiu că omul, cu cât studiază mai mult și își dezvoltă facultățile sale intelectuale, cu atât se apropie mai mult de perfecțiune, cu atât se înțelege mai mult pe sine, cu mai multă satisfacție și cu mai mare folos poate să se bucure de existența sa, să contribuie la bunăstarea generală. Oare nu științele alimentează și sporesc forțele rațiunii omului? Anume ele, științele, l-au transformat într-un stăpîn puternic al pămîntului, l-au înălțat spre tăria incomensurabilă a cerului, iar acolo i-au arătat stelele, mărimea și mișcarea acestor lumini enorme. Dar să ne întrebăm: prin ce mijloace poți să devii luminat și cult? Să stimulezi mintea prin științe, iar toate științele pot fi găsite în cărți. Aceste cărți sînt un templu al celor mai diverse cunoștințe, ele fiind oricînd gata să ia locul celor mai deștepți oameni. Iată de ce și bibliotecile pot să devină, fără îndoială, un patrimoniu al culturii și învățămîntului și un templu al cunoștințelor tuturor timpurilor și popoarelor."¹⁴

În cea de-a doua parte a cuvîntării sale, Arhanghelski a trecut la tema istorică, promovînd teza conform căreia revoluțiile și răscoalele au loc din cauza proastei legislații. Prin aceasta el a dorit să sublinieze că burghezia rusă cere egalitate în drepturi cu nobilimea, că ea, de asemenea, dorește să se afle la putere. El a menționat că "justețea și inechitatea legilor constituie principala cauză a fericii și nenorocirilor societății. Orice legislație care sacrifică o parte dintre cetățeni și este părtinitoare față de alta este injustă. Iată de ce robii popoarelor antice trebuiau să-și urască stăpînii, iată de ce ei se răsculau adeseori contra lor".¹⁵

Din acest citat trebuie să înțelegem că burghezia, ca parte componentă a cetățenilor, se află nelegitim într-o situație de umilință, că ea trebuie să se răscoale și să refacă viața socială a țării, că numai societatea burgheză este echitabilă. Trimiterea la răscoalele robilor constituie doar o îndreptățire în temeiul istoriei. El a afirmat în continuare: "Acolo unde persoana și securitatea proprietății sînt ocrotite cu sfințenie de lege, acolo dragostea de patrie și gloria trebuie să fie virtuți comune."¹⁶

Se știe că o astfel de teză a fost lansată încă de burghezia franceză în timpul revoluției de la 1789. Acum însă, în anii 30-40 ai secolului al XIX-lea, sloganul acesta este preluat de către burghezia rusă. Fiind un adept al reformelor burgheze, Arhanghelski a prevăzut, pe bună dreptate, că pe viitorii cititori îi va interesa, întâi de toate, problema dezvoltării economiei și industriei țării. În această privință, el a spus: "Dar oare poate să se limiteze cititorul la operele care explică drepturile și legile? Nu, el va dori să cunoască tot ce ține de comerț, să posede date exacte despre starea învățământului, să cunoască, de asemenea, forțele și bogăția poporului, de ce bani dispune el, economia statului, adică el va dori să-i fie clar tot ce poate contribui la sporirea bunăstării popoarelor."¹⁷

Despre concepțiile unui alt curator al bibliotecii, ale doctorului în drept Manega, ne mărturisește faptul că la 5 mai 1833 el i-a propus guvernatorului un registru, pe care l-a întocmit pentru completarea Bibliotecii publice din Chișinău. Registrul acesta consta, aproape în întregime, din cărți care începeau cu economia politică și se încheiau cu descrierea războaielor poloneze din anul 1837. Pentru a întocmi un astfel de catalog, în care erau incluse multe cărți cu privire la cele mai arzătoare chestiuni ale politicii și economiei timpului respectiv, trebuia să dai dovadă de un mare curaj. Cu toate că mai mult de jumătate din suma de bani alocați pentru completarea bibliotecii rămânea necheltuită, totuși acest catalog a fost respins de către guvernator, care a notat: "Decizia se amână."¹⁸

De ziua inaugurării bibliotecii, mulți dintre cei prezenți au făcut donații în favoarea bibliotecii. Un mare număr de cărți, precum și o sumă considerabilă de bani au donat Voronțov, Arhanghelski, Balen de Balu, Fiodorov ș. a.

NOTE

1. Slutu-Grama Claudia. Petru Manega — epitrop al Bibliotecii Publice din Chișinău // Magazin bibliologic. — 1997. — Nr. 2-3. — P. 17-19.
2. A.N. a R.M. fond 1, inv. 1, dosar 1485, filele 239-240.

3. A.N. a R.M. fond 2, inv. 1, dosar 1487, fila 128.
4. A.N. a R.M. fond 2, inv. 1, dosar 1487, filele 78-86.
5. A.N. a R.M. fond 2, inv. 1, dosar 1487, fila 76.
6. A.N. a R.M. fond 2, inv. 1, dosar 1487, fila 95.
7. Ibidem.
8. A.N. a R.M. fond 2, inv. 1, dosar 1487, fila 107.
9. Деятели революционного движения в России: Библиогр. словарь. Том. 1. — Moscova, 1930. — P. 15.
10. A.N. a R.M. fond 2, inv. 1, dosar 1487, fila 123.
11. Никитенко А.В. Дмневник. — Moscova, 1951. — P. 16.
12. A.N. a R.M. fond 2, inv. 1, dosar 1487, fila 123.
13. A.N. a R.M. fond 2, inv. 1, dosar 1487, fila 130.
14. A.N. a R.M. fond 2, inv. 1, dosar 1487, fila 179.
15. Ibidem, fila 181.
16. Ibidem, fila 182.
17. Ibidem, fila 183.
18. Ibidem, fila 183.

3. Obstacole țariste în calea procurării cărților

Se cere menționat faptul că inaugurarea Bibliotecii publice la Chișinău, în Basarabia, la periferia Rusiei țariste, a fost întâmpinată de către cercurile progresiste ale societății cu multă simpatie și chiar cu entuziasm. În bibliotecă și-au pus mari speranțe acei care doreau ca ținutul acesta să devină civilizat.

Totodată, o bună parte din protipendada reacționară a nobilimii a avut o atitudine dușmănoasă față de acest eveniment, ca, de altfel, față de tot ce era nou și progresist. Au fost înregistrate cazuri, când mulți dintre nobilii reacționari care au participat la solemnitățile de deschidere a bibliotecii, în semn de bună-cuviință, au donat câte 15-20 de ruble, dar banii așa și nu i-au vărsat. Ca urmare, în loc de 945 de ruble donate de ziua deschiderii bibliotecii, au fost vărsate doar 682 de ruble, pe când 263 de ruble așa și au rămas promise de către nobilimea reacționară doar pe hirtie.¹ Unul dintre curatorii bibliotecii, membrul Consiliului regional, moșierul reacționar Simakov a renunțat, în general, la tutelă.

Totodată, însuși Nikolai I se interesa cu multă atenție de fondarea bibliotecilor publice în orașele guberniale. Urînd cu sinceritate învățămîntul și cultura, el avea o atitudine suspectă față de tot ce era nou și progresist în acest domeniu și le canaliza cu minuțiozitate în "cadrul legal" al monarhiei absolute. Făcînd tot posibilul ca bibliotecile să n-o pornească într-o direcție falsă, el a dat indicații ca registrele cărților din bibliotecile deschise să fie examinate foarte atent.

Executînd dispozițiile lui Nikolai I, ministrul afacerilor interne Bludov a expediat la 25 aprilie 1834 tuturor guvernatorilor o circulară, care a pus începutul supravegherii guvernamentale asupra fondurilor de carte din bibliotecile publice. "Găsind necesar să cunosc caracterul cărților care au fost achiziționate pînă acum de către Biblioteca publică din Chișinău și propuse vizitatorilor pentru lectură, se menționa

în circulară, eu Vă rog foarte mult, Excelența voastră, să-mi aduceți fără întârziere registrele cu aceste cărți rusești și străine, respectînd acest lucru și pe viitor, pe măsură ce cărțile vor fi procurate sau vor fi primite, în special, în calitate de **donatii benevole**² (sublinierea ne aparține).

Imediat după transmiterea bibliotecilor în subordinea Ministerului învățămîntului public, Uvarov s-a grăbit să-i ceară guvernatorului civil al Basarbiei datele privind structura fondului de carte al Bibliotecii publice din Chișinău. El scria în scrisoarea din 21 iulie 1834: "Din acest dosar se vede că fostul guvernator civil al Basarabiei, raportînd în 1832 despre deschiderea la Chișinău a bibliotecii guberniale, a prezentat, totodată, și registrul de cărți, care se aflau la acea vreme în bibliotecă. Considerînd că pe parcursul aproape a doi ani de zile această bibliotecă a fost completată considerabil și, **în afară de aceasta**, catalogul arătînd nu tocmai potrivit pentru a se putea aprecia valoarea cărților colectate (sublinierea ne aparține), rog Excelența voastră să ordonați domnului bibliotecar să perfecteze un catalog nou, care să corespundă actualei stări de lucruri din bibliotecă, împărțindu-l în două compartimente — literatura rusă și străină, cu indicarea denumirii depline a fiecărei opere, numărului de volume, anului și locului editării. Catalogul nou, perfectat în acest mod, rog să mi-l aduceți mie."³

Ministerul învățămîntului public, cu participarea directă a lui Uvarov, a elaborat și modelul dării de seamă a bibliotecii publice guberniale, care consta din trei capitole: 1. Administrarea bibliotecii. 2. Date despre starea de lucruri în bibliotecă. 3. Evenimente speciale.

În primul capitol urma să se comunice datele despre administrarea bibliotecii, despre componența comitetului de tutelare, cine execută funcția de bibliotecar ș. a. m. d.

Cel de-al doilea capitol constituia capitolul principal, el consta din două părți și era, în fond, consacrat activității interne a bibliotecii. Partea "savantă" a dării de seamă insera, în principal, datele privind circulația fondului de carte al bibliotecii. Tot aici urma să se indice dacă există sau nu în

bibliotecă un registru al cărților și al publicațiilor periodice, existența fondului de carte și a edițiilor periodice în anul trecut, câte cărți au fost colectate în anul curent prin cumpărare și donații, câte cărți au fost excluse din fond și din care cauză, câte cărți există în realitate la sfârșitul anului de dare de seamă. La sfârșitul compartimentului, trebuia să se indice detaliat ce ediții periodice rusești și străine primește biblioteca. Următoarele două compartimente ale acestui capitol erau consacrate deservirii vizitatorilor bibliotecii. Aici se cerea să se indice zilele și orele de lucru ale bibliotecii, numărul cărților împrumutate timp de un an de zile, numărul total al cititorilor și abonaților care au luat cărți la domiciliu. În partea care viza activitatea economică, se prevedea să se comunice datele privind starea încăperilor, veniturile și cheltuielile bibliotecii, donațiile care au fost oferite în beneficiul său.

Cel de-al treilea capitol trebuia să conțină date privind vizitarea bibliotecii de către personalitățile "marcante", precum și alte date care nu se conțineau în primele două capitole.

În esență, modelul dării de seamă urmărea, întâi de toate, un singur scop, — să obțină date cât mai detaliate despre structura fondului de carte al bibliotecii. Mai mult de jumătate din paragrafele dării de seamă era consacrată, în exclusivitate, anume acestei probleme. Ministerul Învățămîntului Public era prea puțin interesat de problemele întreținerii și finanțării bibliotecii, și mai puțin îl interesau datele privind deservirea vizitatorilor acesteia. Lucrul acesta se confirma și prin faptul că, după cum s-a menționat mai sus, Uvarov a cerut de la bibliotecile publice, inclusiv și de la cea din Chișinău, să i se prezinte anual pentru examinare cataloagele literaturii procurate. Ministerul Învățămîntului Public insista în mod special asupra plenitudinii descrierii bibliografice a cărților, adică cerea să se indice, în afară de autor și titlu, locul, tipografia și anul editării cărții. Se proceda în acest mod ca literatura editată pînă la deschiderea bibliotecilor publice și interzise de către guvern — de exemplu, multe opere ale lui Rousseau, Voltaire și alții — să nu nimerească în bibliotecă.

După ce Bilevici a prezentat Ministerului învățămîntului public catalogul cărților rusești și străine din Biblioteca publică din Chișinău, președintele Comitetului de cenzură A. Krassovski i-a comunicat la 18 aprilie 1835 guvernatorului civil al Basarabiei, că două cărți s-au dovedit a fi interzise.⁴ Una dintre ele era în limba franceză — *Lettres sur le Bosphore, ou relation d'un voyage a Constantinopolen différentes parties de l'orient*, pendant les anes 1816, 1817, 1818, 1819. 2-me edition, Paris, 1822, I vol., iar cealaltă — în limba română — "Soarta" (povestire răsăriteană de Voltaire, 1831). Șase cărți în limba română s-au dovedit a fi necunoscute, însă ele, împreună cu cele două cărți interzise, au fost solicitate la Comitetul de cenzură pentru păstrare.

Astfel, guvernul țarist soluționa problemele completării bibliotecii publice în deplină conformitate cu intențiile sale "să cucerească mințile", să distragă "mințile de la asemenea căi" pe care "nu trebuie să pășească", adică să le abată de la pătrunderea ideilor revoluționare. Într-una din notele sale adresate lui Nikolai I Uvarov scria: "În instrucțiunea poporului ar fi imprudent să privim înainte, fără a privi înapoi și fără a confrunta trecutul cu viitorul. În situația decăderii rapide a instituțiilor religioase și civile în Europa, în condițiile răspîndirii generale a noțiunilor devastatoare este necesar să consolidăm țara pe temelii solide".⁵ Acestei consolidări a Rusiei "pe temelurile solide ale autocrației, creștinismului și spiritului popular" urma, în opinia ministrului Uvarov, să servească întreaga activitate a bibliotecilor publice guberniale.

Urmărind scopul de a nu admite independența în completarea cu cărți, Uvarov, ca și Zakrevski în perioada fondării bibliotecilor publice, a adresat o scrisoare către toți editorii, librarii, societățile oamenilor de știință, academiile ca ei să-și expedieze publicațiile în adresa Ministerului Învățămîntului Public, unde, la rîndul lor, urma să se completeze seturi de cărți pentru toate cele 33 de biblioteci publice care se deschideau în orașele guberniale ale Rusiei. Un asemenea set de literatură din 255 de titluri în 633 volume a primit și Biblioteca publică gubernială din Chișinău.⁶

Din lista care s-a păstrat a acestui set de literatură se vede, că cea mai mare parte o constituie literatura religioasă. În afară de cărțile cunoscute de toată lumea ale sfintei scripturi și ale cunoscuților slujitori ai clerului, aici au fost incluse, de asemenea, diverse tălmăcirii ale sfintei scripturi, vieții sfinților etc.

În acest set lipseau cu desăvârșire cărțile de filozofie, economie politică, etică și alte științe social-politice. Propunându-și scopul de a proteja pe toate căile Rusia de pătrunderea "teoriilor dăunătoare", Uvarov nu avea de gând să aprovizioneze bibliotecile cu astfel de cărți, pentru că el considera că bibliotecile constituie un focar de difuzare a ideilor revoluționare. Un număr nu prea mare de cărți din domeniul dreptului care erau în acest set constau completamente din decretele țarului, manualele de drept, instrucțiuni și alte acte juridice, care argumentau legitimitatea și stabilitatea existenței statului autocratic monarhist.

Un loc considerabil în această garnitură de cărți îl constituia literatura istorică. Aici puteau fi găsite lucrările lui M. P. Pogodin "Despre sălășele rușilor" și "Despre proveniența strămoșilor Rusiei", în care el dezvoltă concepția istorică privind proveniența normandă a statului rus. Operele reacționare ale lui Pogodin au fost selectate de către Uvarov, dat fiind faptul că acela s-a manifestat încă în anii 30 ca unul dintre partizanii zeloși ai teoriei lui Uvarov privind caracterul popular oficial.

Aproape 2/3 din cărțile cu tematică istorică erau consacrate descrierii vieții demnitarilor de la curtea țarului și a generalilor. Cât privește istoria statelor vest-europene, au fost incluse, în principal, cărțile unor autori de mîna a doua și puțin cunoscuți, cum ar fi, de exemplu, "Istoria universală prescurtată" de G. Kuras (Sankt-Petersburg, 1762); "Istoria diferitelor popoare slave" de I. Raici (Sankt-Petersburg, 1795) ș. a.

Este destul de curios faptul că în această listă figurau doar două opere istorice ale marelui om de știință rus M. V. Lomonosov: "Istoria rusă veche" (Sankt-Petersburg, 1766) și "Scurt letopiseț rus", (Sankt-Petersburg, 1760).

Din literatura privind științele naturii merită atenție "Istoria naturală universală și particulară" în 10 volume a naturalistului francez Buffon, care a jucat un rol progresist în dezvoltarea științelor naturii, precum și operele cunoscuților savanți ruși V. Severghin — "Primele fundamentări ale mineralogiei" (Sankt-Petersburg, 1798), "Tehnologia descriptivă a împărăției mineralelor" (Sankt-Petersburg, 1821-1822), precum și G. Ghess — "Chimia" ș. a. În afară de aceasta, în compartimentul respectiv erau multe manuale și materiale didactice la fizică, chimie, botanică și altele.

Aproximativ 20-30 de denumiri de cărți din acest set țineau de compartimentul tehnologii și agricultură, printre ele fiind "Manual de industrie populară a alcoolului" (1832), "Cu privire la perfecționarea creșterii vitelor la sate" (1830), "Descrierea cartofului" (1821) ș. a.

Un număr foarte mic de cărți constituia lucrările de geografie și descrierile călătoriilor. Dintre acestea vom menționa cartea lui S. Kraseninikov "Descrierea pământului Kamceatka" în două părți (1755), care nu și-a pierdut din valoarea sa nici pînă în zilele noastre.

În setul de literatură menționat aproape că nu există literatura artistică, dacă nu vom lua în considerare cîteva romane și povestiri de aventuri, precum ar fi "Istoria lui Gil Blas de Santillane" și "Diavolul șchiop" de Lesage, povestirea "Selim și Damaschin" ș. a. Firește, ceea ce putem evidenția în acest compartiment este romanul lui D. Defoe "Viața și nemaipomenitele aventuri ale lui Robinson Crusoe" (1814), culegerea din clasicii greci în traducerea lui Martînov, care includea lucrări de Sofocle, Esop, Homer, Anacreon și alții.

Majoritatea absolută a cărților din acest set a fost editată în anii 60-80 ai secolului al XVIII-lea și erau valoroase prin faptul că ele erau cărți pur speciale, interesante, în fond, nu pentru cercurile largi de cititori, ci doar pentru unii specialiști și oameni de știință. Cărțile noi, editate la sfîrșitul anilor 20 și începutul anilor 30 ai secolului al XIX-lea, constituiau cel mult 1/5 din numărul de cărți din set, adică aproximativ 50 de denumiri.

Destul de nereușită a fost lista de literatură despre care a informat Ministerul învățămîntului public bibliotecarul Gavril Bilevici. Din cele 50 de denumiri de cărți ar putea fi menționate doar vreo 15 titluri de care avea nevoie biblioteca publică. Vom numi cîteva dintre ele.

1. G. Byron. Mireasa din Abydos, poveste turcă, 1831 (3 rub.);
2. A. Pușkin. Boris Godunov, 1831 (1 rub.);
3. Agricultura, industria și comerțul în Basarabia în anul 1826. Iakob Saburov (3 rub.);
4. Relatări istorice despre Unia poloneză. A întocmit Bantîș-Kașevski (8 rub.);
5. Istoria lui Alexandru Macedon. Opere de Kvint Kurdia, 1819 (10 rub.);
6. Scurtă istorie a statului rus de la fondarea sa și pînă în ziua de azi, care conține istoria fiecărui domnitor cu caracterul și faptele sale, 1832, (3 rub.);
7. Despre esența legilor de Montesquieau cu notele lui Helvetiu, 1814 (35 rub.);
8. J. J. Russeau. Opere. "Spiritul sau confesiuni alese", 1822 (6 rub.);
9. Enoida în limba malorosă. Opere de Kotlearevski, 1809 (5 rub.);
10. Istoria statului rus. Opere de Karamzin, ediție completă, 12 părți (80 rub.);
11. Ivanhoe sau revenirea din cruciade. Opere de W. Scott, 1768 (10 rub.);
12. Descrierea istorică a Georgiei în starea sa politică, bisericească și instructivă. Opere de Eugeniu, mitropolitul Kievului, 1802 (5 rub.);
13. Fabule de Ivan Krilov, 2 exemplare (10 rub.);
14. Legenda cneazului Kurbski (18 rub.);
15. N. Pompiliu, al doilea împărat roman, 1788 (6 rub.);

16. Istoria literaturii vechi și noi. Opere de Fridrih Shlegel, 1829 (13 rub.).

Astfel, inițial, la inaugurarea Bibliotecii publice din Chișinău, fondul de carte se împărțea, într-un fel, în două părți principale: religioasă-monarhică și specială. Cărțile religioase-monarhice se divizau în trei mari secții: teologie, drept și istorie.

NOTE

1. A. N. a R. M. fond 2, inv. I, dosar 2192, fila 67.
2. A. N. a R. M. fond 2, inv. I, dosar 1487, fila 231.
3. A. N. a R. M. fond 2, inv. I, dosar 1487, fila 233.
4. A. N. a R. M. fond 2, inv. I, dosar 2912, fila 8.
5. Лемке М.К. Николаевские жандармы и литература. — Sankt-Petersbug, 1908. — P. 188.
6. A. N. a R. M. fond 2, inv. I, dosar 2912, filele 29-35.

4. Pătrunderea în bibliotecă a literaturii progresiste

Cel mai mare număr de cărți Biblioteca publică din Chișinău l-a procurat în anii 30-40 ai secolului al XIX-lea, când bibliotecar era N. Kozlov, care l-a schimbat în 1835 pe G. Bilevici. Recomandîndu-l la 24 iunie 1835 pe Nikolai Kozlov în funcția de bibliotecar, general-gubernatorul de Novorossia și Basarabia sublinia că omul acesta "... va aduce un folos considerabil prin cunoștințele sale vaste și prin talentul său Bibliotecii publice din Chișinău, împreună cu salariul care i se cade pentru funcția de bibliotecar se va ține și familia acestui om destoinic, care se află într-o stare cu totul anevoioasă."¹ Într-adevăr, fiind un om de o rară inteligență pentru timpul său și un adept al dezvoltării progresiste a culturii și învățămîntului, Nikolai Kozlov a depus multe eforturi și străduințe pentru a ridica prestigiul bibliotecii și a îmbunătăți activitatea sa. Chiar în prima zi de aflare a sa în funcția de bibliotecar, la 1 octombrie 1835, el îi scrie guvernatorului civil P. I. Fiodorov: "Începînd să-mi îndeplinesc astăzi noua mea funcție, încă nu Vă pot prezenta nimic, Excelența voastră, care ar vorbi despre îmbunătățirea activității bibliotecii, în afară de sincera mea dorință de a o face cît mai folositoare pentru publicul de aici. Dat fiind faptul că pînă acum în bibliotecă nu a fost înregistrat numărul cărților, care au fost citite pe parcursul anului, nici numărul de vizitatori, nici timpul anului și nici orele în care biblioteca a fost vizitată cel mai des, a fi nevoie de un anumit timp pentru a determina, care or fi pentru vizitatorii bibliotecii de aici cele mai convenabile zile și ore. Totodată, este deja cunoscut faptul că numărul de persoane care să aibă posibilitatea să beneficieze de avantajele pe care le poate presta biblioteca orășenească este destul de limitat."² În continuare, N. Kozlov propunea să le împrumute cititorilor cărțile acasă contra unui anumit zălog, considerînd că astfel va spori numărul vizitatorilor bibliotecii, căci nu toți aveau posibilitatea s-o frecventeze pe timp de zi.

Dar protipendada gubernială n-a susținut această formă progresistă de deservire a cititorilor, ea gîndindu-se prea puțin la ameliorarea activității bibliotecii.

Luînd în primire biblioteca în anul 1835, N. Kozlov a găsit în ea 363 de cărți în limba rusă, 178 — în limba franceză, 39 de cărți — în limba română. În total în bibliotecă erau 580 de cărți, sau cu 101 cărți mai mult, decît erau potrivit datelor prezentate de G. Bilevici în anul 1833.³

Convingînd-se de faptul că Biblioteca publică din Chișinău dispunea de un fond de carte prea redus, N. Kozlov a întreprins măsuri energice de completare sistematică a acesteia. Totodată, Kozlov selecta minuțios literatura. Judecînd după caracterul literaturii selectate de el, putem afirma, că el era un om cu noi concepții burgheze, un adept al dezvoltării economice și culturale rapide a țării. Astfel, procurînd cărți de la fostul director al gimnaziului Teleșov, el a selectat cărți din domeniul economiei, industriei, comerțului, iar din literatura artsitică — pe A. Pușkin, Voltaire, Scott etc.

Cea mai substanțială achiziție de carte biblioteca a efectuat-o la sfîrșitul anului 1835 de la cunoscutul editor și vînzător de cărți rus A. Smirdin, care a vîndut bibliotecilor publice guberniale cîte un set de cărți, care costau 5 mii de ruble în asignații cu o reducere de preț de 1500 de ruble.

Evaluînd setul de cărți procurat de la Smirdin, curatorul Bibliotecii publice din Chișinău P. Manega îi scria guvernatorului Basarabiei: "Cît privește procurarea cărților pentru biblioteca de aici de la vînzătorul de cărți din Sankt-Petersburg A. Smirdin, am onoarea să Vă raportează, că eu consider ca fiind nu numai folositor, dar și necesar să se procure pentru biblioteca de aici de la negustorul Smirdin cărțile amintite în număr de 543 de diverse titluri."⁴

Garnitura de cărți a lui Smirdin consta din 1143 volume de literatură rusă și străină, editată cu prioritate în anii 30 ai secolului al XIX-lea. Mai mult de jumătate din această garnitură de cărți era literatură artistică, în care majoritatea o constituiau operele scriitorilor ruși — Pușkin, Krilov, Fonvizin, Derjavin,

Jukovski, Karamzin, Gnedici, Katenin, Lojecinikov, Delvig, Dmitriev ș. a. Literatura străină era reprezentată de lucrările lui Byron, Shakespeare, Schiller, W. Scott, Voltaire etc.

Un loc mai puțin important în acest set îl ocupau lucrările lui Bulgarin, Greci, Zagoskin ș. a. și aproape că totalmente lipseau romanele de bulevard și de aventuri ale unor scriitori francezi.

În setul de literatură al lui Smirdin era expusă pe larg literatura din diverse domenii ale științei: chimie, fizică, geografie, istorie, economie politică, științele naturii ș.a. Printre aceste cărți urmează a fi menționate opera decembristului N. I. Turgheniev "Experiența teoriei impozitelor" (1819), lucrările lui Montesquieu, Adam Smith ș.a.

După cum relatează însuși N. Kozlov, la evaluarea și selectarea cărților de la persoane particulare, el "se conducea întotdeauna de principiul: cărțile procurate trebuie să aducă acum și în viitor un mare folos vizitatorilor bibliotecii din Chișinău".⁵ Și, într-adevăr, pe parcursul activității sale în anii 30-40, el selectează în mod foarte minuțios cărțile propuse de către persoane particulare. La sfârșitul anului 1836, el a procurat de la consilierul de colegiu Reabinin pentru Biblioteca publică din Chișinău 329 de cărți, 55 land-hărți și 3 atlase în sumă de 364 de ruble.⁶ Biblioteca lui Reabinin consta din cărți scrise în 12 limbi ale lumii, temelia cărora o constituiau dicționarele, gramaticile, operele clasicilor englezi, italieni și greci. Dintre edițiile cele mai valoroase putem evidenția astfel de dicționare, cum ar fi "Dicționarul elen-rus-francez întocmit de ieromonahul Dosoftei" (1811), "Dicționarul italian, francez, german și latin al lui Veneroniu" (1766), "Dicționarul francez-englez și englez-francez" de Boiller (1796), "Dicționarul danez-francez și francez-danez" de Afeline (1773), "Lexiconul limbii siriene" de Gutbiriu (1667) ș.a.

La începutul anului 1840, au fost procurate de la un cetățean străin, Kolbe⁷, 91 de cărți, pe care acesta le-a lăsat cu 400 de ruble. Peste un an, în 1841, au fost procurate de la consilierul de stat Degurov 463 exemplare de cărți contra sumei de 2344 de ruble. Din păcate, listele cărților procurate

de la Koble și Degurov nu s-au păstrat și este imposibil să le dăm vreo caracteristică. Nu este cunoscută sursa de unde au apărut în bibliotecă 126 exemplare de cărți "... din domeniul agriculturii și tehnologiilor."⁸

Dat fiind faptul că Biblioteca publică din Chișinău era finanțată din contul mijloacelor statului și suma alocată pentru procurarea cărților rămânea nefolosită din an în an din cauza că nu existau surse permanente de completare, administrația locală se străduia permanent să-i impună bibliotecii cărțile inutile ei. De exemplu, în anul 1842, general-gubernatorul Novorossiei și Basarabiei M. S. Voronțov "propune" să fie procurate cărțile contelui Vitte. Și doar principialitatea insistentă a bibliotecarului Nikolai Iakovlevici Kozlov a salvat biblioteca de murdărirea fondului său cu literatură netrebuincioasă. Examinînd catalogul cărților din biblioteca lui Vitte, Kozlov i-a scris guvernatorului următoarele: "Examinînd acest catalog, am constatat că biblioteca contelui Vitte constă din cărți importante, dar care pot servi doar persoanelor cu grad militar, de care aici nu există deloc, iar celelalte opere, care țin de istorie, geografie, arte ș. a. sînt editate cu mult timp în urmă și, în caz de necesitate, ele vor putea fi substituite cu cărți mai noi și mai complete în ceea ce privește obiectul de investigație. Dat fiind faptul că lucrările contelui Vitte sînt scrise exclusiv în limba franceză, în acest caz sînt, pur și simplu, dator să aduc la cunoștința Excelenței voastre că biblioteca din Chișinău este atît de bogată în opere străine, că ea servește în prezent drept sursă abundentă de documentare științifică. Ea dispune de 1082 volume de cărți rusești, iar 1168 volume sînt în limbi străine. Consider că nu este necesar acum să sporim numărul ultimelor, pentru că limbile străine sînt cunoscute puțin sau nu sînt cunoscute deloc de cea mai mare parte a vizitatorilor bibliotecii de aici, ei simțind acum cea mai mare nevoie de cărți în limba rusă, cu ajutorul cărora ar studia limba rusă și ar urmări evenimentele din domeniul științei, artelor frumoase și literaturii. Pentru acești cititori, care-și pierd timpul cu romanele învechite, nimic nu poate fi mai instructiv decît

revistele și operele celor mai buni autori de-ai noștri care sînt editate actualmente în Rusia."⁹

Tot aici Kozlov a întocmit lista de cărți și ediții periodice din țară, care vor fi necesare bibliotecii. El propune ca biblioteca să se aboneze la astfel de reviste, cum ar fi "Otecestvennie zapiski", "Sovremennik", "Vestnik Evropî", "Maiak" ș. a. Cît privește cărțile, el propune să fie procurate pentru bibliotecă operele complete de A. S. Pușkin, D. Davidov, I. Kozlov, ediția în trei volume "O sută de literați ruși" ș. a. Deosebit de pregnant s-au conturat concepțiile progresiste ale lui Nikolai Kozlov — adept al reformelor burgeze și adversar al iobăgiei care frîna dezvoltarea producției agricole-marfă — atunci cînd Ministerul învățămîntului public a propus ca biblioteca să se aboneze la revista "Agricultura și oieritul" din cauză că expedierea gratuită a acesteia înceta. Expunîndu-și opinia sa guvernatorului în ceea ce privește citirea acestei reviste, Kozlov scria: "Biblioteca a început să primească această revistă din anul 1836 și a continuat s-o primească timp de 5 ani, pînă în anul 1840 inclusiv; dar nu numai că pînă acum nici un vizitator n-a solicitat-o, dar îndrăznesc, Excelența voastră, să vă aduc la cunoștință, că atît timp cît în acest ținut vor exista posesiunile, care le taie orice chef și îi lipsește pe moșieri de însăși posibilitatea de a se ocupa de agricultură, atîta timp nu va fi nimeni în Chișinău, care va dori să citească revista agrară a Societății agricole din Moscova."¹⁰ Într-adevăr, trebuia să fii foarte îndrăzneț la acea vreme ca să te pronunți contra sistemului de posesiune în agricultură.

Datorită acțiunilor insistente ale lui N. Kozlov, Biblioteca publică din Chișinău a început să se completeze mult mai sistematic în anii 40 cu publicații din țară, beneficiind de astfel de surse ca oficiul din Petersburg "Samsarlicul și agenția lui Iazikov și K°", magazinul vînzătorului de cărți din Petersburg A. Ivanov, Expedițiile de ziare ale poștelor centrale din Sankt-Petersburg și Moscova, iar pentru procurarea cărților și edițiilor periodice străine se recurgea la serviciile librăriilor din Odesa, București, Iași, precum și ale librarului Malciner din Chișinău.

Judecînd după registrele de cărți și ediții periodice pe care le primea biblioteca și care s-au mai păstrat, literatura cea mai interesantă și diversă o propunea magazinul vînzătorului de cărți din Petersburg A. Ivanov, de serviciile căruia Biblioteca publică din Chișinău a beneficiat pe parcursul a multor ani. De la Petersburg au fost procurate operele clasicilor ruși Pușkin, Lermontov, Krîlov și mulți alții, precum și cele mai bune lucrări din acea vreme din domeniul istoriei, geografiei, statului și dreptului, tehnologiilor, lingvisticii, literaturii. În anii 40 ai secolului al XIX-lea biblioteca abona anual de la 13 pînă la 15 titluri dintre cele mai bune ediții periodice din țară și de peste hotare, de asemenea, primea gratuit pînă la 15 denumiri de ziare și reviste de la diverse instituții de stat și particulare, care își editau publicațiile lor de specialitate. În anii 40-50, biblioteca abona astfel de ediții periodice principale ale timpului ca "Otecestvennîie zapiski" și "Sovremennik", la care colaborau Belinski, Herzen, Cernîșevski, Dobroliubov și Nekrasov. În afară de aceasta, biblioteca abona și alte publicații periodice importante ale timpului, cum ar fi "Literaturnaia gazeta" editată de poetul Delvig, "Sankt-Peterburgskie vedomosti", "Russkii invalid", "Biblioteka dlea ctenia" și altele. La sfîrșitul anilor 50, biblioteca mai primea "Russkoe slovo", revista satirică "Iskra", "Russkii vestnik" și multe altele. Cu toată supravegherea cruntă a cenzurii, în fondurile de carte ale Bibliotecii publice din Chișinău se strecura totuși și literatură străină interzisă. În anii 30-40, din bibliotecă au fost confiscate în repetate rînduri cărți interzise de autorități. În prima jumătate a secolului al XIX-lea, în cercurile democratice din Rusia a sporit considerabil interesul față de evenimentele revoluționare și teoriile revoluționare din Vest. Anume prin aceasta se explică solicitările sporite ale populației la cărțile străine aduse de peste hotare. În anii 1835-1836 au adus cărți de peste hotare scriitorii moldoveni Constantin Stamati, Costache Negruzzi ș. a. De exemplu, din cele 19 cărți pe care le-a adus Constantin Stamati în

anul 1835, au fost confiscate cîteva lucrări de Voltaire, Rousseau, Smith ș. a.¹¹

Dintre cărțile străine interzise aflate în fondurile Bibliotecii publice din Chișinău, se evidenția, în special, literatura orientată contra monarhiei, care proclama guvernarea constituțională și regimul republican. S-a strecurat, de asemenea, și un anumit număr de cărți cu caracter antireligios și materialist. Totodată, cel mai mare număr de cărți din această categorie îl constituie cărțile despre evenimentele revoluționare din Europa de Vest, în special, despre revoluția franceză din 1789 și revoluțiile din anul 1848. În bibliotecă existau, de asemenea, lucrări interzise ale unor astfel de scriitori ca Voltaire, Rousseau ș. a.

O sursă solidă de completare a fondurilor bibliotecii erau donațiile gratuite ale diverselor edituri, societăți, ministere, persoane particulare, precum și schimbul de cărți cu alte biblioteci. Aproape în fiecare an, Biblioteca publică din Chișinău primea circa 15 reviste și alte publicații periodice editate de ministere și diverse societăți. Astfel, de exemplu, numai pe parcursul unui an de zile, biblioteca a primit gratuit de la Societatea Economică Liberă 75 de volume editate de această societate.¹² În anii 40-50, se extind în mod deosebit relațiile bibliotecii cu numeroase edituri, instituții de învățămînt, precum și cu unele dintre cele mai mari biblioteci din țară. S-au lărgit relațiile cu Universitatea din Moscova, Academia de Științe, Biblioteca imperială din Petersburg, Biblioteca publică din Harkov. Relațiile acestea se materializau în acordarea Bibliotecii publice din Chișinău a unui ajutor sistematic în procurarea literaturii necesare.

În aceeași perioadă, au fost stabilite relații cu unele biblioteci din străinătate. Astfel, Biblioteca națională din Atena a transmis în anul 1849 Bibliotecii publice din Chișinău o serie de ediții grecești foarte scumpe, dintre care cea mai valoroasă este traducerea din hindi a poemului "Hita".¹³ Au fost stabilite relații pînă și cu țările scandinave. Astfel, Societatea "Anticarii nordici" din Copenhaga a expediat de cîteva ori în dar loturi de literatură pentru biblioteca din Chișinău.¹⁴

Este destul de complicat să vorbim despre ritmurile de creștere a fondului de carte al Bibliotecii publice din Chișinău, căci nu s-a păstrat nici un fel de dare de seamă despre activitatea sa pînă la transformarea în bibliotecă orășenească. De aceea, noi am efectuat niște calcule aproximative de creștere a fondului de carte pentru unii ani aparte.

Anii	Numărul de titluri	Numărul volumelor	Colecții de ziare și reviste	Total
1833	-	479	73	552
1835	-	580	-	580
1842	1077	2230	-	2230
1846	-	2707	1293	4000
1848	-	2815	-	2815
1854	1529	3388	-	3388
1856	-	3497	-	3497
1862	-	6469	-	6469
1876	-	8073	-	8073
1877	2134	8153	3794	11947

După cum se vede din tabel, sporul mediu anual al fondurilor de carte ale Bibliotecii publice din Chișinău pe parcursul a 45 de ani a constituit doar 182 de cărți pe an. Se observă, de asemenea, o neregularitate în procurarea literaturii. Lucrul acesta ne demonstrează că biblioteca nu s-a ocupat sistematic de completarea sa. Cauza o putem explica prin aceea că țarismul se temea de completarea bibliotecii cu toate edițiile necesare ale literaturii din țară și străine, pentru ca această instituție să nu devină centrul activității de culturalizare și instruire socială în ținut. O astfel de situație se confirmă și prin faptul că suma de finanțare de 10 la sută din capital nu era folosită completamente pentru procurarea literaturii. Astfel, în anul 1850, s-au acumulat și au fost folosite

mai mult de 5000 de ruble alocate pentru completare. Suma de bani nefolosită guvernatorul a dispus să fie transferată pentru păstrare la banca din Odesa, unde la suma respectivă creștea anual dobânda.¹⁵

Dacă vom analiza structura calitativă a fondului de carte al Bibliotecii publice din Chișinău din această perioadă, atunci cota cea mai mare o dețineau astfel de secții ca științele istorice și geografice, literatura, științele naturii, medicina, legislația ș.a.m.d. În tabelele care urmează este prezentată structura fondului de carte în funcție de conținut și limbă la data de 1 ianuarie 1843.¹⁶

Nr. de ord	Conținutul cărților potrivit domeniilor	Numărul de cărți	
		Titluri	Volume (ex.)
1	Conținut teologic	86	131
2	Filozofie și drept	46	76
3	Cărți despre educație și lectura copiilor	33	41
4	Juridice	60	117
5	Istorie și geografie	255	547
6	Fizică și matematică	85	113
7	Cărți despre călătorii	38	93
8	Științe naturale și medicină	76	223
9	Agricultură și tehnologii	95	149
10	Literatură	130	319
11	Romane și povestiri	60	109
12	Poezii	70	149
13	Secția legislație	43	163
Total:		1077	2230

Nr. de ord.	Repartizarea cărților în funcție de limbă	Numărul de cărți	
		Titluri	Volume (ex.)
1	Rusă	531	1084
2	Franceză	218	661
3	Germană	82	119
4	Engleză	80	155
5	Română	71	80
6	Latină	29	35
7	Daneză	37	47
8	Greacă	9	12
9	Italiană	2	25
10	Arabă	6	6
11	Evreiască	5	5
12	Bulgară	1	1
Total:		1077	2230

După cum se observă din tabele, în funcție de conținut prevalau cărțile de orientare literar-istorică, dar o cotă considerabilă dețineau deja cărțile cu caracter științific, tehnic și medical.

În bibliotecă erau puține cărți în limba română. Secția de studiere a ținutului natal era încă într-o stare embrionară, dat fiind faptul că în Basarabia existau la acea perioadă de vreme doar două tipografii, care editau cărți bisericești și diverse tabele pentru locuri de prezență. În afară de aceasta, promovind o politică de rusificare a ținutului, țarismul împiedica pătrunderea în Basarabia a cărților în limba română din Moldova de peste Prut. Chestiunea a ajuns pînă acolo încît nu se permitea să se păstreze în bibliotecă nici chiar manuscrisele cărților moldovenesti. Astfel, în anul 1843, sublocotenentul Moțeteanu a scris o lucrare în limba română și a predat-o

Bibliotecii publice din Chișinău. Dar funcționarii locali, care luaseră lucrarea s-o citească, i-au scris guvernatorului că "sublocotenentul Moțeteanu trebuie reținut de la astfel de lucrări pentru că ele nu conțin nimic important" ¹⁷ Este mai mult ca posibil ca acest manuscris să fi fost trecut la rebut din motive sociale, căci el a fost în general confiscat din bibliotecă.

Speriat de mișcarea revoluționară care în anii 40 a luat un mare avânt în toată Europa, țarismul rus nimicea cu cruzime focarele de gândire liberă și frământare revoluționară din Rusia. Nu a evitat acest destin nici Biblioteca publică din Chișinău. Astfel, în anul 1847, potrivit circularei Ministerului Afacerilor Interne, din bibliotecă au fost confiscate operele marelui poet ucrainean T. G. Șevcenko "Cobzarul", lucrările lui Kuleș "Povestire despre poporul ucrainean", "Ukraina", "Mihailo Cernișenko" și ale lui Kostomarov "Balade ucrainene", "Creanga." ¹⁸

La sfârșitul anilor 40 și începutul anilor 50, biblioteca a fost supusă unor represalii extraordinare, controalele urmau unul după altul, ele conducând la stagnarea completării, la confiscarea unui mare număr de cărți interzise. Cel mai mult țarismul se temea de pătrunderea literaturii revoluționare în Basarabia din Franța, Ungaria, unde în acest timp se declanșase furtuna revoluționară. Guvernatorul Basarabiei menționa că în ziarele ilegale editate de către partidul lui Koșut și care pătrundeau în Basarabia sînt publicate cele mai răuvoitoare știri. ¹⁹ Prin aceasta el atenționa ca aceste ziare să nu pătrundă în instituțiile publice, în special în bibliotecă. Imediat după aceasta, din Biblioteca publică din Chișinău a fost confiscat tot ceea ce reflecta măcar cîtuși de puțin evenimentele revoluționare din Franța. ²⁰

Reacțiunea nu a depus armele nici după înăbușirea revoluției din Europa. Astfel, în anul 1852, a fost emisă o circulară privind confiscarea din bibliotecă și din comerțul cu cărți a revistei "Otecestvennîe zapiski" din anii 1840, 1841 și 1843. Guvernatorul Basarabiei a efectuat personal cu acest prilej controlul Bibliotecii publice din Chișinău și a nimicit numerele

respective ale acestei reviste.²¹ Un destin similar au avut și operele lui N. A. Nekrasov.²²

Creșterea lentă a fondului de carte, nenumăratele represalii ale slugoilor țarului au avut, firește, o influență nefastă asupra creșterii rîndurilor de cititori, asupra circulației și citirii fondurilor de carte ale bibliotecii.

NOTE

1. A. N. a R. M. fond 2, inv. I. dosar 2192, fila 14.
2. A. N. a R. M. fond 2, inv. I. dosar 2192, filele 64-65.
3. Ibidem, filele 82-104.
4. A. N. a R. M. fond 2, inv. I. dosar 2192, fila 20.
5. A. N. a R. M. fond 2, inv. I. dosar 2881, fila 84.
6. A. N. a R. M. fond 2, inv. I. dosar 2192, fila 200.
7. A. N. a R. M. fond 2, inv. I. dosar 2881, fila 73.
8. A. N. a R. M. fond 2, inv. I. dosar 3583, fila 49.
9. A. N. a R. M. fond 2, inv. I. dosar 3912, filele 3, 8.
10. A. N. a R. M. fond 2, inv. I. dosar 3911, filele 7-9.
11. A. N. a R. M. fond 2, inv. I. dosar 2790, fila 103 și dosar 2259, fila 28.
12. A. N. a R. M. fond 2, inv. I. dosar 3911, fila 12.
13. A. N. a R. M. fond 2, inv. I. dosar 5165, fila 51.
14. A. N. a R. M. fond 2, inv. I. dosar 4725, fila 7.
15. A. N. a R. M. fond 2, inv. I. dosar 5517, fila 1.
16. A. N. a R. M. fond 2, inv. I. dosar 4266, filele 2, 7.
17. A. N. a R. M. fond 2, inv. I. dosar 4663, fila 7.
18. A. N. a R. M. fond 2, inv. I. dosar 5065, filele 1-7.
19. A. N. a R. M. fond 2, inv. I. dosar 2255, fila 30.
20. A. N. a R. M. fond 2, inv. I. dosar 5394, filele 1-3.
21. A. N. a R. M. fond 2, inv. I. dosar 5822, filele 1, 3, 5.
22. A. N. a R. M. fond 2, inv. I. dosar 6561, fila 1.

5. Starea socială a cititorilor și sistemul de servire

În conformitate cu Regulamentul Bibliotecii publice din Chișinău, ea mai avea sarcina de a se îngriji de creșterea numărului de vizitatori și cititori. Pentru a soluționa această problemă, era necesar nu numai să sporească fondul de carte, dar și să găsească formele și metodele cele mai reușite, adecvate timpului, de lucru cu cititorii, să organizeze mai bine timpul de lucru al bibliotecii. Totodată, după cum am mai menționat, împreună cu grija despre creșterea numărului de cititori, înscrierea în regulamentul bibliotecii a cerinței despre "îmbrăcăminte decentă", limita artificial contingentul de vizitatori. De aceea, nici nu este de mirare că biblioteca "era vizitată doar de cunoscuta pătură a societății — de funcționari și primele persoane ale acestui ținut."¹ Ar trebui să mai adăugăm aici că în bibliotecă încă nu exista un mediu de cititori din rîndul păturilor sărace ale populației, dat fiind faptul că în anii 30-40 ai secolului al XIX-lea învățămîntul școlar din Basarabia făcea abia primii pași, iar în insituțiile de învățămînt care s-au deschis învățau doar copiii reprezentanților claselor înstărite.² După cum arăta marele democrat revoluționar rus V. G. Belinski, cea mai scumpă marfă în Rusia erau cărțile, iar în provincii, adică la periferiile sale, "numai bogătanii au posibilitatea să-și satisfacă plăcerea de a citi."² Despre aceasta ne mărturisește destul de convingător tabelul elaborat în baza materialelor de arhivă al vizitatorilor Bibliotecii publice din Chișinău în perioada anilor 1836-1854, în care este indicată componența socială a tuturor cititorilor.

Anii	Cler	Militari	Moşieri	Funcţionari	Medici	Elevi	Negustori	Străini	Femei	Evrei	Total
1836	-	16	2	80	-	8	-	-	-	-	106
1837	-	24	4	77	-	8	1	-	-	-	114
1838	-	2	-	64	-	-	8	-	2	2	78
1839	-	4	-	176	-	-	2	-	2	7	191
1840	2	4	-	245	-	-	-	-	10	3	264
1841	1	8	-	203	-	9	1	-	3	10	235
1842	2	10	8	239	-	18	2	-	-	3	282
1843	1	65	4	249	-	19	3	-	2	-	341
1844	1	51	39	677	15	66	12	2	-	-	863
1845	-	26	10	822	-	75	16	1	15	85	1050
1846	-	2	6	1183	-	38	-	5	3	91	1328
1847	1	51	39	677	15	66	12	2	-	-	863
1848	2	50	32	640	12	50	24	14	-	-	824
1849	4	56	38	654	14	41	27	8	-	-	842
1850	6	58	40	656	16	43	29	10	-	-	858
1851	7	50	42	660	18	42	30	12	-	-	861
1852	3	40	15	800	10	50	20	20	-	-	958
1853	Pentru acest an nu există date										
1854	3	123	15	765	26	66	11	4	-	-	1013

Din tabel se vede că masa principală de cititori ai bibliotecii în anii 30-50 o constituia funcţionarii. Sînt aproape de această grupă de cititori moşierii şi militarii din rîndul ofiţerilor. Numărul ultimilor creşte permanent în anii 50 şi constituie 9/10 din numărul total al vizitatorilor. Lucrul acesta indică asupra faptului că Basarabia devine locul de cantonare a armatelor ruseşti în timpul războiului din Crimeea. Despre ritmurile de dezvoltare a învăţămîntului şcolar ne mărturiseşte numărul de vizitatori din rîndul elevilor, care în anii 30 aproape că nu existau deloc, iar începînd cu anii 40-50, numărul lor

atinse cifra de 40-50 persoane pe an. Putem judeca într-o măsură oarecare și despre dezvoltarea comerțului, pornind de la componența cititorilor din rîndul negustorilor, care în anii 40-50 constituie în medie 20-25 persoane pe an. Vom menționa, de asemenea, și faptul că în Biblioteca publică din Chișinău erau și cîteva cititoare, în medie — cîte 5-6 femei pe an. Acestea erau, în principal, soțiile funcționarilor, moșierilor și din alte grupe înstărite.

Astfel, structura socială a cititorilor Bibliotecii publice din Chișinău se limita, în fond, la păturile privilegiate: funcționari, nobili, ofițeri, negustori, precum și elevi, care în majoritatea lor erau copii de nobili și funcționari. Cauza principală a prevalării în rîndul vizitatorilor bibliotecii a moșierilor și funcționarilor se explică, în primul rînd, prin faptul că Biblioteca publică din Chișinău era concepută astfel încît să deservească exclusiv cercurile privilegiate din Basarabia. Nobilii și funcționarii se considerau unicii consumatori cu drepturi depline ai fondului de carte al bibliotecii publice. Comitetul de tutelă a bibliotecii din Chișinău a permis, cu titlu de excepție, să ia cărți și publicații periodice acasă doar reprezentanților protipendadei.

După cum s-a menționat, biblioteca funcționa doar în orele de zi. Lucrul acesta nu prea contribuia la creșterea numărului de vizitatori, dat fiind faptul că masa principală de cititori se putea ocupa de lectură doar în orele serii. Informîndu-l pe guvernator despre această decizie a comitetului de tutelă, bibliotecarul N. Ia. Kozlov scria: "Cea mai mare parte a vizitatorilor permanenți ai Bibliotecii publice din Chișinău constă din funcționarii cu locurile prezente aici și slujitorii de cancelarie, care, fiind ocupați de dimineată pînă seara cu executarea obligațiilor de serviciu, au prea puțin timp pentru a citi cărți în bibliotecă și de aceea ei au nevoie chiar de cîteva luni pentru a citi o carte."³

Unul dintre obstacolele care împiedica creșterea numărului de cititori a constatat în faptul că nu se permitea să se dea cărți din bibliotecă acasă. Se putea citi numai în sala de lectură a bibliotecii. De această situație erau nemulțumiți în

special marii nobili și funcționari ai orașului, căroră nu le prea venea la socoteală să citească împreună la aceeași masă, cu negustorii, mic-burghezii și alți cetățeni de rînd. De aceea, ei înaintează în repetate rînduri cerințele de a li se da numai lor cărți la domiciliu. Bibliotecarul Kozlov menționa despre aceasta în același raport guvernatorului: "Amatorii de lectură, printre care se află acum aproape toate primele persoane din societatea locală, pentru a găsi posibilitatea de a citi noile cărți din bibliotecă, mi-au declarat de mai multe ori dorința lor să li se permită să ia cărțile acasă contra unui zălog sau plăți care vor fi stabilite pentru citirea lor acasă."⁴

N. Ia. Kozlov însuși era un adept înflăcărat al acestei forme progresiste de deservire a cititorilor, care era aplicată deja în alte biblioteci ale Rusiei. El îi demonstra guvernatorului, că împrumutul cărților la domiciliu va contribui mai mult la civilizarea populației și la creșterea numărului de cititori ai bibliotecii. După cum reiese din aceeași scrisoare în adresa guvernatorului, fără a avea permisiune oficială, el a beneficiat deja de această formă de deservire, împrumutînd cărți la domiciliu unei părți dintre cititori contra unei recipise. "Cărțile procurate anual de către Biblioteca publică din Chișinău, — scria Kozlov, — se bucură zilnic de noi cititori. Numărul lor a atins în anul trecut (se are în vedere anul 1844, sublinierea ne aparține) cifra de 863, fiind citite 1434 de volume. Această creștere a numărului de cititori s-a produs datorită faptului că celor mai de încredere dintre ei le-au fost împrumutate cărți de literatură artistică, în special romane și reviste, la domiciliu contra unei recipise de a le restitui întregre, iar în caz de pierdere — să plătească imediat banii care se cuvin."⁵

Pentru a asigura integritatea cărților împrumutate la domiciliu, bibliotecarul Kozlov a elaborat următoarele reguli în acest scop:

1. Să se împrumute cititorilor cărți la domiciliu doar în cazul prezentării unui zălog sau cu garanția altei persoane de încredere.

2. În cazul în care cititorul va restitui cartea în cu totul altă stare de cum i-a fost împrumutată, se va cere ca el s-o repare din cont propriu. În cazul în care cartea nu va putea fi reparată, cititorul sau persoana care a dat garanție pentru el va achita costul operei deteriorate.

3. Pentru a evita transmiterea cărților în mâini străine și pentru ca toți vizitatorii să poată beneficia de cărți, cititorii care vor lua cărți la domiciliu se vor obliga să le restituie în termen de două săptămîni. În cazul în care cititorul va încălca acest termen, el va fi lipsit de dreptul de a i se mai împrumuta cărți la domiciliu.⁶

Dacă vom analiza numărul total al vizitatorilor potrivit aceluiași tabel, ne vom convinge că eliberarea de către bibliotecarul Kozlov a cărților la domiciliu dădea rezultate palpabile. Cu începere din anul 1844 și pînă la moartea lui Kozlov, în anul 1846, numărul de cititori ai bibliotecii crește anual în medie cu cîte 300-350 de persoane. Astfel, dacă în anul 1843 erau 341 de cititori, apoi în anul 1844 numărul lor a crescut pînă la 863, în 1845 erau 1050 de cititori, iar în anul 1846 — 1328 de cititori. După ce guvernatorul a interzis eliberarea cărților la domiciliu, numărul de cititori s-a redus brusc cu 465 de persoane, adică în anul 1847 numărul lor a constituit 863 de persoane.

Bibliotecarul Kozlov depunea maximum de efort pentru a consolida numărul de cititori ai bibliotecii. Pe lîngă faptul că el a elaborat Regulamentul de împrumut al literaturii la domiciliu, el i-a scris guvernatorului în calitate de completare a propunerilor sale: "...Pentru a păstra numărul actual de vizitatori ai bibliotecii și, totodată, pentru a o face cît mai captivantă... ar fi deosebit de utilă procurarea nu numai a celor mai de seamă opere ale literaturii noastre contemporane, dar și a cîtorva publicații periodice franceze dintre cele mai importante."⁷

Dar reprezentanții puterii țariste n-au aprobat proiectul lui Kozlov, ei n-au găsit necesar nici măcar să-i explice cauza refuzului. Era clar întru totul, că, pentru a împrumuta cărțile

la domiciliu, era necesar să se mărească numărul de exemplare ale literaturii procurate, ceea ce reclama, la rîndul său, mijloace suplimentare. Realizarea acestui program ar fi lărgit, firește, aria de activitate a bibliotecii, ar fi contribuit la creșterea fondului de carte, a numărului cititorilor, adică ar fi crescut rolul bibliotecii ca centru cultural al Basarabiei. Dar toate acestea nu erau în interesul politicii țarismului, dat fiind faptul că ultimul era, prin natura sa, un adversar înverșunat al progresului cultural și se temea ca nu cumva, în condițiile avîntului social-politic al maselor populare, biblioteca să se transforme într-o pepinieră de idei și concepții înaintate.

NOTE

1. Лашков Н.В. Юбилейный сборник города Кишинева 1812—1912 г.г. Часть I. — Chișinău, 1912. — P. 148.
2. Белинский В.Г. Полное собрание сочинений. Том 3. — Sankt-Petersburg, 1901. — P. 124.
3. A. N. a R. M., fond 2, inv. I, dosar 4492, fila 20.
4. Ibidem, fila 21.
5. A. N. a R. M., fond 2, inv. I, dosar 4492, fila 44.
6. Ibidem, fila 46.
7. A. N. a R. M., fond 2, inv. I, dosar 4492, fila 36.

6. Solicitățile cititorilor în bibliotecă

Un mare interes prezintă și împrumutul cărților pe care-l efectua biblioteca. Aici se cere menționat faptul că Biblioteca publică din Chișinău era unica bibliotecă publică din Rusia, în care se ținea la acea vreme evidența strictă și minuțioasă a cititorilor și împrumuturilor de carte. Iată cum se prezintă în ansamblu tabloul structurii cărților împrumutate de Biblioteca publică din Chișinău în prima jumătate a secolului al XIX-lea:

Anii	S-au împrumutat cărți	inclusiv pe domenii											
		teologie	filozofie	educație	Juridică	istorie și geografie	matematică și fizică	călătorii	științele naturii	agricultură, tehnologii	literatură	romane, versuri	ediții periodice
1836	148	1	-	1	-	27	1	22	-	-	28	61	7
1837	112	1	2	-	-	21	1	1	5	-	21	55	5
1838	81	-	-	-	-	12	-	5	1	-	11	49	3
1839	201	1	2	-	-	30	1	1	-	1	19	146	-
1840	297	2	9	-	1	41	-	2	-	-	53	189	-
1841	305	2	2	6	20	78	-	8	2	-	35	149	3
1842	428	3	17	-	26	132	7	4	4	-	13	206	16
1843	594	15	8	-	11	87	3	2	10	-	25	211	222
1844	1434	23	2	-	34	167	5	23	11	3	59	558	539
1845	1642	52	11	-	40	155	3	35	5	5	53	669	614
1846	2052	71	36	-	41	126	-	168	14	2	98	974	522
1847	2006	50	25	-	82	150	2	181	20	2	100	864	530
1848	2311	56	30	-	82	6	-	150	25	3	115	1044	800
1849	2152	58	35	-	81	167	8	164	26	4	125	580	901
1850	2119	60	37	-	33	170	10	166	28	6	127	576	906
1851	2205	65	30	-	87	180	12	170	30	8	129	590	904
1852	1658	65	20	-	70	200	10	150	40	10	120	171	802
1853	datele pentru acest an lipsesc												
1854	1920	77	21	-	74	288	10	179	35	8	139	177	912

După cum se vede din tabel, în Biblioteca publică din Chișinău cel mai intens era solicitată secția edițiilor periodice. Împrumuturile din această secție se ridică la sfârșitul anilor 40 pînă la 800-900 exemplare anual și continuă să crească în anii 50. Este interesant să menționăm că pînă în anul 1843 publicațiile periodice aproape că nu erau solicitate de către cititori în biblioteca publică. Lucrul acesta se explică prin faptul că pînă în acest an biblioteca primea doar ziarele și revistele oficiale și departamentale. De exemplu, din însărcinarea guvernului revistele Ministerului Afacerilor Interne și ale Ministerului Învățămîntului public, precum și astfel de publicații ca "Kommerceskaia gazeta", "Gornii jurnal", "Jurnal manufaktur i trgovli" ș. a. erau expediate bibliotecii gratuit. Din anul 1843, Biblioteca publică din Chișinău a început să aboneze anual peste 10 denumiri de publicații periodice social-politice și literar-artistice, inclusiv "Otecestvennîe zapiski", "Sovremennik", "Biblioteka" ș. a. Din acest an, numărul edițiilor periodice care erau împrumutate de bibliotecă a început să crească din an în an.

Prin urmare, creșterea numărului de împrumuturi a publicațiilor periodice are loc nu din contul periodicelor oficiale și departamentale, dar, în principal, pe seama revistelor politice și literar-artistice, un loc important între care îl dețineau "Otecestvennîe zapiski", "Sovremennik" și altele, care erau abonate în acești ani de Biblioteca publică din Chișinău în două exemplare. Revistele acestea se bucurau de o mare popularitate în cercurile de cititori, dat fiind faptul că în anii 40 la ele colaborau Belinski, Herzen ș.a.

Partea principală a cărților împrumutate de către Biblioteca publică din Chișinău în acești ani ținea de secțiunea literatură artistică, adică cea în care se păstrau romanele, povestirile, versurile etc. Împrumutul de carte din această secțiune constituia 2/3 din toate cărțile împrumutate de bibliotecă. Cel mai frecvent în Biblioteca publică din Chișinău erau împrumutate cărțile cu romane, povestiri și versuri, care ocupau locul al doilea după numărul de exemplare împrumutate comparativ cu edițiile periodice. Sporul numărului de romane, povestiri și

versuri împrumutate a fost înregistrat în perioada anilor 1843-1848, când biblioteca primea sistematic cele mai noi opere ale marilor scriitori ruși. Biblioteca a primit în această perioadă 11 volume din operele lui A. S. Pușkin, lucrările lui N. V. Gogol "Suflete moarte", M. Iu. Lermontov "Un erou al timpurilor noastre", fabulele lui I. A. Krîlov, versurile lui Kozlov, Polejaev, povestirile lui Marlinski, romanele lui Walter Scott și multe altele.¹

Secțiunea de literatură științifică din fondul de carte era solicitată, după cum se vede din tabelele folosite, mult mai rar comparativ cu alte secțiuni; se citeau foarte puține cărți din domeniul educației, fizicii și matematicii, agriculturii și tehnologiilor. Împrumuturile din aceste compartimente nu depășeau 10-12 cărți pe an. Foarte puțin erau citite în bibliotecă cărțile juridice, filozofice și de științe naturale. Împrumuturile din aceste secțiuni rar când depășeau 30-40 volume pe an. Totul se explică prin faptul că în aceste secțiuni biblioteca avea un număr nu prea mare de literatură. Cel mai des erau solicitate din secțiunile de literatură științifică ale bibliotecii cărțile de istorie și geografie, precum și cărțile despre călătorii. La mijlocul anilor 40 împrumutul mediu anual al acestui tip de literatură aproape tot timpul depășea 150 de volume.

După cum putem observa din acest tabel, solicitarea cărților din partea cititorilor în prima jumătate a secolului al XIX-lea crește brusc în anii mișcării revoluționare din Europa de Vest. În anii 1846-1848, împrumuturile de carte în Biblioteca publică din Chișinău constituie peste 2 mii de exemplare de cărți, adică fondul de carte al bibliotecii, care număra la acea vreme peste 2000 de cărți, intra completamente în circulație. Această situație se explică prin faptul că partea de populație cu stări de spirit democratic aspira să afle cât mai multe despre țările de vest, în care s-a dezlănțuit avântul popular spre libertate și transformări democratice.

Dar în perioada reacțiunii care s-a instaurat după evenimentele revoluționare din 1848, precum și după înfrângerea Rusiei în războiul din Crimeea, în care Basarabia a constituit și ea parțial teatrul de război, activitatea Bibliotecii publice

din Chișinău s-a înrăutățit brusc, ceea ce a condus chiar la închiderea sa din 1845 pînă la 1858. În această perioadă biblioteca nu a fost completată, aproape deloc, cititorii nu erau deserviți completamente. Represiunile polițienesti, despre care am relatat mai sus, au condus la reduceri substanțiale de procurare anuală de carte, iar în anii 1853-1857 nu au fost achiziționate cărți în general. Era procurat doar un număr limitat de publicații periodice. Lucrul acesta a condus la aceea că la Banca din Odesa au fost transferate încă 1100 de ruble economisite. În anul 1855, adică în cel de-al 25-lea an de activitate a bibliotecii, ea dispunea de 1529 de titluri de carte în 3388 de exemplare în valoare de 5667 de ruble și de 1540 ziare și reviste în valoare de 2410 ruble.²

Din cele expuse observăm că, pe parcursul celor 25 de ani de existență, statul a cheltuit în medie pe an pentru procurarea cărților și literaturii periodice pentru bibliotecă 320 de ruble, pe cînd, în conformitate cu regulile existente, se cuvenea să se cheltuiască anual cîte 1000 de ruble.

Pînă și reprezentanții oficiali ai puterii au fost nevoiți să recunoască în cele din urmă înrăutățirea bruscă a activității bibliotecii și situația sa deplorabilă. Generalul Ilinski, care a studiat în anul 1856 activitatea bibliotecii, îi scria în darea sa de seamă general-gubernatorului Basarabiei, că nu poate să tacă despre sărăcia din bibliotecă, că ea nu numai că nu dispune de numărul necesar de cărți, dar și de un mobilier cît de cît decent. El scria despre aceasta: "Timpul, necesitatea, în sfîrșit bunul-simț cer ca polițele acestea putrede pe care se află cărțile să fie schimbate cu dulapuri noi, ca vechiturile acestea să fie scoase din folosință."³

Cererea de carte din bibliotecă în perioada respectivă era foarte mare. Doritori de a se ocupa în sala de lectură erau atîția că nici nu încăpeau. Din cauza insuficienței de încăperi nu puteau să nimerească toți doritorii mai ales pe timp de seară. Din declarația bibliotecarului Sușkevici ne putem da seama cît de solicitate erau cărțile în Biblioteca publică din Chișinău. El scria: "... În biblioteca pe care am onoarea s-o

conduc, publicațiile periodice din anii trecuți sînt atît de deteriorate în urma lecturii neîntreprinse de către vizitatorii bibliotecii, încît n-a mai existat nici o posibilitate de a le folosi în continuare în lectură."⁴

NOTE

1. A. N. a R. M., fond 2, inv. I, dosar 4492, filele 62-65; dosar 3912, filele 4-7; dosar 3583, filele 60-62.
2. A. N. a R. M., fond 2, inv. I, dosar 6346, fila 4.
3. A. N. a R. M., fond 2, inv. I, dosar 6346, fila 4.
4. A. N. a R. M., fond 2, inv. I, dosar 6667, fila 1.

7. Lupta elementelor progresiste pentru ameliorarea activității bibliotecii în perioada de decădere

Cei mai progresiști bibliotecari nu puteau să rămână indiferenți față de starea de decădere în activitatea Bibliotecii publice din Chișinău. Printre cei mulți merită să fie evidențiat bibliotecarul de la începutul anilor 50 I. Tanski. În "Bessarabskie gubernskie vedomosti" se scria următoarele despre dorința lui de a ameliora situația bibliotecii: "Noul bibliotecar, Tanski, era unul dintre cei mai de seamă ocrotitori ai culturii ținutului său. El nu se limita în activitatea sa numai la menținerea unei ordini exemplare în biblioteca publică încredințată lui; el participa în modul cel mai activ la cauza culturii și învățămîntului în general prin faptul că soluționa unele chestiuni ce țin de acest domeniu."¹

Peste cîteva luni după numirea sa în funcție, bibliotecarul Tanski i-a prezentat guvernatorului proiectul său de îmbunătățire a situației bibliotecii. În opinia sa, la timpul respectiv, în societate se impunea necesitatea într-o lectură științifică mai serioasă, iar biblioteca nu mai putea deja să satisfacă aceste cerințe, căci pe polițele sale nu numai că nu erau compartimente științifice complete, dar unele din aceste compartimente — medicina, matematica, filozofia, istoria naturală, dreptul, economia politică — nu aveau nici o carte; compartimentele de istorie și de literatură nu conțineau cărți semnate de Johann Wolfgang Goete, Friedrich von Schiller, François René Chateaubriand, François Guizot ș. a.

Tanski a propus să se majoreze suma de bani pentru procurarea cărților, să se întocmească un registru și să se permită împrumutul cărților la domiciliu contra unei plăți de 6 ruble pe an cu un zălog de 5 ruble. El considera necesar că pentru a împrumuta cărți la domiciliu biblioteca poate fi deschisă de două ori pe săptămînă.

Ocupîndu-se de colectarea materialelor pentru a scrie o lucrare privind istoria Basarabiei, bibliotecarul Tanski a

descoperit în arhive un articol de venituri în devizele întocmite anual în capitalul de 10% din Basarabia, care mai mult de 30 de ani nu a fost cheltuit. Vorba e că, imediat după anexarea Basarabiei la Rusia, împăratul Alexandru I, în scopul cuceririi simpatiei populației locale, a repartizat anual câte 300 de ruble pentru întreținerea a 5 studenți basarabeni care învățau în Rusia. Dar, odată cu deschiderea școlilor, iar mai apoi și a gimnaziilor în Basarabia, nu a mai fost practică întreținerea studenților nescritici. Astfel, mijloacele alocate pentru întreținerea a 5 studenți se tot acumula și rămăneau cheltuieli nerealizate. Mijloacele acestea nu puteau fi excluse din deviz sau folosite în alte scopuri, fără consimțământul special al împăratului. Către anul 1850, suma aceasta a atins cifra de 40 mii de ruble, continuând să crească anual cu câte 1500 de ruble. Pentru folosirea acestor mijloace, Tanski a propus următoarele: să se repartizeze 500 de ruble pentru întreținerea bibliotecii, iar restul mijloacelor financiare să fie folosite pentru întreținerea a câte unui absolvent al gimnaziului, din Chișinău în Academia comercială, Institutul agricol și Academia de arte frumoase. În afară de aceasta, să se introducă în gimnaziu în afară de disciplinele de cultură generală, și disciplinele speciale ca: agricultura, tehnologiile și comerțul; să se editeze "Bessarabskie novosti" de tipul "Odesski vestnik"; să se acorde premii "... pentru cele mai bune lucrări despre Basarabia: vor fi acestea din domeniul istoriei, statisticii, etnografiei, agriculturii, industriei sau comerțului."²

În afară de toate acestea, bibliotecarul Tanski considera că actuala încăpere a bibliotecii nu corespunde destinației sale; ea urma să fie lărgită sau, și mai bine, să fie construită o încăpere specială; mobila care s-a învechit pe parcursul atîtor ani de zile, trebuia înnoită și completată. Foarte multe cărți, aproape un sfert din tot fondul, erau fără coperte.

Proiectul lui Tanski a rămas, desigur, doar un proiect. Nu s-a mai permis eliberarea cărților la domiciliu, dar s-a recomandat să se modifice orele de program ale bibliotecii, ca acestea să fie mai convenabile pentru vizitatori. Totodată, bibliotecarului I. Tanski i s-a interzis să mai procure de unul

singur cărți în timpul călătoriilor sale prin Rusia, Moldova de peste Prut și Austria. Oferindu-și serviciile pentru Biblioteca publică din Chișinău, el îi scria guvernatorului cu acest prilej: "1. Intenționez să procur în orașele Petersburg, Moscova, Kiev și Harkov cărțile, care pe parcursul a câtorva ani de zile n-au fost achiziționate sistematic din cauza că erau deja vândute, dar care pot fi găsite în cazul în care voi merge din librărie în librărie; 2. Să procur cărțile care ar putea avea un interes local și ar servi drept material pentru istoria ținutului nostru, iar astfel de cărți sînt foarte rare, cu atît mai mult cu cît ele sînt foarte puține; 3. Să se stabilească legături directe și nemijlocite ale bibliotecii cu bibliofilii care ar putea să fie pentru ea destul de folositori: atît în sensul că s-ar putea procura cărți cu mult mai ieftin, cît și în sensul că ei ar putea indica asupra procurării cărților, care ar avea un interes deosebit pentru ținutul nostru."³ Serviciile respective el le propunea plecînd în Moldova de peste Prut și în Austria, pentru care lucru a rugat să i se repartizeze 222 de ruble pentru a procura cărți moldovenesti și străine.⁴

Din propunerile lui Tanski vedem că el era un cercetător al Basarabiei și etnograf înflăcărat, se ocupa de istoria ținutului natal, în care scop intenționa să creeze în bibliotecă o secție de studiere a ținutului natal. Potrivit concepțiilor sale, el era un adept al unei largi culturalizări și al dezvoltării progresiste a industriei, agriculturii și comerțului.

Totodată, în această perioadă luptau pentru ameliorarea activității Bibliotecii publice din Chișinău nu numai bibliotecarii progresiști, dar și înșiși cititorii. Un mare număr de vizitatori, care nu aveau posibilitate să frecventeze bibliotecile în timp de zi sau de seară, l-au atacat pe guvernator cu cerințe și propuneri, cerînd, în primul rînd, permisiunea de a li se elibera literatură la domiciliu. Astfel, în anul 1858, guvernatorul a primit o notă informativă de la 11 funcționari și cinovnici cu următorul conținut: "Societatea funcționarilor nu poate să beneficieze de vizitarea Bibliotecii publice din Chișinău pentru a citi literatură, pentru că în timpul permis pentru vizitarea bibliotecii fiecare dintre noi se află la serviciu, iar în timpul

liber de serviciu, deși am putea acorda o parte de timp lecturii, nu o putem face pentru că nu există permisiunea Excelenței voastre de a ni se elibera cărți din bibliotecă cu garanția sigură că le vom restitui. De aceea Vă rugăm cu smerenie să ordonați cui trebuie să ne elibereze din bibliotecă cărți pentru citire la domiciliu aceluia dintre noi, care vor prezenta de la șefii instituțiilor în care lucrăm recipise de garanție privind asigurarea dublă a cărții împrumutate, pentru ca biblioteca să fie în integritate. Noi, la rîndul nostru, sîntem gata să jertfim tot ce avem, numai pentru ca volumele de carte luate din bibliotecă să fie restituite în termen și în cea mai bună stare."⁵

Examinînd această rugămintă, guvernatorul Basarabiei a pus o rezoluție, potrivit căreia cărțile de la bibliotecă nu pot fi eliberate la domiciliu din cauza că funcționarii, din lipsă de timp, vor citi o carte cîte 2-3 luni de zile, iar cărțile fiind într-un singur exemplar, alți vizitatori ai bibliotecii nu se vor putea folosi de ele.

Stagnarea și decăderea în activitatea Bibliotecii publice din Chișinău, condiționate de activitățile reacționare ale țarismului la sfîrșitul anilor 40- începutul anilor 50 ai secolului al XIX-lea n-au durat mult. Cu toate represiunile cumplite ale jandarmilor și prigonirile cenzurii, guvernul țarist n-a reușit să rețină dezvoltarea culturală progresistă a țării. La sfîrșitul anilor 50 — începutul anilor 60, în activitatea Bibliotecii publice din Chișinău, s-a înregistrat un avînt brusc, generat de o mare anvergură a mișcării social-politice în ajunul și în perioada de desființare a iobăgiei.

Înfrîngerea în războiul din Crimeea a dat în vileag toată inconsistența politică a autocrației, a demonstrat întreaga putreziciune a vechii orînduiri feudale, care au constituit principala cauză a înapoierii economice și culturale a țării. Nemulțumirea față de politica promovată de țarism s-a răspîndit brusc și a luat amploare în întreaga Rusie. Dacă între anii 1845-1854, în Rusia aveau loc în medie pe an cîte 85 de răscoale țărănești, apoi în anul 1858 au fost înregistrate deja 86 de asemenea răscoale, în anul 1859 —

99 de răscoale, în 1860 — 108, în 1861 răscoalele au cuprins 1176 de domenii moșierești. Răscoalele țărănești se bucurau de o largă susținere din partea păturii democratice progresiste a societății, în fruntea căreia se aflau cunoscuții conducători și ideologi, revoluționarii democrați Cernișevski, Dobroliubov și Hertzen. Avîntul de mare anvergură al mișcării democratice revoluționare în ajunul desființării iobăgiei s-a reflectat profund asupra dezvoltării culturii naționale și învățămîntului public. Sub influența luptei de clasă și politice contra autocrației și iobăgiei care s-a intensificat, o amploare tot mai mare au luat aspirațiile tuturor popoarelor Rusiei spre cultură și instruire, care s-a transformat într-o mișcare de culturalizare de masă. Au fost înaintate revendicări privind lichidarea sistemului feudal de castă al învățămîntului public și culturii, dezvoltarea largă a învățămîntului și organizarea unei rețele de instituții de învățămînt și de iluminare culturală. În pofida opunerii guvernului țarist, peste tot în Rusia, din inițiativă publică, au început să se deschidă numeroase școli, cluburi, societăți de culturalizare, erau organizate serate literar-artistice și alte activități cu scop instructiv. Toate acestea au impus țarismul să-și schimbe tactica în domeniul învățămîntului public. Temîndu-se să se pronunțe deschis contra cerințelor democratice crescînde ale populației în domeniul învățămîntului biblioteconomiei, țarismul încearcă să canalizeze mișcarea publică de iluminare în "cadrul" legitim.

Țarismul, erijîndu-se în toga de adept al marilor transformări culturale, susținînd, chipurile, activitatea bibliotecilor, se străduiește să nu-i scape de sub control Biblioteca publică din Chișinău. Iată de ce la sfîrșitul anilor 50 și începutul anilor 60 guvernatorul militar al Basarabiei general-locotenentul Fantaune de Verrayinne a fost nevoit să atragă atenția asupra îmbunătățirii activității bibliotecii. El i-a poruncit bibliotecarului Beler să aducă biblioteca în ordine respectivă, să perfecteze registrele și să propage activitatea bibliotecii în rîndul populației, căci mulți cunoșteau biblioteca în timpul decăderii activității sale doar după inscripția de firmă.

În anul 1860, Biblioteca publică din Chișinău a beneficiat de un nou sediu cu utilaj special și mobilier nou. Pentru lectură au fost repartizate 4 săli: pentru ziare, reviste, cărți și pentru discuții, în ultima desfășurându-se și activitățile de masă (lecții, discuții ș. a. pe diverse teme). A sporit procurarea cărților, revistelor și ziarelor. Astfel, deja în anul 1861 biblioteca era abonată la mai mult de 30 de titluri de ediții periodice din țară și circa 10 titluri de publicații periodice străine. Un singur exemplar nu mai satisfăcea necesitățile bibliotecii și de aceea astfel de publicații ca "Sovremennik", "Otecestvennîe zapiski" și "Odesskii vestnik", care se bucurau de o largă popularitate în rîndul cititorilor, erau abonate deja în două exemplare. În afară de aceste reviste, mai erau abonate și astfel de publicații ca "Severnaia pcela", "Sîn otecestva", "Illiustrăția russkaia", "Peterburgskie vedomosti", "Strannik", "Jurnal dlea vospitania", "Iuridiceskii jurnal", "Economiceskie ukazateli", "Jurnal Ministerstva iustitiei", "Russkoe slovo", "Russkii vestnik", "Biblioteka dlea ctenia", "Osnova", "Iskusstvo", "Novorossiiskii kalendari" ș. a. În total, biblioteca a abonat doar ediții periodice în sumă de 340 de ruble.⁶ Documentele ne mărturisesc că chiar și banii în sumă de 5000 de ruble, care au fost transferați cîndva pentru păstrare la Banca din Odesa, au fost scoși de acolo și folosiți în întregime pentru procurarea cărților, ceea ce a făcut să sporească considerabil fondurile de carte ale bibliotecii.⁷ Judecînd potrivit afirmațiilor presei periodice din acea vreme, Biblioteca publică din Chișinău depășea cu mult în această perioadă, prin bogăția fondului de carte, prin amenajarea sa și numărul de cititori, alte biblioteci publice asemănătoare din orașele guberniale ale Rusiei. Iată ce scriau despre bibliotecă "Bessarabskie oblastnîe vedomosti": "Puține vor fi bibliotecile de acest fel în orașele guberniale. Încăperile minunate, sălile curate și luminate, divanele, fotoliile pentru odihnă și alte comodități pentru cititori, mulțimea de ediții moderne, amabilitatea tînărului bibliotecar, dedat cu trup și suflet bibliotecii, atrag zilnic un număr considerabil de cititori. Biblioteca este deschisă zilnic și constituie una dintre bijuteriile orașului Chișinău, dacă

vom avea în vedere importanța sa. Faptul că pe parcursul doar a câteva luni de zile biblioteca a fost vizitată de peste 2000 de cititori, ne dovedește că biblioteca publică din Chișinău este foarte utilă și necesară..."⁸

Potrivit dării de seamă pentru anul 1859, numărul de cititori a atins cifra de 700 de persoane, care au vizitat biblioteca pe parcursul anului mai mult de 8000 de ori. Deosebit de mulți cititori vizitau biblioteca în zilele de primire a noilor reviste. Contingentul predominant de cititori îl constituiau funcționarii, slujbașii, discipolii instituțiilor de învățămînt, meseriașii. Numai timp de patru luni ale anului 1860, în Biblioteca publică din Chișinău s-au înscris 268 de cititori care au frecventat-o de 2300 de ori. Fondul de cărți al bibliotecii număra la începutul anului 1862 peste 6500 de volume. La sfîrșitul anilor 50 și începutul anilor 60 biblioteca era frecventată zilnic de la 30 pînă la 50 de vizitatori. Vom menționa că în această perioadă apare un nou cerc de cititori din rîndul intelectualității democratice din altă clasă decît cea a nobilimii, meșteșugarilor și altor pături de mijloc și de jos ale populației. Biblioteca a procurat astfel de opere progresiste pentru acea vreme, cum ar fi "Istoria filozofiei" de Kuno Fischer, "Democrația în America" de Charles Tocqueville, "Influența femeii asupra succesului cunoașterii" de Baucle, "Război și pace" de Pierre Proudhon și altele. Iar astfel de opere procurate de bibliotecă în anul 1864, cum ar fi "Opere complete" de Heine, "Versuri" de Nekrasov, "Originea speciilor" de Charles Darwin, nu și-au pierdut nici pînă astăzi importanța lor extraordinară.⁹

Dorind să mențină biblioteca în cadrul claselor avute, guvernatorul Basarabiei nu-i permitea energicului bibliotecar Beler să completeze de sine stătător fondul de carte. Astfel, de exemplu, el îi scria lui Beler în octombrie 1859: "Am observat în darea de seamă cărți și landhărți procurate fără permisiunea mea. Vă rog să nu mai faceți acest lucru pe viitor."¹⁰ Adeseori, guvernatorul verifica personal fondul de cărți al bibliotecii, pentru ca acolo să nu pătrundă opere îndreptate contra temeliilor statului monarhic. Cel mai des,

guvernatorul solicita pentru control registrele de cărți străine. Astfel, de exemplu, în anul 1857, cerînd cataloagele respective, el le-a expediat pentru verificare comitetului pentru cenzură din Odesa.¹¹ Dar cu aceasta lucrurile nu s-au terminat. El l-a obligat pe bibliotecar să-i raporteze personal despre cărțile confiscate. În luna octombrie 1859, guvernatorul îi scria bibliotecarului: "Vă rog să-mi raportați personal, cum s-a procedat cu catalogul de cărți, pe care mi l-ați prezentat și pe care vi l-am restituit, din cîte-mi amintesc, cu unele notițe."¹²

După cum se știe, în această perioadă relațiile dintre Principatele Dunărene și Rusia erau tensionate. Între marile puteri europene se dădea o luptă înverșunată pentru dominare în Balcani, care strîrneau ura Statului Român abia format contra Rusiei. Iată de ce guverul Rusiei a interzis orice relații ale Basarabiei cu România. Era persecutată în modul cel mai crunt difuzarea în Basarabia a publicațiilor periodice din România din cauza "tendentiozității excesive" a acestora. Pentru a împiedica acest lucru, ministrul învățămîntului public a propus în anul 1858 "... să se editeze la Chișinău o revistă în limbile moldovenească și rusă sub supravegherea autorităților locale în scopul de a se opune publicațiilor periodice din Moldova, Valahia, orientate, sub influența politicii statelor vest-europene spre zdruncinarea simpatiilor populației autohtone față de Rusia și popoarele sale."¹³

Studiind această propunere, general-guvernatorul Basarabiei a avut o atitudine negativă față de ea, declarînd laconic că "nu poți să mulțumești pe toată lumea". El considera că nu există temeiuri suficiente pentru a edita o revistă cu un scop atît de infim, dat fiind faptul că ziarele și revistele românești sînt interzise în Basarabia și chiar dacă ele pătrund cumva aici, apoi doar în cîteva exemplare. Guvernatorul Basarabiei îi scria în continuare ministrului învățămîntului public că "este evident, a intra cu ei în polemică, înseamnă să paralizezi interdicțiile existente, căci este imposibil să te împotrivești, fără a determina cu mai multă sau mai puțină minuțiozitate chestiunile care necesită împotrivire."¹⁴ El considera, că este nepotrivit să editezi o astfel de revistă din simplul motiv că

"... pe de o parte, aceasta îi va da în plus presei românești o anumită importanță, pe care aceasta nu numai că nu o are nicăieri în Europa, dar nici chiar în principate înseși; pe de altă parte — lucrul acesta va trezi dubii pe seama temeiniciei și rezistenței guvernului."¹⁵

Documentul acesta caracterizează destul de clar situația existentă potrivit căreia relațiile culturale moldo-române se aflau la acea vreme sub o interdicție dintre cele mai severe ale guvernului țarist. Populația locală din Basarabia a fost lipsită de unica posibilitate de a citi în limba maternă, căci pînă la acea vreme în acest ținut nu era editată nici o publicație periodică în limba română. Înșiși reprezentanții oficiali ai puterii țariste au recunoscut că populația moldovenească din Basarabia nu avea nimic absolut pentru a citi în limba maternă. Astfel, același general-guvernator al Basarabiei îi scria ministrului învățămîntului public, că "actualmente, populația simplă știutoare de carte nu are absolut nimic ce să citească în dialectul matern."¹⁶ De aceea el a propus să se editeze în Basarabia o revistă în limba moldovenească, cu sarcina de a familiariza populația autohtonă nu numai cu trecutul și prezentul său, dar și cu cele mai avansate metode de gospodărire, regulile de creditare, ale comerțului etc. Dar, dat fiind faptul că aceasta nu răspundea intereselor politicii țarismului în Basarabia anexată, o astfel de propunere n-a fost discutată și a fost dată uitării. Politica rusificatoare a țarismului și caracterul său reacționar în domeniul învățămîntului și culturii au fost expuse clar în scrisoarea de directivă a general-guvernatorului Novorossiei și Basarabiei "Cu privire la măsurile de îmbunătățire a învățămîntului în regiunea Basarabia" din 7 ianuarie 1869, expediată în adresa guvernatorului civil al Basarabiei, în care se menționează că scopul acestor măsuri îl constituie "... răspîndirea, pe de o parte, a învățămîntului religios și moral, iar pe de altă parte, cunoașterea temeinică a limbii ruse de către populația moldovenească a regiunii pentru că aceasta prezintă o problemă de o importanță de stat extraordinară."¹⁷

În pofida barierelor artificiale care împiedicau colaborarea culturală mai intensă a Rusiei cu România din cauza unor

rațiuni politice și divergențe în politica externă, multe publicații periodice din Valahia și Moldova de peste Prut ajungeau totuși în Biblioteca publică din Chișinău. Astfel de publicații periodice ca "Steaua Dunării", "Conservatorul progresist", "Reforma", "Monitorul oficial al Moldovei", "Viitorul", "Dacia", "Unirea", "Tribuna", "Românul" și altele, care erau abonate de către guvernator pentru a cunoaște starea de lucruri în România, mai apoi erau expediate la păstrare, împachetate și sigilate, în Biblioteca publică din Chișinău, "... pînă cînd va urma permisiunea de a le despacheta pentru public."¹⁸ Totodată, cu începere din anul 1863, Biblioteca publică din Chișinău abona deja de sine stătător astfel de titluri, cum ar fi "Românul", "Buciumul", "Monitorul oficial al Moldovei", "Constituția" ș.a., pe care le-a primit pe parcursul a cîtorva ani.¹⁹ Este interesant să menționăm că guvernul țarist a trecut treptat, în legătură cu intensificarea cursului reacționar după înăbușirea răscoalelor țărănești generate de reforma din 1861, de la măsurile liberale la represii și prigoniri față de bibliotecile publice și alte instituții cultural-educative. Pronunțîndu-se asupra politicii țarismului din această perioadă, marele democrat revoluționar Herzen scria în "Clopotul" ("Kolokol") său despre "absurditatea" terorii "lașității buimăcite", despre guvernul rus "înnebunit", care s-a năpustit cu represii asupra instituțiilor educative și jurnalisticii progresiste. El menționa că "Deni" a fost sistată, "Sovremennik" și "Russkoe slovo" au fost sistate, școlile duminicale au fost închise, clubul de șah a fost închis, sălile de lectură au fost închise, banii destinați studenților nevoiași au fost confiscați, tipografiile au nimerit sub o supraveghere dublă, doi miniștri și secția a treia urmează să acorde permisiunea de a citi lecții publice.²⁰

Cu începere aproximativ din anul 1865, au fost reduse brusc alocările pentru întreținerea Bibliotecii publice din Chișinău. Nenumăratele cereri ale bibliotecarului Beler privind majorarea alocărilor pentru completarea fondului de cărți, legarea cărților și, în general, pentru îmbunătățirea situației în bibliotecă au rămas permanent fără atenție. Iar cu începere din anul 1869, au încetat orice subvenții în legătură cu

suprimarea capitalului de 10% al Basarabiei. S-a redus de mai mult de două ori abonarea la publicațiile periodice. Aproape că nu s-au păstrat deloc materiale care să cuprindă această perioadă. Dacă în anul 1862 fondul de carte al bibliotecii constituia 6400 exemplare, iar în anul 1877 număra 8073 de volume, aceasta înseamnă că pe parcursul a 15 ani de zile fondul de carte a sporit doar cu 1673 de volume, ceea ce demonstrează o decădere impresionantă în activitatea bibliotecii.

Cercetătorul Zașciuk, care a vizitat în acest timp Biblioteca publică din Chișinău, scria că ea reprezenta "... un depozit de cărți aruncate în dezordine."²¹ Cauza acestei situații au constituit-o represiunile frecvente ale poliției secrete țariste contra bibliotecii. Este cunoscut faptul că fără permisiunea șefului de poliție din oraș biblioteca nu avea dreptul să procure mobilă, rechizite de cancelarie etc. În problemele de completare a fondului de carte biblioteca depindea totalmente de voința și dorința guvernatorului însuși.

După ce țarismul s-a răfuit cu mișcarea țărănească, el a lipsit totalmente Basarabia de orice privilegii care i-au fost acordate la momentul anexării sale la Rusia. Scopurile țarismului cu privire la periferiile anexate au fost realizate. De aceea, țarismul a lipsit de orice susținere materială orice fel de organizații obștești. Astfel, în anul 1869, lipsind completamente biblioteca publică de orice mijloace financiare, reprezentanții puterii țariste au propus un plan cu totul irealizabil "pentru a liniști opinia publică", ce simțea necesitatea bibliotecii.²² Pentru a găsi mijloacele întreținerii de mai departe a bibliotecii publice, s-a propus să se unească toate cele patru biblioteci — publică, a gimnaziului, seminarului și comitetului pentru statistică; biblioteca publică unificată urma să fie întreținută din mijloacele comune. Dar contra acestui proiect s-a pronunțat, după cum și era de așteptat, preoțimea care considera ca fiind "greu și incomod" să citești în aceeași bibliotecă împreună cu cetățenii simpli.

Astfel, în anii reacțiunii care s-a abătut după desfășurarea reformei țărănești, Biblioteca publică din Chișinău a ajuns la o stare de decădere. Doar intervenția opiniei publice progresiste

interesate într-o instruire masivă a poporului ar fi putut ridica activitatea bibliotecii pentru satisfacerea cerințelor spirituale și ideologice crescînde ale noului avînt al mișcării social-politice de după desființarea iobăgiei.

NOTE

1. "Бессарабские губернские ведомости". — 1882. — Nr. 36.
2. A. N. a R. M., fond 2, inv. I, dosar 5165, fila 93.
3. A. N. a R. M., fond 2, inv. I, dosar 5965, fila 8.
4. A. N. a R. M., fond 2, inv. I, dosar 5827, fila 18.
5. A. N. a R. M., fond 2, inv. I, dosar 6783, fila 26.
6. A. N. a R. M., fond 2, inv. I, dosar 7164, fila 31.
7. Ibidem, fila 25.
8. "Бессарабские губернские ведомости". — 1860. — Nr. 21.
9. A. N. a R. M., fond 2, inv. I, dosar 7712, filele 7-8.
10. A. N. a R. M., fond 2, inv. I, dosar 7033, fila 31.
11. A. N. a R. M., fond 2, inv. I, dosar 6783, filele 4-5.
12. A. N. a R. M., fond 2, inv. I, dosar 7033, fila 30.
13. A. N. a R. M., fond 2, inv. I, dosar 6885, fila 1.
14. A. N. a R. M., fond 2, inv. I, dosar 6885, fila 15.
15. Ibidem.
16. A. N. a R. M., fond 2, inv. I, dosar 6885, fila 3.
17. A. N. a R. M., fond 2, inv. I, dosar 8074, filele 2-3.
18. A. N. a R. M., fond 2, inv. I, dosar 7177, filele 1, 9, 12, 23, 28, 32.
19. A. N. a R. M., fond 2, inv. I, dosar 7663, filele 1-7.
20. Герцен А.И. Полное собрание сочинений. Том 15. — Р. 310.
21. Защук А. Материалы по географии и статистике России. Бессарабская область. — Sankt-Petersburg, 1862.
22. Лашков Н. Юбилейный сборник г. Кишинева (1812-1912), часть I. — Chișinău, 1912. — Р. 153.

III. Lupta națională a românilor pentru eliberarea Basarabiei de sub oprimarea țaristă

Constatăm, de la început, nu numai la boierime, ci, mai ales, la masele românilor de rînd, tendința de a se izola, de a se închide în sine, boicotînd astfel acțiunile rusificatoare ale stăpînitorilor străini. Această izolare a devenit, cu timpul, forma cea mai eficientă de rezistență națională, îndeosebi în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea, cînd măsurile împotriva populației române căpătaseră accente mai dure. Treptat, datorită izolării Basarabiei de Moldova de peste Prut, în activitatea socială, economică, politică și culturală a românilor basarabeni au apărut diferențieri și, îndeosebi, rămîneri în urmă față de nivelul de viață al românilor de la vest de Prut. Iată cum caracterizează această situație L. T. Boga: "De o parte Moldova — reprezentînd un pămînt moldovenesc, un popor moldovenesc, o limbă moldovenească, o credință, un trecut istoric, o tradiție, legiuri și obiceiuri de veacuri, o structură socială și economică bine definită.; pe de altă parte — Basarabia, creația noii stăpîniri care la început înlocuind doar vechiul nume al Moldovei, cu vremea, treptat, pe nesimțite, trebuia să șteargă și tot ceea ce înfățișa această Moldovă: popor, limbă, istorie, tradiții, legiuri și obiceiuri."¹

La 1821, cînd o mare parte a boierilor din Moldova s-a refugiat în Basarabia după înăbușirea revoluției lui Tudor Vladimirescu și a mișcării grecilor eteriști, prezența acestora a făcut, pentru scurtă vreme, să renască speranțele românilor din Basarabia. Curînd însă, după plecarea refugiaților (1823), românii din Basarabia au intrat din nou în umbra izolării față de frații lor de peste Prut. Autoritățile rusești au luat măsuri tot mai drastice de înăsprire a izolării și înstrăinării românilor din Basarabia. Oricît de minore ar fi fost încercările de rezistență ale românilor în fața măsurilor de izolare și de rusificare

luate de autoritățile rusești, ele îi determinau pe stăpînii străini să treacă la acțiuni drastice contra celor care erau prinși că nu se încadrează în rigorile acestor măsuri. De exemplu, la cîțiva ani după ocuparea Basarabiei, autoritățile rusești au descoperit că spătarul Iordache Bucșănescu, sfetnic al administrației rusești, aplica o pecete personală pe care erau înfățișate zimbrul Moldovei și emblemele județelor Basarabiei. Drept urmare, guvernatorul l-a acuzat pe posesorul pecetii ca fiind "devotat nației sale moldovenesti", l-a înlăturat din funcție și a declanșat împotriva lui cea mai cruntă prigoană, obligîndu-l ca, în cele din urmă, pentru a se salva, să treacă Prutul în Moldova.

Toate evenimentele politice și culturale mai importante care s-au desfășurat în Principatele Române au avut ecouri și în Basarabia, în pofida măsurilor foarte severe de izolare prin puternice cordoane de grăniceri instalate pe Prut de către stăpînirea rusească. Așa s-a întîmplat și la 1848, cînd armatele ruse dislocate în Basarabia în vederea intervenției în Principate, n-au putut opri complet știrile ce veneau aici de peste Prut, despre revoluția românilor. În anii 1863-1864, autoritățile rusești constatau și confirmau prin intermediul organelor lor de informare existența în Basarabia a unui adevărat partid al boierilor moldoveni, care întrețineau legături cu Iașiul și Bucureștiul, de unde primeau încurajări și chiar ajutoare. Asemenea acțiuni desfășurate de patrioții români din Basarabia au determinat autoritățile rusești să treacă la luarea unor măsuri radicale pentru curmarea mișcării naționale românești de aici și pentru accelerarea procesului de rusificare a provinciei. Tot ce amintea de România și despre români, toate materialele scrise în românește erau interzise, iar cei ce se făceau vinovați de propagarea unor asemenea materiale, de promovare a unor idei naționale românești erau pedepsiți cu cea mai mare severitate. Aceste măsuri s-au materializat prin scoaterea limbii române din Liceul regional din Chișinău, din Seminarul teologic și din școlile județene din toată Basarabia. Limba română a fost, de asemenea, interzisă în justiție și în toate instituțiile administrative, pentru a-i obliga, astfel, pe toți românii din

provincie să învețe limba rusă. De atunci procesul de rusificare a vieții din Basarabia s-a intensificat pe toate planurile și a avut efecte foarte dăunătoare.

Într-un articol, "Cu privire la influența literaturii românești asupra populației moldovenești din Basarabia", corespondentul scria că a treia parte din sate, iar în unele raioane — chiar o jumătate din sate nu au nici pînă astăzi școli. Din această cauză, în satele Basarabiei noastre un țăran știutor de carte este o mare raritate. Analfabetismul total este boala noastră cronică. Pentru ținutul nostru este caracteristică și circumstanța, potrivit căreia chiar și printre acești puțini moldoveni știutori de carte cărțile rusești nu se bucură de simpatie. Școala națională nu dispune de mijloace, care să dezvolte în timpul instruirii dorința de a însuși temeinic limba rusă nici pe băncile școlii, nici pe calea autoinstruirii.

Dat fiind faptul că în Basarabia nu există cărți bune în limba moldovenească (cu excepția celor bisericești), astfel de ediții românești de prost gust răspîndite într-un număr foarte mic cum ar fi "Zodiacul — prezicător profet", "Calendar de o sută de ani", "Viața comediantului Tilu Buhglindă" și altele, prezintă o literatură nedemnă de această denumire. Prin urmare, știutorul nostru de carte de la sat este lipsit de posibilitatea de a-și îmbogăți mintea și inima prin intermediul unei lecturi de suflet. Ca să nu par prea categoric în atacurile contra literaturii române de acest soi, mă voi opri mai detaliat asupra a două cărțuli — "Epistolie" și "Un vis al Maicii Domnului" — care sînt cel mai răspîndite în unele sate din zona Prutului. Cu toate că literatura română clasică este destul de bogată, de acolo ni se aduc exclusiv ediții de prost gust.

Făcînd o analiză a acestor două ediții, autorul articolului trage concluzia că mediul țăărănesc moldovenesc nu progresează, ci regresează, pentru că țăranul știutor de carte, neavînd un material bun pentru lectură în limba maternă, pe de o parte, iar pe de altă parte, necunoscînd bine limba rusă, este nevoit să citească acest surogat dezgustător de literatură, și nu numai că nu-și poate forma o opinie proprie asupra lucrurilor,

dar mai și este impus să înghită noțiuni și convingeri superstițioase.

O influență remediabilă asupra maselor întunecate de populație ar putea avea:

a) predarea în dialectul local; școala ar avea doar de câștigat în urma acestui lucru, căci timpul care se consumă acum pentru a-i băga cu greu în cap câteva cuvinte și expresii rusești și care se cheltuiește completamente pentru a comunica vreo câteva date, ele acționând asupra copiilor mai mult decât oricare "lexicoane";

b) completarea bibliotecilor școlare cu literatură moldovenească "sănătoasă";

c) organizarea lecturilor și cursurilor periodice obligatorii pentru maturi.

Predarea în dialectul autohton va constitui cel mai bun mijloc de realizare a adevăratei instruirii a moldovenilor».²

Lupta românilor din Basarabia pentru emancipare națională de sub stăpânirea tiranică a Rusiei imperiale a cunoscut o nouă etapă la finele secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Ea s-a integrat în lupta generală a popoarelor europene încătușate în structurile anacronice ale imperiilor dezavuate de istorie și a căpătat noi accente odată cu criza economică și social-politică generală și declanșarea primului război mondial cu efectele devastatoare pentru Europa. S-au desfășurat intense acțiuni politice pentru instituirea principiilor universale ale drepturilor omului și ale popoarelor, exprimate concret și explicit sub forma "celor 14 puncte" de către Președintele Statelor Unite ale Americii W. Willson.

Mișcările social-politice din anii 1905-1907, războiul cu Japonia au zguduit din temelie structurile anchilozate ale absolutismului țarist. Acestea au avut puternice influențe și în Basarabia, reactivând mișcarea națională a românilor. "Din straturile adânci ale răzeșimii și țăranimii basarabene, răsar forțe noi și viguroase, care reclamă drepturi la viața națională, cu limbă maternă în școală, justiție, administrație și biserică."³

Încă în anii 1900-1902, numeroși studenți români basarabeni ai Facultății de drept de la Universitatea din Tartu au inițiat acțiuni demonstrative, cerînd recunoașterea drepturilor naționale, culturale și politice ale românilor din Basarabia. Ei au organizat o asociație de compatrioți (pămînteni) din Basarabia și au organizat transportarea literaturii interzise din România. Liderul lor, Ioan Pelivan, a fost ales bibliotecar al bibliotecii ilegale studentești. Demonstrația a fost înăbușită cu cruzime de către autoritățile ruse: 14 studenți români au fost internați în închisorile din Tartu, iar trei, între aceștia aflîndu-se și Ioan Pelivan, au fost exilați în regiunile polare din guvernămîntul Arhanghelsk.

Un rol deosebit de important în răspîndirea ideilor naționale l-a jucat apariția în anul 1906 la Chișinău a primei gazete moldovenești — "Basarabia" — sub conducerea patriotului român Manolache Gavriliță. Acest ziar a grupat în jurul său tot tineretul intelectual românesc din Basarabia, care "se oțălesc cartelele de luptători naționaliști. Aici se cristalizează idealul nostru de dezrobire, de unire și de împrăștiere cu pămînt a țărănimii basarabene."⁴

În mișcarea națională a românilor din Basarabia s-au conturat două curențe. Primul era promovat de o grupare modernă, formată din boieri mai în vîrstă, preoți și unii intelectuali în frunte cu Pavel Dicescu, doctor în filozofie, care se străduia să prevină o mișcare revoluționară radicală. În concepția acestei grupări, problemele naționale ale românilor basarabeni trebuiau să-și dobîndească rezolvarea exclusiv pe calea școlii și a culturii naționale. Ei s-au grupat la 30 octombrie 1903 în "Societatea pentru cultura națională." Iată ce afirma în zemstva gubernială a Basarabiei românul Aristide Casso: "Cea mai mare parte din populația Basarabiei sînt moldoveni, ei vorbesc numai în limba natală, pe cînd în școli, copiii din satele locuite de moldoveni sînt puși să învețe exclusiv rusește. Cu acest sistem avem o învățătură mecanică a unei limbi cu totul străine și o completă lipsă de orice cultură, din cauza neînțelegerii obiectelor care se predau, iar pe de asupra, ce se învață în mod mecanic, pe de rost, se uită complet și repede. Predarea

limbii moldovenesti în școlile secundare din Basarabia este atât de normală și de necesară, că nu se cer dovezi pentru utilitatea introducerii ei. Pentru funcționarii din Basarabia, știința limbii locale îi va pune în situație mai normală."⁵

La 11 decembrie 1905, adunarea zemstvei guberniale a adoptat o rezoluție în care se recunoaște că "este necesară libertatea predării în școlile primare în limba maternă, cu obligațiunea studierii limbii statului."⁶

A doua grupare a mișcării naționale a românilor din Basarabia o formau radicalii — o forță puternică, tânără, care urmărea realizarea urgentă a unor măsuri mai profunde în favoarea românilor. În această grupare intrau tineri intelectuali și studenți, preoți și învățători în fruntea cărora se aflau: Manolache și Antonina Gavrilă, Natalia Hartia, Ioan Pelivan, Pantelimon Halippa, Ion Inculeț, Alexei Mateevici, Vasile Harea, Niculai Florov, Vasile Oatu, Sergiu Cujbă, Dionisie Erhan, Ștefan Usinevici, Gheorghe Druță, Ion Lazo, Mihail Vîntu, Teodor Inculeț, Gheorghe Stîrcea, Tudose Roman, Grigore Constantinescu, Petru Braga și alții.⁷ Mulți dintre acești tineri erau contaminați de idei radicale, socialiste, fără înțelegerea profundă a imperativelor istorice, politice și economice ale momentului. "Activitatea acestui grup era variată și multilaterală, poate dezordonată, dar vie. În primul rînd simțindu-se nevoie de presă, s-a obținut voia de a scoate trei jurnale moldovenesti: "Basarabia" (Em. Gavrilă), "Viața nouă" (V. Bodi) și "Lumina" (preotul N. Bivol). S-a cerut și s-a obținut permisiunea pentru trei reviste, pentru a avea putința, în cazul dacă era sechestrat unul, a doua zi să iasă altul, fără a pierde timpul cu noi cereri."⁸

Grupul radical a desfășurat o activitate continuă și energică de propagandă națională pe plan politic și îndeosebi, cultural, tipărind numeroase manifeste și broșuri. Cel de-al doilea grup, ca și primul, n-a fost preocupat de atragerea întregii populații românești la lupta pentru drepturile naționale. Țărănimea basarabeană n-a fost implicată în lupta revoluționară deoarece ambele curente se temeau de o răsculare revoluționară a țărânimii. "Întrucît masa mare țărănească, după un veac de

cultură rusească, zăcea adînc în întuneric, amîndouă grupările naționale mai mult simbolizau puterea potențială a maselor moldovenesti; era un curent, un instinct; forțe vii, treze, conștiente, gata de luptă și sacrificii pentru valorificarea drepturilor lor la cultură națională și la bucata de pămînt nu putea fi și nici nu erau, nici îndărătul acestor grupări, cum nu erau nici îndărătul nici unei grupări politice, nici locale, nici din întreaga Rusie, afară de mișcările polone, letone și finlandeze."⁹

Una dintre acțiunile organizate la scara întregii provincii de către mișcarea națională a românilor din Basarabia în această perioadă a fost Congresul învățătorilor de la Soroca, desfășurat la 8 mai 1906. El a adoptat o rezoluție în care se cerea insistent organizarea învățămîntului public în limba română, în toată provincia.

Lupta națională a curentului democratic-radical moldovenesc a fost sprijinită de mișcarea democratică din alte teritorii ale Rusiei care, la rîndul său, avea nevoie de susținerea moldovenilor, în special în cursa electorală pentru Dumă. Astfel, alegerile au adus cîștig de cauză forțelor democratice. În timpul alegerilor de la Chișinău, au fost arestați prin violență însoțită de persecuții din rîndul patrioților români 66 de țărani și 17 intelectuali. Numărul arestaților a crescut continuu, ajungînd în a doua jumătate a lunii aprilie 1906 la circa 400 de persoane. La 26 aprilie 1906, arestații au fost eliberați din ordinul autorităților, care se temeau de o revoltă generală în Basarabia. Această acțiune a avut, totodată, și un scop propagandistic, deoarece la 27 aprilie 1906 își începea lucrările Duma rusă.

Cițiva reprezentanți ai curentului democratic au fost aleși în Dumă din partea Basarabiei. La plecarea acestora spre Petrograd, gazeta "Narodnii reciteli" scria: "În Basarabia locuiesc peste 1.600.000 moldoveni, adică 16-17% din întregul neam românesc și aproape 80% din populația Basarabiei, care are multă nevoie de cultură; trebuie să luptăm ca populația aceasta să fie ferită de rusificare silnică și artificială, iar școala să contribuie la ridicarea culturii naționale."¹⁰

După cum am menționat mai sus, la 24 mai 1906 a apărut primul ziar al românilor din Basarabia, avînd pe frontispiciu specificarea de ziar "național-democratic". În programul ziarului "Basarabia", publicat în nr. 12, se arăta că: "...organizația administrativă a Basarabiei trebuie să aibă la temelie principiile de autonomie sau cîrmuirea de sine, recunoscînd, în aceeași vreme națiunii românești predominatoare în această provincie, dreptul la propășire liberă și neîmpiedicată. Pentru aceasta, pe de o parte, limba românească trebuie introdusă, ca și la 1812, în dregătorii publice și în școli, în care însă se va păstra studierea limbii ruse, ca un obiect de studiu deosebit și, în același timp, românii trebuie să aibă drepturi depline de a alcătui orice întrunire sau tovărășie, ce ar urmări păstrarea, întărirea și dezvoltarea limbii, literaturii și culturii naționale (limba rusă, ca limbă de stat, să se impună numai în organele centrale, în armată și la marină). Pe de altă parte, toate dregătoriile de ocîrmuire locală în sate, voloste (plase), ținuturi, precum și sfatul principal superior (Sfatul țării) vor fi organizate potrivit principiilor democratice, avînd la temelie votul general, egal, direct și secret."¹¹

Împreună cu directorul ziarului "Basarabia" Manolache Gavriliță, mai erau încă doi patrioți români basarabeni de vază — Constantin Stere și Sergiu Cujbă. Constantin Stere a desfășurat o vastă activitate de adevărat mentor, reușind să aducă majoritatea într-un torent cu puternice valențe patriotice în rîndurile celor mai diverse mase ale poporului. Ideile inspirate de Constantin Stere erau puternic marcate de strînsele sale relații cu România.

Atît programul, cît și tonul tranșant cu care erau enunțate obiectivele luptei naționale a românilor din Basarabia au făcut ca viața acestui ziar să fie redusă la aproximativ nouă luni. Însă el a aruncat "sămînță bună și multă în sufletele moldovenilor din toate straturile și a pregătit mai mulți tineri pentru munca națională conștientă."¹²

În anul 1907, în Basarabia au mai apărut încă două ziare: la 14 ianuarie — "Moldovanul" și la 22 aprilie — "Viața Basarabiei". Acesta din urmă are o importanță deosebită, dat

fiind faptul că a fost primul ziar din Basarabia care a apărut în grafie latină și redactat de A. Nour. Ambele ziare au avut o existență la fel de scurtă.

Adeseori se ridică problema cu privire la introducerea limbii moldovenești în viața publică. Din inițiativa lui A. F. Aleinikov, președinte al Consiliului gubernial de zemstvă, a fost abordată o astfel de chestiune importantă, cum ar fi dreptul de a se aplica limba moldovenească în școală. Mergând în întâmpinarea centenarului «alipirii» Basarabiei la Rusia, ar fi bine venit să se facă, cel puțin, un pas în domeniul culturii, care ar putea, într-adevăr, să contribuie la apropierea celor două națiuni, iar aceasta ar corespunde dreptului elementar al fiecărei națiuni la autodeterminare culturală. Anume despre aceasta a și vorbit la adunare unul dintre consilieri, P. Iu. Gore. El a declarat: "Noi, moldovenii, avem cultura noastră și avem dreptul să ne folosim de limba noastră."

Pentru toți este clar de demult, că numai în limba ta maternă poți studia tot ce este necesar pentru a cunoaște întreaga cultură. Limba în care gîndești, vorbești acasă, pe care o auzi în mediul tău înconjurător este unicul mijloc de a însuși tot ce trebuie să-ți dea școala.

Acum, grație deciziei adunării guberniale, putem spera că în viitorul apropiat învățătorii, cu obrazul curat și în mod legitim, își vor putea executa munca lor de culturalizare și vor aduce lumină în rîndul maselor moldovenești întunecate, beneficiind de limba lor maternă, care este mai apropiată de psihicul și de înțelegerea lor.¹³

În anii care au urmat pînă la revoluția din anul 1917, represaliile și prigoana contra luptei naționale a românilor din Basarabia au fost escaladate în permanență, mulți patrioți români devenind victime. Măsurile luate față de românii din Basarabia erau uneori foarte drastice, mai ales atunci cînd se dovedea că aceștia erau angajați în acțiuni de popagandă națională. De exemplu, Ion Loghinescu, învățător din Hotin, în anul 1910 a fost exilat în Liflanda pentru că făcea parte dintr-un cerc de aderenți ai luptei naționale a românilor și pentru că ar fi desfășurat propagandă românească printre

invățători.¹⁴ În anul 1914, Elena Alistar, studentă la medicina din Iași, a fost arestată și închisă la Chișinău, fiindcă era "periculoasă pentru siguranța statului" și pentru că era o "convinsă adeptă a românilor". Teodor Ciugureanu din județul Bălți și Iustin Frățeanu de la liceul din Soroca (acesta mai fiind și deportat în Siberia în anul 1916) au fost arestați și întemnițați pentru ideile lor privind emanciparea națională. De asemenea, au fost pedepsiți cu deportarea în anul 1911, profesorul Ion Rădulescu de la seminarul teologic din Chișinău și Vasile Florov, profesor la Școala eparhială de tete din Chișinău, acuzați de "românofilie"¹⁵ și deportați în Caucaz.

În încercarea românilor basarabeni de a reactualiza și relansa lupta națională pentru drepturile lor în preajma declanșării primului război mondial, ei au reușit să înființeze noi organe de presă care să le susțină cauza. Astfel, în aprilie 1913, sub conducerea lui Grigore Constantinescu a apărut "Glasul Basarabiei", iar în luna mai – "Cuvînt moldovenesc" sub direcția lui Nicolae Alexandri, Simion Murafa și Pantelimon Halippa. Cu începere de la 5 ianuarie 1914, revista lunară "Cuvînt moldovenesc" a început să editeze un ziar săptămînal.

Desfășurarea conflagrației mondiale, intrarea României în război la 16 august 1916 au determinat mutații importante în modul de gîndire și acțiune pentru emanciparea națională a românilor basarabeni. Existența pe teritoriul Basarabiei a unui mare număr de prizonieri români din Transilvania, foști militari în armata austro-ungară, contactele românilor basarabeni, militari în armatele țariste dislocate pe teritoriul României cu militari din armata română sau chiar cu o parte din populație, au permis efectuarea unui amplu schimb de idei și de sentimente, care au contribuit la o mai bună înțelegere a problemei naționale a românilor aflați sub stăpînire străină. S-a conturat tot mai clar idealul de luptă a românilor pentru eliberarea națională de sub asupra imperiilor vecine.

Declanșarea revoluției ruse de la 1917 a marcat, de asemenea, profund lupta de eliberare națională a românilor basarabeni. Slăbirea puterii centrale a Imperiului țarist, dezordinea și haosul au creat anumite condiții favorabile.

După instalarea Guvernului provizoriu de la Petrograd, s-a făcut observată o anumită prudență și o speranță îndreptățită, așa cum rezultă din ziarul "Cuvînt moldovenesc": "Să ne fie și nouă, moldovenilor, spe o înnoire a vieții și spre deșteptarea din somnul de moarte în care ne-a ținut stăpînirea veche! Fie ca soarele să ne dea o rază mîntuitoare de lumină și de slobozenie și nouă, moldovenilor, care am fost robi nevinovați mai bine de o sută de ani."¹⁶

Pe măsură ce evenimentele înaintau, "mișcarea națională din Basarabia apare ca o frămîntare adîncă a întregului popor, ca o suflare formidabilă a maselor mari, ca o acțiune colectivă a poporului."¹⁷

Spe sfîrșitul lunii martie 1917, la Chișinău a luat ființă o societate națională, care s-a aflat la temeliile constituirii Partidului Național Moldovenesc. În luna aprilie, acesta și-a făcut cunoscute prin intermediul presei obiectivele și principiile de acțiune. "Dacă pînă acum am dus o viață de robi nevinovați ai împărăției rusești, de azi înainte sîntem slobozi și ne îngăduim să fim ceea ce ne-a lăsat Dumnezeu — moldoveni sau, mai bine zis, români, fii ai lui Traian și urmași ai lui Ștefan Vodă cel Mare. Singura noastră datorie este să ne facem vrednici de strămoșii noștri și de slobozenia căpătată. Pînă cînd nu vom ajunge să fim stăpîni pe țara noastră, pînă cînd alții ne vor povățui în viața obștească, pînă atunci noi nu sîntem vrednici de mărețul nostru trecut. Noi trebuie să ajungem a fi stăpîni pe părțile acestea locuite de noi și pe soarta noastră.

... Moldoveni, ținînd minte că în unire stă puterea, adunați-vă împrejurul steagului care va fi degrabă ridicat de Partidul Național Moldovenesc, și în rînduri strînse porniți în lupta pentru înfăptuirea în viață a slobozeniilor și a drepturilor făgăduite."¹⁸

Constituirea partidului a fost hotărîtă în urma mai multor consfătuiri ale intelectualilor români din Chișinău. Președinte a fost ales Vasile Stroescu, un om cu multă influență în rîndurile tuturor românilor basarabeni.¹⁹ Aceste programe confrimă adevărul incontenstabil că românii din Basarabia s-au ridicat la luptă, în primul rînd, pentru dobîndirea celor

mai sfinte drepturi ale unui neam — dreptul la limba națională, la cultura națională, la biserica națională, la justiție națională — drepturi de care au fost lipsiți în mod brutal și perfid de către o stăpînire ce se pretinse și se pretinde eliberatoare. Într-o formulare prudentă, se cerea autonomia Basarabiei și încetarea oricăror oprimări naționale, iar în modul cel mai deschis — încetarea imediată a colonizării Basarabiei cu elemente străine în scopul diminuării procentuale a elementului etnic românesc. La fel de arzătoare era și cerința ca tinerii români din Basarabia să-și satisfacă serviciul militar în interiorul provinciei și în limba română, ceea ce ar putea contribui la crearea unei armate naționale proprii.

În aceeași perioadă, la Odesa, Kiev, Iași, Roman, Sevastopol, Ekaterinoslav, Novogheorghievsk, au fost întreprinse unele acțiuni de organizare a românilor basarabeni, aflați în diverse centre ale Rusiei și României. Chișinăul a devenit principalul centru de organizare și coordonare a întregii mișcări naționale a românilor basarabeni.

În zilele de 6 și 7 aprilie 1917, și-a desfășurat lucrările congresul Unirii Cooperativelor din Basarabia, care a preluat programul Partidului Național Moldovenesc. Rezoluția adoptată de acest congres a plasat pe primul loc revendicările naționale și necesitatea alegerii unui corp legislativ, pe care-l definea ca Divan al Țării. Se cerea, de asemenea, crearea unei armate naționale teritoriale, ceea ce demonstra conștientizarea clară a faptului că țara nu putea fi puternică și în siguranță decît în cazul existenței unei forțe militare proprii.²⁰

Printre problemele cele mai grave ale românilor din Basarabia erau cele legate de școală, de învățămîntul în limba română și de scrierea în grafie latină. La început, problemele respective au fost abordate în cadrul zemstvei guberniale de către Petre Gore. El a reușit să impună convocarea unui congres al învățătorilor din întreaga Basarabie și să constituie un comitet pentru școlile românești. Congresul a avut loc la 28 mai 1917, cu participarea a 350 de delegați. Au luat cuvîntul cei mai de seamă reprezentanți ai corpului didactic și ai intelectualității românești din Basarabia: Petre Gore a

explicat rolul învățătorilor în promovarea culturii naționale; Pantelimon Halippa a salutat congresul în numele ziarului "Cuvînt moldovenesc"; Schmidt a vorbit despre necesitatea naționalizării școlii; Grigore Cazaciu a vorbit în numele militarilor români și al tuturor militarilor basarabeni de pe fronturi; Vasile Gafencu a luat cuvîntul în numele moldovenilor din flota rusă etc. Congresul învățătorilor a adoptat o serie de hotărîri și măsuri privind întemeierea pe baze solide și obiective a învățămîntului românesc; scrierea cu grafie latină; accesul la învățătură al tuturor copiilor de români din provincie; înființarea unei societăți a tuturor învățătorilor și profesorilor din Basarabia.

Autoritățile rusești erau tot mai îngrijorate de situația din Basarabia, avînd în vedere poziția geografică a acesteia și trecutul său istoric. În acest sens, în perioada 21-23 mai 1917, la Chișinău și-a desfășurat lucrările un congres al tărânimii, organizat de guvernul rus. Guvernul a reușit cu ajutorul reprezentanților săi trimiși de la Petrograd ca majoritatea la congres să fie neromână. Cu referire la acest aspect al problemei, ziarul "Cuvînt moldovenesc" consemna: "Noi, moldovenii, care sîntem în număr de două milioane în Basarabia, am avut la acel congres mai puțini delegați decît rușii, bulgarii și nemții care, luați la un loc, de-abia ajung la jumătate de milion."²¹

Guverul rus urmărea scopul să obțină de la acest congres o pronunțare "oficială" contra autonomiei Basarabiei, cu care să contracareze în continuare orice manifestare națională a românilor de aici. Congresul s-a deschis într-o atmosferă deosebit de tensionată, provocată de acuzațiile autorităților rusești în adresa românilor, precum că aceștia manifestă tendințe separatiste, considerîndu-le, desigur, nejustificate. "Minoritarii care erau în majoritate (în această adunare — P.G.) aveau un comportament provocator față de moldoveni. Pentru prima dată se dădea față în față lupta între centralismul rus pe care îl reprezintă minoritarii și tendințele de autonomie"²² ale românilor din Basarabia care constituiau majoritatea. Cînd lucrările congresului au ajuns la problema alegerii președintelui, cei

circa 200 de delegați români care presimțeau că acesta va fi, desigur, un rus, au boicotat acțiunea, separîndu-se și continuînd dezbaterile în sala zemstvei guberniale. N-au revenit în sala congresului decît după ce reprezentanții congresului de la Petrograd au promis ferm că vor accepta autonomia Basarabiei. Dar, cînd a fost votată această chestiune, rușii au recunoscut doar autonomia națională, nu și pe cea teritorială.

Făcînd o succintă retrospectivă a evenimentelor care s-au derulat în Basarabia în primăvara anului 1917 și, îndeosebi, a acțiunilor desfășurate pentru emanciparea națională a românilor, se poate trage concluzia că, dincolo de succesele obținute, se făcea simțită lipsa unei coordonări centrale și a unei experiențe de organizare a luptei social-politice. "Toate organizațiile moldovenesti în frunte cu Partidul Național se zbateau pentru căpătarea drepturilor noastre, dar lipsea forța care să ducă la îndeplinire ideile și hotărîrile acestor luptători. Această putere-forță a venit la timp prin cohortele moldovenesti; din acest moment străinii au început să fie mai atenți cu moldovenii; curajul, autoritatea și entuziasmul luptătorilor noștri a crescut."²³

Un rol important în perioada premergătoare creării cohortelor și în formarea acestora l-au jucat organizațiile militare ale românilor basarabeni de pe frontul din Moldova. Astfel, la Iași exista o organizație puternică, cu influență în rîndurile militarilor, din conducerea căreia făceau parte Vasile Țanțu, Ion Buzdugan, Andrei Scobiola și Grigore Cazaciu. Ei s-au adresat românilor din Regat să trimită în Basarabia cele mai diverse cărți, inclusiv abecedare și cărți bisericești, pentru a-i ajuta pe românii basarabeni să învețe a citi cu grafie latină. Ei au propus principiile de bază, în vederea organizării organului legislativ suprem al Basarabiei — Sfatul Țării.

Printre evenimentele culturale dintre cele mai importante pentru renașterea națională a românilor din Basarabia se considera și redeschiderea la 12 iunie 1917 a "Societății culturale moldovenesti". De altfel, evenimentul poate fi considerat ca o relansare a societății fondate în anul 1905. A fost constituit un comitet de conducere sub președinția lui P. Gore, din care

mai făceau parte V. Herța, N. Alexandri, V. Ciobanu, Ciubuc, pr. Gurie, S. Murafa, A. Murafa, V. Leonard, Al. Gropa, T. Neaga, D. Semigradov.

Pentru a iniția procesul de trecere la însușirea scrierii românești cu grafie latină, adunarea zemstvei guberniale din 6-9 iunie 1917 a hotărât să aprobe suma de 55.000 de ruble în scopul organizării unor cursuri cu învățătorii și profesorii români din Basarabia. La aceste cursuri, care au fost inaugurate la 17 iunie 1917, au participat peste 200 de învățători români basarabeni.²⁴

La 27 august 1917, la Chișinău a avut loc un nou congres al tărânimii sub conducerea unor intelectuali români basarabeni din provincie, dar și de peste hotarele Basarabiei, împrăștiați prin tot Imperiul rus. Aceștia reprezentau toate orientările politice în care erau angajați românii. Îi vom menționa pe P. Erhan și I. Inculeț, trimiși de autoritățile de la Petrograd ca să organizeze acțiuni de "aprofundare a revoluției". Luând cuvântul, Pantelimon Halippa a expus programul Partidului Național Moldovenesc în problemele agrare și a insistat asupra necesității autonomiei Basarabiei. La congres au mai luat cuvântul V. Cristi, căpitanul Cojocaru, A. Crihan, I. Buzdugan și mulți alții. Nota dominantă a discuțiilor a constituit-o trecerea întregului pământ în proprietatea celor ce-l muncesc, fără nici o despăgubire.

În fața presiunilor tot mai evidente ale guvernului de la Petrograd, Partidul Național Moldovenesc a întreprins o serie de măsuri de contracarare a efectelor acestora. Astfel, partidul a decis să-și trimită reprezentanții săi la toate adunările și congresele românilor, desfășurate în perioada respectivă în Basarabia și chiar în afară, pentru a aduce la cunoștință programul său și a le orienta spre problemele naționale, sociale și economice ale românilor basarabeni. Au fost adresate chemări tuturor categoriilor sociale de români basarabeni pentru a participa la acțiuni care să conducă la realizarea obiectivelor partidului. În acest scop, au fost folosite ziarul "Cuvînt moldovenesc", broșuri, prin care erau făcute publice obiectivele luptei naționale a românilor basarabeni.

În vara anului 1917 (din luna iunie), tot greul luptei naționale a românilor din Basarabia a fost pus în seama militarilor, care se prezentau mai bine în fața autorităților centrale. În plus, militarii, acționînd sub steagurile naționale ale tuturor popoarelor subjugate prin forță de Rusia imperială, se puteau separa, în acțiunile lor de lupta generală din întreaga armată rusă.

Printre preocupările mai importante ale comitetelor militarilor basarabeni, de o mare atenție s-au bucurat acțiunile de constituire a unităților și subunităților de români basarabeni în cadrul armatelor rusești, atît pe front, cît și în diferite garnizoane de pe teritoriul Rusiei. Acestea au fost transferate în Basarabia, unde autoritățile și întreaga populație se confruntau tot mai mult cu mari dificultăți, cu jafuri și crime săvîrșite de fugarii de pe frontul românesc. Cu organizarea, conducerea și coordonarea activității unităților militare (cohortelor) trimise în Basarabia a fost însărcinat sublocotenentul Anton Crihan. Aceste cohorte erau destinate pentru paza personală și publică a cetățenilor, lupta cu dezertorii, combaterea comerțului ilicit cu băuturi spirtoase, menținerea ordinii în caz de demobilizare etc. În preambulul acestui Regulament, era explicată astfel acțiunea de organizare și amplasare pe teritoriul Basarabiei a formațiunilor de militari români basarabeni: "Avînd în vedere provocările la anarhie și siluirile asupra locuitorilor pașnici din Basarabia și urmările lor nedorite, starea de neliniște între soldații moldoveni de pe front și din spatele frontului, provocate de către companiile ce trec la front prin Basarabia, de dezertori și diferiți prădători și provocători de dezordini, ajutorul Comandantului Suprem al armatei de pe frontul românesc, generalul Șerbacev, prin telegrama cu nr. 156.370, a promis să se formeze și să se trimită în Basarabia 16 cete mobile de miliționeri, din soldați născuți în Basarabia și care au fost răniți de cel puțin două ori."²⁵

Concomitent, conducătorii detașamentelor militare moldovenesti au început să acționeze mai insistent și mai organizat pentru crearea unui organism central cu sediul la

Chișinău, care să coordoneze acțiunile comitetelor și organizațiilor militare, constituirea cohortelor și transferarea lor în Basarabia. În acest scop, comitetul militar de la Roman l-a delegat pe sublocotenentul Gherman Pântea să ia legătura cu celelalte comitete de la Iași, Odesa etc., care au subscris la inițiativa respectivă. În baza unui ordin expus de comandantul suprem al armatei ruse de pe frontul românesc, la mijlocul lunii iunie 1917, militarii din comitetul de inițiativă au sosit la Chișinău, unde, la început, au fost sprijiniți de comisarul guberniei Constantin Mimi. A fost convocată de urgență o ședință, la care a participat o serie de ofițeri din Chișinău și s-a stabilit să se treacă imediat la constituirea Comitetului Central Ostășesc Român. La 23 iunie 1917, la Chișinău a avut loc o întrunire a reprezentanților de pe toate fronturile. În cadrul ședinței a fost adoptată hotărîrea conform căreia toți delegații prezenți urmau să constituie Comitetul Central Ostășesc, care l-a ales în calitate de președinte pe Gherman Pântea, iar ca secretar — pe locotenentul Petre Vărzaru.²⁶

Se poate afirma că din primele zile ale existenței sale Comitetul Central Ostășesc s-a încadrat în activitatea de realizare a programului general al Partidului Național Moldovenesc, ceea ce a imprimat întregii activități a Comitetului Central un caracter de profundă seriozitate, iar partidului — stabilitatea și garanția unei forțe organizate și disciplinate în întreaga sa activitate de conducere a luptei generale a românilor din Basarabia. Comitetul Central Ostășesc Român s-a confruntat cu numeroase piedici și neplăceri din partea Comitetului Ostășesc Revoluționar Rus care acționa în Basarabia.

Treptat, Comitetul Central Ostășesc Român a reușit să-și sporească influența în rîndurile populației, îndeosebi a românilor basarabeni. Cu participarea directă sau indirectă a Comitetului Central Ostășesc Român, o serie de evenimente și acțiuni ale ostașilor români basarabeni a fost orientată spre realizarea obiectivelor naționale din programul Partidului Național Moldovenesc. Astfel, de exemplu, la 25 iunie 1917, Comitetul Ostășesc Român din Odesa a elaborat un document-program în care în numele a 60.000 de ostași români pe care-i reprezenta,

solicita rezolvarea unor probleme de interes național pentru românii basarabeni: introducerea învățămîntului în limba română în toate școlile; fondarea unui seminar pentru pregătirea învățătorilor români; înființarea școlilor cu limba română de predare; introducerea învățămîntului în limba maternă în școlile duhovnisești; reîntoarcerea în Basarabia a tuturor oamenilor de cultură români, împrăștiati prin toată Rusia; introducerea limbii române în administrație etc.²⁷

În această perioadă, în rîndurile militarilor basarabeni de pe frontul din Moldova, a circulat un document deosebit de interesant, intitulat "Zece porunci ale neamului moldovenesc", editat de Comitetul Ostașilor Basarabeni de pe frontul românesc:²⁸

1. "Nu uita că ești moldovean și că trebuie să rămîi moldovean.
2. Nu uita că neamul din care faci parte este un neam mare și este înrudit cu cele mai alese neamuri.
3. Nu uita că omul cinstit și deștept își iubește limba și neamul său.
4. Nu uita că trebuie să vorbești cu frații tăi numai moldovenește.
5. Nu uita de țara ta — scumpa și frumoasa noastră Basarabie, care mult a îndurat de la străini.
6. Nu uita că în unire stă puterea și izbăvirea neamului moldovenesc.
7. Nu uita că numai prin străduință și luptă vei dobîndi drepturile tale.
8. Nu uita că ești dator să lucrezi din răputeri ca Basarabia să fie slobodă și autonomă, adică cu ocîrmuirea ei aleasă de norod.
9. Nu uita că trebuie să fii stăpîn adevărat în țara ta și frate bun pentru toate neamurile trăitoare pe pămîntul țării.
10. Nu uita că, întîlnind pe fratele tău, trebuie să-i zici: "Trăiască Basarabia autonomă!"

Cu participarea directă a Comitetului Central Ostăsesc Român, au fost create regimente românești de combatanți și un corp de jandarmerie națională rurală pentru asigurarea ordinii și stabilității în Basarabia.

În iulie 1917, când Rada Ucrainei și-a manifestat dorința de a încorpora Basarabia în componența Ucrainei, Comitetul Central Ostăsesc Român a expediat la Kiev o telegramă foarte categorică, în care se exprima deschis indignarea întregii populații românești din Basarabia față de această tentativă ilegală, brutală și nejustificată. Atitudinea fermă a României a obligat Rada centrală ucraineană să renunțe la intențiile sale expansioniste în Basarabia.

Pentru a-și extinde și a-și consolida relațiile cu masele largi de români și pentru a se implica cât mai profund în mișcarea națională, Comitetul Central Ostăsesc Român a creat la 20 iulie 1917 o comisie culturală, condusă de ofițerul Teodosie Cojocaru, un om de o cultură rară care și-a pus virtuțile sale spirituale și morale în slujba satisfacerii dezideratelor naționale ale românilor din Basarabia. A fost întocmit un plan privind intensificarea luptei naționale a românilor din Basarabia; în acest scop au fost trimiși emisari români prin orașele și satele din provincie pentru intensificarea propagandei naționale românești.

La 25 iulie 1917 a avut loc o nouă ședință a comitetului executiv gubernial, în cadrul căreia V. Herța a propus să se aleagă un comitet pentru organizarea Sfatului Țării. P. Erhan a propus, la rîndul său, ca același comitet să elaboreze concomitent și proiectul documentului de bază care să instituționalizeze autonomia Basarabiei și, împreună cu lista membrilor Sfatului Țării, să fie prezentate spre aprobare Constituantei rusești. Așadar, nici în viziunea acestor propuneri Sfatul Țării nu trebuia să fie investit cu calitățile unui organ legislativ. Din punctul de vedere al aspirațiilor românilor, această formulă era neviabilă de la bun început, deși se avea în vedere că Sfatul Țării va deveni un apărător al drepturilor Basarabiei. În cadrul ședinței au fost prezentate mai multe formule de soluționare a problemei, dar toate, direct sau

indirect, exprimau interesele centraliste ale guvernului de la Petrograd.

Propaganda și acțiunile antiromânești ale autorităților ce reprezentau puterea centrală rusă aveau adeseori efecte contrare celor așteptate, mai ales când acestea îi vizau pe militarii români basarabeni. "Mii de soldați moldoveni de pe frontul românesc fac cunoștință cu viața poporului românesc. Cu tot disprețul rușilor față de români, cu toată propaganda antiromânească ce se făcea în Basarabia de către ruși, soldații moldoveni nu puteau să nu se simtă mai aproape de frații lor de peste Prut, decît de ruși."²⁹

Exprimînd sentimente de apropiere din ce în ce mai clare și mai puternice ale românilor basarabeni față de frații lor de peste Prut, ziarul "Cuvînt moldovenesc" scria: "Sîntem români, strănepoți de-ai lui Traian! O spunem cu mîndrie și încredere! De o sută de ani ne-au fost astupate gurile noastre, ca să nu mai putem grăi cu frații noștri; de acum lacătele de pe guri ne-au căzut și noi strigăm din răspuțeri că ne recunoaștem ca frați cu toți românii din toate țările."³⁰ Într-un alt articol din același ziar era adresat un apel la demnitate și curaj tuturor românilor basarabeni: "Nu vă rușinați și nu vă temeți să spuneți deschis oriunde și oricui, că sîntem români, frați buni cu românii de peste Prut și de peste Carpați."³¹

Uneori, atitudinea antiromânească a autorităților rusești, exprimată în presă sau în diferite acte oficiale, căpăta un caracter violent. Erau lansate deschis sentimente și atitudini antiromânești, în special contra mișcării naționale a românilor din Basarabia. În presă erau difuzate știri false și tendențioase cu referire la intențiile și acțiunile românilor taxate foarte frecvent ca fiind "reacționare" și "antirusești".

În lupta pentru eliberarea de sub despotismul țarist trebuie remarcat sprijinul reciproc pe care și-l acordau popoarele subjugate: polonezii, ucrainenii, românii, letonii, lituanienii, estonienii, finlandezii etc. Astfel, în aprilie 1917, când polonezii și-au sărbătorit ziua lor națională, Paul Gore, participant din partea românilor basarabeni la festivitățile organizate, saluta pe polonezi și exprima "bucuria noastră a tuturor pentru

slobozenia desăvîrșită a polonezilor."³² De asemenea, la 25 iunie 1917, în timp ce în Rada Centrală a Ucrainei, o delegație a românilor basarabeni a felicitat Rada Centrală, iar ucrainenii, la rîndul lor, au promis românilor sprijin în lupta pentru emanciparea națională. De asemenea, în luna iunie 1917, la un congres al clericilor și mirenilor care s-a desfășurat la Moscova, reprezentanții bisericii române din Basarabia și cei ai bisericilor din Bielorusia și Ucraina își promiteau ajutor reciproc în lupta lor pentru autonomia bisericească și politică a popoarelor pe care le reprezentau.³³

Cu începere din luna iulie 1917, revoluția rusă a intrat într-o nouă fază de radicalizare. Totodată, "Guvernul provizoriu nu mai este în stare să se opuiască năzuințelor politice și naționale ale neamurilor. Energia neînfrîntă a revoluției sfărîmă tot în calea ei și duce la formarea de republici autonome, iar mai pe urmă, la independență."³⁴

Dezordinile și rebeliunile trupelor de pe toate fronturile, criza economică și financiară, dezorganizarea întregului sistem de producție, prăbușirea completă a autorităților administrațiilor locale au favorizat mișcarea națională a popoarelor subjugate și au încurajat acțiunile separatiste ale finlandezilor, ucrainenilor, popoarelor din țările baltice, iar apoi și ale românilor din Basarabia. "Era clar pentru toți că autonomia Basarabiei este o necesitate vitală. Chiar cei mai mari dușmani ai autonomiei cedează în fața stărilor noi de lucruri."³⁵

La 20 august 1917, forțele naționale românești din Basarabia au obținut o mare victorie în lupta pentru dibîndirea supremației politice în provincie; la propunerea și la insistențele Comitetului Central Ostășesc, guvernul rus a acceptat ca funcția de comisar gubernial să fie ocupată de un român. Inițial, în această funcție a fost ales Ion Inculeț, iar ulterior — Vladimir Cristi.³⁶

În perioada următoare, noua conducere a comisariatului gubernial a luat măsuri pentru a numi români în toate posturile de prefecți de ținuturi, ceea ce a constituit un mare succes al forțelor naționale românești și a ușurat desfășurarea acțiunilor care au urmat. De asemenea, Comitetul Central Ostășesc Român s-a întrunit într-o sedință la 2 septembrie 1917 pentru

a se adresa Comisariatului gubernial în problema introducerii limbii române în învățămînt. Conducerea zemstvei a dispus să se treacă imediat la aplicarea acestei hotărîri în toate satele din Basarabia.

Urmări pozitive imediate pentru intensificarea propagandei naționale a avut fondarea la 4 septembrie 1917 a unui nou organ de presă pentru militari — "Soldatul moldovan", condus de apreciatul poet și scriitor Iorgu Tudor.³⁷ Noul ziar a contribuit la organizarea și intensificarea luptei naționale a românilor basarabeni. Ziarul era citit cu interes deosebit nu numai de către militari, dar și de întreaga populație românească din Basarabia.

Acționînd în conformitate cu Programul Partidului Național Moldovenesc și asumîndu-și o sarcină destul de dificilă, Comitetul Central Ostășesc Român a decis la 24 septembrie 1917 să procedeze la crearea unei armate naționale a Basarabiei, dat fiind faptul că cohortele constituite inițial nu erau suficiente și nu aveau forța necesară pentru a apăra țara de primejdiile din ce în ce mai mari. Era necesar să fie neutralizate bandele de dezertori care bîntuiau în lung și-n lat prin țară, jefuind, distrugînd, furînd și punînd tot mai mult în primejdie liniștea și stabilitatea publică a provinciei. Misiunea creării armatei naționale a avut-o căpitanul de cavalerie Cijevschi³⁸, membru al Comitetului Central Ostășesc Român. Totodată, a fost desemnată o delegație în componența colonelului Furtună, sublocotenentului Gherman Pîntea și plutonierului Terziman, care să negocieze cu Marele Stat Major al armatei ruse pentru a se obține asentimentul acestuia. În urma unor piedici și peripeții, delegația a reușit totuși să obțină aprobarea lui Kerenski cu privire la crearea armatei naționale.

Conducătorii Partidului Național Moldovenesc și Comitetul Central Ostășesc Român s-au orientat, în vederea depășirii dualismului în conducerea mișcării naționale a românilor din Basarabia, spre crearea unui organ unic — Sfatul Țării, în calitate de organ legislativ, prin intermediul căruia să se rezolve toate problemele conducerii politice, administrative, militare și economice ale țării.

În cele din urmă, Comitetul Central Ostășesc Român a convocat pentru data de 27 octombrie 1917 Congresul general Ostășesc. Dat fiind faptul că delegații au sosit la Chișinău cu mult înainte de ziua Congresului, la 20 octombrie numărul lor atingea deja cifra de 500 de persoane, reprezentând aproximativ un sfert de milion de militari români basarabeni din armata rusă. "Reprezentanții cei mai autorizați ai poporului din Basarabia, deoarece acești eroi erau fiii neamului moldovenesc... și ca atare aveau dreptul să vorbească și să decidă în numele Basarabiei mai mult ca oricine."³⁹

Deschiderea propriu-zisă a Congresului a fost precedată de o mare demonstrație pe străzile Chișinăului. În aceeași zi, ziarul "Cuvînt moldovenesc" publica următorul apel:

"Frați ostași! Voi sînteți floarea neamului nostru și nația tresaltă de bucurie cînd vă vede pornind la muncă și la luptă pentru drepturile ei sfinte.

Ostași moldoveni! Mari sînt nădejtile ce le pune nația noastră în voi și mare este răspunderea voastră în fața istoriei neamului. Țara s-a trezit din somnul ei de robie și-și caută drumul spre slobozenie și dreptate.

Se hotărăște soarta noroadelor pe mai multă vreme și voi, floarea neamului moldovenesc, sînteți chemați să hotărîți drepturile și interesele lui. De la înțelepciunea cu care veți lucra la acest congres, atîrnă mult și noi vă chemăm să lucrați cu inima fierbinte, dar cu mintea rece.

... Destul ne-am dat plecați în mîinile străinilor. Să ne aducem aminte că noi, moldovenii, sîntem stăpîinii țării acesteia. Și ca stăpîni, să ne punem singuri pe orînduirea trebilor obștești în țara noastră. Această orînduire trebuie să se facă după legi anumite, ținîndu-se seama de toate nevoile țării și ale locuitorilor ei. Nimeni nu ne știe nevoile mai bine decît voi, fiii țării, și de aceea la facerea legilor trebuitoare pentru viața obștească în țară voi trebuie să luați parte cei dintîi. Aceasta, în limba politică, se numește autonomie și la înfăptuirea ei trebuie să vă gîndiți îndată. Destul șovăiala de pînă acum. Țara este în fierbere. Norodul așteaptă rînduiala în viață. Dați-i această rînduială!

Pe muncă, ostași moldoveni!"⁴⁰

Prin complexitatea problematicii abordate s-ar părea că acest congres și-a depășit atribuțiile, dar dacă avem în vedere că, alături de cei 600 de delegați militari au participat și 500 de delegați din toate sectoarele de activitate ale vieții politice, economice, sociale și culturale se desprinde concluzia, că el a constituit un for național al românilor din Basarabia, un organism cu adevărat democratic, capabil și în drept să adopte hotărâri de importanță vitală pentru aceasta.

La ora 15.00, sublocotenentul Gherman Pântea a declarat lucrările congresului deschise. A fost ales un prezidiu, format din Cijevschi, Păscăluță și Braga. A fost constituit, de asemenea, un secretariat. La congres au luat cuvîntul reprezentanți ai diferitelor organe, adresînd congresului salutul celor pe care-i reprezentau: Ion Inculeț (din partea comisariatului gubernial), Pantelimon Halippa (ziarul "Cuvînt moldovenesc"), doctorul Arzumaneanț (Partidul Social-Democrat din Rusia), P. Erhan (comitetul țăranilor din Basarabia), doctorul Elena Alistar (femeile române din Basarabia), Teofil Ioncu (Partidul Național Moldovenesc) și mulți alții. În final, au vorbit Anton Crihan, reprezentînd miliția din Basarabia; Păscăluță și Dubalari — din partea Comitetului Ostășesc Moldovenesc din Odesa; V. Țanțu și V. Cazaciu — din partea Comitetului Ostășesc din Iași.⁴¹

Cuvîntul soldatului Toma Jalbă, reprezentant al românilor transnistrieni, a răsunit cu multă jale: "Și așa, fraților, din cuvintele dumneavoastră, care le-am auzit eu, văd că toți aici v-ați hotărît să luați ceea ce vi se cuvine — drepturi și autonomie. Dar eu, anume vă întreb pe dumneavoastră, fraților, frații mei și neamurile mele care sîntem moldoveni dintr-un sînge — cui ne lăsați pe noi, moldovenii cei ce sîntem rupți din această Basarabie și trăim pe celălalt mal al Nistrului?

Noi rămînem ca șoarecii în gura motanului. Frații noștri, nu ne lăsați, nu ne lepădați, nu ne uitați!

Iar dacă ne veți uita, malul Nistrului îl vom săpa și vom îndrepta apa pe dincolo de pămîntul nostru; căci mai bine să-

și schimbe riul mersul, decît să rămînem noi, moldovenii, despărțiți unul de altul."⁴²

Impresionat puternic de acest strigăt de disperare al unui român, care nu avea decît vina de a locui dincolo de Nistru, Ion Buzdugan a luat cuvîntul, spunînd: "Cînd i-am auzit jeluirea fratelui nostru moldovan de peste Nistru, mie mi s-a părut că aud bocetul mamei care și-a pierdut copiii, doinele de care plîng văile și munții în tot pămîntul românesc, toată tînguirea și deznădejdea neamului nostru."⁴³

A doua zi, lucrările congresului au fost reluate, fiind anunțat programul pe întreaga durată a congresului. La început, a fost luată în dezbateri chestiunea privind autonomia Basarabiei ca fiind problema centrală de pe ordinea de zi. În încheiere, a fost adoptată hotărîrea privind autonomia Basarabiei, consfințită printr-o rezoluție specială. "Avînd în vedere cultura națională a Neamului Românesc și trecutul său și plecînd de la principiul revoluției, că fiecare are dreptul să hotărască singur de soarta sa, Congresul, în dorința de a uni Neamul moldovenesc și a-i chezășui drepturile lui naționale și propășirea lui economică și culturală a hotărît:

Să declare autonomia teritorială și politică a Basarabiei. Pentru apărarea drepturilor și intereselor autonomiei Basarabiei, pe lîngă stăpînirea vremelnică să fie un împuternicit al Neamului moldovenesc."⁴⁴

Următorul punct de pe ordinea de zi, de o importanță deosebită, a fost cel cu privire la viitorul Basarabiei. În acest context, a fost adoptată următoarea rezoluție: "Întîiul Congres Ostășesc Moldovenesc a hotărît: pentru ocîrmuirea Basarabiei, în cel mai scurt timp să se alcătuiască Sfatul Țării. În el vor intra 120 de deputați în felul următor: moldovenii vor avea 84 de locuri (70%) și celelalte neamuri din Basarabia — 36 de locuri (30%), 44 de deputați moldoveni se vor alege din congresul de față; 30 de deputați — dintre țărani și 10 — din organizațiile și partidele moldovenești. Să li se dea în Sfatul Țării 10 locuri (pe deasupra celor 120) moldovenilor de peste Nistru, dacă dînsii vor să le prindă. Unirea cu capitaliștii nu-i dorită. Sfatul Țării va fi vremelnic și va ființa numai pînă la adunarea

intemeietoare basarabeană. Toate așezămintele administrative din Basarabia se supun pe deplin Sfatului Țării. Îndată ce se va înființa Sfatul Țării, toate comitetele din Basarabia capătă un caracter curat profesional și nu au dreptul de a se amesteca în trebile politice."⁴⁵

În cea de a treia zi a lucrărilor congresului a fost dezbătută problema naționalizării armatei moldovenesti. Luînd cuvîntul, colonelul Furtună susținea că trebuie creată de urgență o oaste națională cu comandanți români pe întreaga scară ierarhică, pentru a se putea opune o forță solidă și eficientă tuturor dezordinilor, jafurilor și crimelor săvîrșite de bandele de dezertori în întreaga Basarabie. Anton Crihan a propus în cuvîntarea sa să se ia imediat măsuri pentru aducerea tuturor ostașilor moldoveni în Basarabia. În finalul dezbaterii acestei probleme, congresul a adoptat următoarea rezoluție: "Găsind că rînduiala veche, de a întocmi oștirile amestecînd la un loc felurite neamuri, are temei antidemocratic și are ca scop slăbirea noroadelor, și totodată recunoscînd că numai sub steagurile moldovenesti și condus de ofițeri moldoveni, poporul moldovenesc va putea apăra patria și slobozeniile cîștigate prin revoluție, Congresul a hotărît: să se înceapă cît mai degrabă organizarea oștirilor moldovenesti de tot felul de arme. Pentru formarea și ocîrmuirea lor, să se alcătuiască în cel mai scurt timp Comitetul general ostășesc moldovenesc, în frunte cu un comisar pentru afacerile militare moldovenesti "⁴⁶

Una dintre problemele cele mai importante pe care a dezbătut-o congresul a fost învățămîntul, desfășurarea acestuia în limba română și scrierea cu grafie latină. Asupra acestor probleme și-au spus cuvîntul Ion Buzdugan, P. Erhan, Gr. Cazacliu. Sublocotenentul Bulat din Transnistria a cerut ca măsurile adoptate de acest congres să-i cuprindă și pe românii de la est de Nistru. În rezoluția cu privire la învățămînt se cerea naționalizarea în cel mai scurt timp a școlilor și dregătoriilor din Basarabia autonomă. Învățămîntul trebuie să fie obligatoriu și fără nici o plată, școlile trebuie să fie întreținute din banii țării. Toate școlile statului trebuie să fie supuse

zemstvei guberniale; la fel se vor supune școlile ministerului învățămîntului, ale altor ministere, seminarele, institutele de învățători, școlile tehnice, școlile de gospodărie, precum și școlile viticole. Toți învățătorii basarabeni, precum și consiliile pedagogice sînt chemate la muncă obștească pentru înființarea școlii naționale pe temeiuri democratice, pentru naționalizarea școlilor și predarea învățămîntului în limba moldovenească.⁴⁷

În ultima parte a dezbaterilor, în zilele de 25-27 octombrie, au fost aleși delegați pentru Sfatul Țării, au fost votate celelalte rezoluții ale congresului, a fost aleasă o comisie care să vegheze la traducerea în viață a hotărîrilor și rezoluțiilor.

Congresul General Ostășesc poate fi considerat, pe bună dreptate, piatra de temelie a întregului edificiu național românesc din Basarabia, construit cu mari dificultăți, dar și cu rezultate din ce în ce mai clare și mai solide în lunile care au urmat. Afirmația se întemeiază pe faptul că au fost dezbătute și puse în mișcare obiectivele fundamentale rezultate din programul Partidului Național Moldovenesc. Abordînd, în primul rînd, problema autonomiei Basarabiei, congresul nu a făcut altceva decît a creat cadrul politic național care să permită românilor basarabeni edificarea, pe un fundament solid, sigur și mai ales legal, întreaga lor operă națională. În condițiile existente, autonomia pentru care optau și alte popoare supuse de către imperiul rus, era o garanție a acțiunii temeinice și un pas sigur spre independența ținutului. Autonomia proclamată oficial crea condiții pentru stoparea anarhiei interne, care tindea să devină dușmanul cel mai primejdios în relizarea idealurilor românilor basarabeni.

Adoptînd hotărîrea cu privire la crearea unui organ al puterii legislative interne — Sfatul Țării, se realiza primul și cel mai necesar pas pentru a da Basarabiei mult mai mult decît autonomia; era vorba, chiar din capul locului, de o premisă pentru proclamarea independenței. În fruntea luptei naționale a românilor basarabeni se aflau oameni care dovedeau o mare valoare politică, o nebănuită capacitate de anticipare a evenimentelor. Pentru valorificarea integrală a condițiilor

favorabile determinate de evoluția acestor evenimente, ei au creat cadrul politico-militar și social adecvat.

NOTE

1. Boga L. T. Lupta pentru limba românească și ideea unirii cu românii din Basarabia după 1812. — Chișinău, 1932. — P. 25.
2. Бессарабское обозрение. — 1910. — 6 iulie.
3. Pelivan Ioan. Basarabia sub oblăduirea rusească. — București, 1941. — P. 7.
4. Ibidem.
5. Cazacu Petre. Moldova dintre Prut și Nistru. 1812-1918. — Chișinău, 1992. — P. 213.
6. Ibidem.
7. Pelivan Ioan. Basarabia sub oblăduirea rusească. — București, 1941. — P. 7-8.
8. Cazacu Petre. Moldova dintre Prut și Nistru. 1812-1918. — Chișinău, 1992. — P. 215.
9. Ibidem.
10. Cazacu Petre. Moldova dintre Prut și Nistru. 1812-1918. — Chișinău, 1992. — P. 219.
11. Ibidem. — P. 221.
12. Ibidem. — P. 225.
13. Бессарабское обозрение. — 1911. — 25 dec.
14. Pelivan Ioan. Basarabia sub oblăduirea rusească. — București, 1941. — P. 8.
15. Ibidem.
16. Cuvînt moldovenesc. — 1917. — 8 mart.
17. Ciobanu Ștefan. Unirea Basarabiei: Studii și documente. — București, 1929. — P. XXXII.
18. Cuvînt moldovenesc. — 1917. — 2 apr.
19. Ciobanu Ștefan. Unirea Basarabiei: Studii și documente. — București, 1929. — P. XXXIX.
20. Ibidem. — P. XLI-XLII.
21. Cuvînt moldovenesc. — 1917. — 28 mai.

22. Ciobanu Ștefan. Unirea Basarabiei: Studii și documente. — București, 1929. — P. XLVI.
23. Pântea Gherman. Unirea Basarabiei. — Odesa, 1943. — P. 23.
24. Cazacu Petre. Moldova dintre Prut și Nistru. 1812-1918. — Chișinău, 1992. — P. 247.
25. Ibidem. — P. 272.
26. Ibidem. — P. 273.
27. Cuvînt moldovenesc. — 1917. — 9 iun. (Nr. 54).
28. Cuvînt moldovenesc. — 1917. — 13 iul. (Nr. 56).
29. Ciobanu Ștefan. Unirea Basarabiei: Studii și documente. — București, 1929. — P. LIII.
30. Cuvînt moldovenesc. — 1917. — 6 iun. (Nr. 45).
31. Ibidem.
32. Ciobanu Ștefan. Unirea Basarabiei: Studii și documente. — București, 1929. — P. LIV.
33. Ibidem. — P. LIX-LV.
34. Ibidem. — P. LV.
35. Ibidem. — P. LVIII.
36. Pântea Gherman. Unirea Basarabiei. — Odesa, 1943. — P. 36.
37. Ibidem. — P. 37.
38. Ibidem. — P. 38.
39. Cuvînt moldovenesc. — 1917. — 20 oct. (Nr. 91).
40. Pântea Gherman. Unirea Basarabiei. — Odesa, 1943. — P. 48-49.
41. Ibidem. — P. 50.
42. Ibidem.
43. Andronachi Gh. Albumul Basarabiei în jurul marelui eveniment al Unirii. — Chișinău, 1933. — P. 130.
44. Ibidem. — P. 131.
45. Ibidem.
46. Ibidem.

IV. Trecerea Bibliotecii publice guberniale din Chișinău la finanțarea municipiului, schimbarea denumirii și rolul ei în perioada de pînă la 1918

8. O nouă etapă în evoluția Bibliotecii publice din Chișinău

Tranziția de la formația feudală la cea capitalistă a avut loc în Rusia în rezultatul reformei burgheze. La baza tranziției de la o formație la alta s-au aflat fenomene dintre cele mai importante ale vieții social-economice a țării. Fiind prin conținutul său o reformă burgheză, ea a deschis noi orizonturi pentru afirmarea relațiilor de tip nou. În Basarabia, s-au desfășurat, de asemenea, transformări burgheze în domeniul agriculturii. Ele vizau toate categoriile de țărani, situația lor era determinată prin legi speciale.

Reforma s-a desfășurat în teritoriul ținutului în diferite perioade de timp. În raioanele din stînga Nistrului, care intrau în componența guberniilor Herson și Podolie, reforma țărănească s-a desfășurat în baza "Regulamentului" din 19 februarie 1861. Legea prevedea împroprietărirea țăranilor cu pămînt în proporție de la 3 pînă la 7 desetine. Cît privește Basarabia, "Regulamentul" din 19 februarie 1861 s-a referit doar la țigani, care se aflau în situația de servitori la curțile boierești. În partea de sud a Basarabiei, care s-a aflat în componența României din anul 1856 pînă în anul 1878, reforma țărănească a avut un caracter burghez. Partea principală a pămînturilor din sudul Basarabiei se afla în folosința coloniștilor și țăranilor statului. Legea determina folosirea pămîntului de către familie prin moștenire, dar nu de către comună. Capul familiei primea în proprietate, respectiv, cîte 30 și 50 de desetine de pămînt. Reforma țărănească în cealaltă parte a Basarabiei a fost efectuată

prin Legea din 14 iulie 1868. Masa principală de țărani primea ca și în celelalte gubernii din zona de cernoziom câte un lot de pământ care constituia în medie câte 2,9 desetine de suflet. Totodată, lotul se transmitea aici în folosința familiei, dar nu a comunei.

Cele mai importante reforme burgheze au fost cele de zemstvă și orășenească, prin care au fost create noi organe ale autoadministrării locale (consiliul de zemstvă, дума orășenească ș. a.). În virtutea particularităților de dezvoltare a ținutului, în organele autoadministrării locale de aici predomina nobilimea și marii funcționari.

Agricultura deținea o poziție dominantă în economia Basarabiei de pînă la reforme. Dezvoltarea economică în baza marilor gospodării moșierești a transformat treptat economia într-una burgheză. Se înregistra o asociere a gospodăriilor bazate pe clacă cu cele capitaliste în diverse forme și imbinări. Sistemul capitalist se baza pe angajarea muncitorilor salariați și aplicarea mașinilor agricole. Astfel, după desființarea iobăgiei, principala frînă a dezvoltării învățămîntului și culturii, noua clasă burgheză era interesată în crearea condițiilor necesare pentru instruirea muncitorilor săi care să lucreze la propriile întreprinderi.

Dezvoltarea furtunoasă a capitalismului s-a intensificat odată cu accentuarea samavolniciei și despotismului în rîndul intelectualității din altă clasă decît cea a nobilimii, care constituia o nouă forță pe arena social-politică.

Mișcarea social-democratică din Rusia în frunte cu N. G. Cernișevski a cuprins nu numai pătura progresistă a societății, dar și pe oamenii de frunte ai naționalităților asuprite de către Imperiul rus. Astfel, în Basarabia, în afară de faptul că la revistele "Sovremennik" și "Otecestvennîe zapiski" era abonată biblioteca publică, ele mai aveau și mulți abonați particulari. În fond, aici era vorba de intelectualitatea și tineretul cu stări de spirit progresiste. Potrivit mărturiilor lui V. G. Cernișevski¹ însuși, în anul 1859, în Basarabia erau 57 de abonați la "Sovremennik", în 1860 — 90, iar în anul 1861 — 87 de abonați. Un alt revoluționar-democrat, A. I. Herzen,

care a ridicat primul "marele steag al luptei pe calea adresării către mase", a fondat peste hotare "Tipografia rusă liberă" ("Volinaia russkaia tipografia"), ale cărei publicații erau transportate în Rusia prin Constantinopol și Moldova.² Același Herzen confirmă că aceste publicații erau citite de către populația moldovenească, zicînd, nu fără temei, că "... în cazul în care va începe războiul, moldovenii și muntenii vor răspîndi cu entuziasm cărțile revoluționare."³ Difuzarea operelor revoluționarilor-democrați ruși îi însuflețea pe reprezentanții progresiști ai periferiilor naționale la lupta pentru eliberarea națională. Anume în aceasta se manifesta importanța pentru întreaga Rusie a activităților democraților-revoluționari ruși.

Intellectualitatea progresistă înaintată, în persoana raznocinților, aspira cu toate forțele, contrar politicii autocrației țariste, să ajute poporul în însușirea științei de carte, să propage în rîndul maselor literatura științifică și artistică înaintată. Se manifestă tot mai mult interesul pentru organizarea locașelor de învățămînt și cultură. Între altele, despre aceste aspirații ne vorbește și faptul că, după ce statul a încetat să subvenționeze Biblioteca publică din Chișinău, opinia publică a orașului Chișinău, a întreținut-o cu începere din anul 1869, din mijloacele sale pînă la transmiterea definitivă a bibliotecii orașului în anul 1877.

În anii 70 ai secolului al XIX-lea, în Rusia se înregistrează un nou avînt al mișcării de masă. Alături de mișcarea muncitorească în devenire, continuă să bîntuie furtuna tulburărilor țărănești. Nemulțumiți de reformele efectuate, atît țărani din Rusia, cît și cei din Basarabia continuau să lupte pentru pămînt și lichidarea reminiscentelor feudale.

Doar pe parcursul a patru ani de zile (1869-1872), în 76 de sate ale Basarabiei au avut loc 87 de tulburări țărănești, dintre care 41 au fost înăbușite cu ajutorul armatei.⁴ În anii 70, în Basarabia are loc, de asemenea, un șir de greve ale muncitorilor ocupați la construcția căii ferate.

În condițiile acestui avînt al mișcării de masă, lacheii țariști locali creează aparența unei "griji" pentru destinul Bibliotecii publice din Chișinău. Scopul acestei "griji" consta

în menținerea bibliotecii în mîinile lor, protejarea bibliotecii contra pătrunderii ideilor revoluționare, în împiedicarea opiniei publice progresiste de a beneficia de patrimoniul de carte după cum va considera necesar.

La insistența guvernatorului, la începutul anului 1875, Duma orășenească a ales doi curatori în funcțiile cărora intra supravegherea bibliotecii și, în primul rînd, controlul asupra cărților procurate, revistelor și ziarelor abonate. În afară de aceasta, Duma a atras atenția bibliotecarei Ana Kukrovski asupra faptului că "... biblioteca publică se închide prea devreme în orele de seară, aproape de ora 4, lipsind prin aceasta publicul de posibilitatea de a citi." În continuare, Duma a găsit necesar să stabilească pentru bibliotecă, fiind aceasta o instituție publică, ca ea să se închidă cel mai devreme la ora 9.00 seara.⁵ Aceasta confirmă faptul că s-a intensificat presiunea opiniei publice din oraș asupra organelor de administrație din oraș în scopul îmbunătățirii condițiilor de lucru ale bibliotecii, au sporit solicitările cititorilor.

Pentru ameliorarea activității bibliotecii publice era necesar, întîi de toate, să fie elaborate noi reguli de lucru și de prestare a serviciilor de către bibliotecă, pentru că Regulamentul elaborat de Grinevici nu mai corespundea intereselor noi. De aceea, Duma orășenească i-a poruncit unuia dintre curatori, Hristofor Kirov, să elaboreze Regulamentul respectiv, care a și fost prezentat în septembrie 1876 Dumei spre aprobare. În Regulamentul elaborat de H. Kirov se menționează: "Biblioteca publică din Chișinău este întreținută exclusiv din mijloacele Direcției sociale orășenești din Chișinău și se află sub tutela a doi curatori, care sînt aleși în acest scop de Duma orășenească din Chișinău pe un termen de patru ani de zile".⁶ Curatorii aveau dreptul să aleagă, precum și să concedieze bibliotecarul, să decidă toate chestiunile gospodărești ale bibliotecii, să execute după cum găsesc de cuviință devizul de cheltuieli, să supravegheze ordinea, să completeze biblioteca cu cărți, să întocmească dările de seamă ș. a. m. d. Dar, după cum și era de așteptat, părții reacționare inveterate a nobilimii nu i-au venit pe plac inovațiile burgheze.

Această nemulțumire a fost exprimată de către guvernatorul Basarabiei în scrisoarea sa din 29 septembrie 1876 adresată președintelui Dumei orășenești din Chișinău. Guvernatorul menționa pe un ton iritat în epistola sa că el consideră incorectă decizia Dumei orășenești cu privire la faptul că curatorii au dreptul să-l schimbe pe bibliotecarul Bibliotecii orășenești din Chișinău și demonstrează acest lucru prin faptul că această bibliotecă, pînă la încetarea capitalului basarabean de 10%, era instituție guvernamentală și "dreptul de a-l schimba pe bibliotecar i se acorda doar guvernatorului de comun acord cu președintele adunării guberniale a nobilimii, directorul gimnaziului și alți amatori de ocupații utile din rîndul nobilimii."⁷ În opinia guvernatorului, odată cu suprimarea capitalului de 10%, orașului i s-a acordat dreptul doar să întrețină biblioteca, iar aceasta nu înseamnă deloc că ea a devenit orășenească, "orașul a fost obligat să-și asume doar cheltuielile pentru întreținerea ulterioară a bibliotecii."⁸

Acest amestec brutal al guvernatorului a provocat nemulțumirea și indignarea vehementă a opiniei publice progresiste. Anume prin aceasta se explică faptul că, în ședința sa din 14 octombrie 1876, Duma a hotărît cu majoritatea de voturi "să înceteze de a mai repartiza mijloace bănești, cu începere de la 1 noiembrie 1876, pentru întreținerea bibliotecii publice. Administrația orășenească este însărcinată să facă imediat, pînă la semnarea procesului-verbal, un demers către șeful guberniei, în care să solicite permisiunea pentru oraș de a-și deschide, cu începere de la 1 noiembrie 1876, biblioteca sa orășenească în baza instrucțiunii adoptate de Dumă."⁹ Totodată, Duma orășenească s-a călăuzit la adoptarea unei astfel de hotărîri de nota la articolul 139 din Regulamentul orașului, prin care Ministerul obliga orașul să întrețină astfel de instituții pe parcursul primilor trei ani pînă la transmiterea acestora orașului pe cale legislativă. Dat fiind faptul că termenul a expirat, iar actul legislativ n-a avut loc, finanțarea de mai departe de către oraș a acestor instituții nu era obligatorie.

Aspirațiile tot mai insistente ale opiniei publice de a smulge biblioteca de sub influența autorităților țariste oficiale

deveneau tot mai evidente. Revendicarea opiniei publice orășenești de a-și deschide biblioteca sa de sine stătătoare l-au convins pe guvernator în fermitatea populației orășenești și, în cele din urmă, el a fost nevoit să recunoască cu regret, că odată cu încetarea repartizării de către oraș a alocațiilor pentru bibliotecă "... va trebui să închidem această instituție publică pentru vizitatori din cauza că nu există mijloace pentru întreținerea acesteia, precum și pentru procurarea cărților noi și a publicațiilor periodice noi."¹⁰ De aceea el l-a rugat pe primarul orașului să dispună ca orașul să subvenționeze, cel puțin lunar, biblioteca, pînă cînd Ministerul Afacerilor Interne va emite dispoziția respectivă, care va stabili mijloacele din care va exista în continuare biblioteca. El menționa că "prin aceste alocații, Duma ar oferi un serviciu considerabil acelor locuitori ai Chișinăului care beneficiază în permanență de patrimoniul științific al bibliotecii."¹¹ Ultimele cuvinte nu vorbesc despre aceea că guvernatorul avea grijă de cititori, care au rămas, chipurile, fără de bibliotecă. El se neliniștea mai mult ca să nu scape biblioteca de sub influența sa, să nu dea posibilitate obștimii orașului să-și fondeze biblioteca sa. Numai din aceste considerente reprezentanții oficiali ai puterii țariste au fost nevoiți în cele din urmă să transmită orașului în deplinul sens al cuvîntului, la sfîrșitul anului 1877, Biblioteca publică gubernială din Chișinău, care din acest an are și o denumire nouă — Biblioteca publică orășenească. Fondul său inițial a constituit 8073 exemplare de cărți, care anterior au aparținut Bibliotecii publice guberniale.

NOTE

1. "Современник". — Vol. 91, cartea 1. — Ian. — P. 169-185.
2. Герцен А.И. Сочинения. Том 7. — P. 19.
3. Ibidem. — P. 247.
4. Гросул Я. Будак И. Крестьянская реформа 60-70-х годов XIX века в Бессарабии. — Chișinău, Editura de Stat, 1956. — P. 122.
5. A. N. a R. M., fond 78, inv. I, dosar 22, fila 73.

6. A. N. a R. M., fond 78, inv. I, dosar 22, fila 205.
7. A. N. a R. M., fond 78, inv. I, dosar 22, fila 229.
8. Ibidem, fila 229.
9. A. N. a R. M., fond 78, inv. I, dosar 22, fila 236.
10. Ibidem, fila 259.
11. A. N. a R. M., fond 78, inv. I, dosar 22, fila 259.

9. Activitatea bibliotecii în baza noului Regulament

După cum s-a menționat, a fost luat drept bază Regulamentul elaborat de curatorul Kirov. În regulile acestuia, vom menționa în calitate de factor pozitiv, că pentru prima dată în istoria biblioteconomiei moldovenesti, pe lângă lista de cărți, reviste, ziare procurate anual, curatorii bibliotecii urmau să prezinte și astfel de date, cum ar fi numărul anual de cititori cu repartizarea lor pe caste, ocupații și vîrstă, precum și numărul cărților și revistelor citite, cu evidențierea denumirii concrete a celor care s-au aflat cel mai des în circulație. O atenție deosebită se acorda abonării la edițiile periodice și procurării cărților, iar acestea trebuia să corespundă cerințelor cititorilor și sarcinilor bibliotecii. În legătură cu aceasta, se recomanda să se procure cele mai bune și mai utile opere ale literaturii naționale și străine în toate domeniile de cunoștințe și într-un număr suficient pentru cititori.

Pe lângă trăsăturile pozitive, Regulamentul lui Kirov avea și un șir de părți negative. Este vorba, în primul rînd, de faptul că se interzicea împrumutul cărților la domiciliu. Excepție se făcea doar pentru persoanele care se ocupau de vreo ramură oarecare a științei sau își pregăteau publicațiile lor. Lor li se eliberau doar cărțile științifice pe un termen de o lună de zile în baza unei permisiuni speciale a unuia dintre curatori cu consimțămîntul celui de al doilea. Cărțile din bibliotecă puteau fi eliberate, cu consimțămîntul curatorilor, doar următoarelor persoane: funcționarilor din direcția socială orășenească, oamenilor de știință, profesorilor din toate instituțiile de învățămînt din orașul Chișinău, discipolilor din clasele a 8-a din gimnaziile de băieți și fete, elevilor clasei suplimentare a școlii reale și clasei a 6-a a seminarului, precum și tuturor instituțiilor din orașul Chișinău.

Astfel, după cum și era de așteptat, noul Regulament al Bibliotecii publice din Chișinău a avut urmări nefaste pentru activitatea sa. În primul deceniu, adică la sfîrșitul anilor 70

și în prima jumătate a anilor 80, activitatea bibliotecii nu s-a manifestat prin nimic deosebit. Aceasta se explică prin faptul că mișcarea narodnicistă din Basarabia, în virtutea sărăciei sale spirituale, n-a putut pregăti un teren larg și n-a fost în stare să genereze noi cerințe spirituale, care au fost lansate în anii 90 în legătură cu apariția și dezvoltarea în ținut a mișcării social-democratice. În legătură cu activitatea grupului "Eliberarea muncii", în a doua jumătate a anilor 80 și la începutul anilor 90, în Basarabia începe să pătrundă literatura democratică, adusă de peste hotare, de cele mai multe ori — prin Basarabia. O parte din această literatură, din motive legate de transportarea ei, rămânea în Basarabia. În afară de aceasta, unor anumite persoane din Basarabia li se aduceau unele ediții ale grupului "Eliberarea muncii". Pătrunderea literaturii democratice în Basarabia a constituit o premisă importantă pentru apariția mișcării social-democratice în ținut; literatura aceasta pătrundea tot mai mult în inimile și sufletele celei mai progresiste pături a populației, a intelectualității și tineretului studios, chemându-i la lupta revoluționară și de eliberare națională. Orașul Chișinău a devenit centrul mișcării social-democratice în Basarabia, aici fiind concentrată masa principală de muncitori și meseriași, intelectualitatea progresistă locală, tineretul cu stări de spirit revoluționar. În anul 1896, la Chișinău a fost fondat primul cerc social-democrat, care a pus începutul mișcării social-democratice din Basarabia.

Cercul a stabilit legături cu populația prin intermediul școlii duminicale din orașul Chișinău care era frecventată, în principal, de muncitori. Potrivit rapoartelor poliției țariste secrete, un loc conspirativ pentru întâlnirile membrilor cercului social-democrat cu populația era și Biblioteca publică din Chișinău. Astfel, de exemplu, din raportul comisarului de poliție din sectorul al 4-lea al orașului Chișinău se vede că unul dintre membrii cercului social-democrat, Bassovski, "... se afla în relații cu muncitorii și alte persoane aflate sub supraveghere, întâlnindu-se cu ei în sediul bibliotecii publice și în locuințe particulare."¹

Difuzarea literaturii cu caracter revoluționar, avîntul mișcării social-democratice, antrenarea în activitatea cercurilor a celei mai progresiste pături a populației, a intelectualității și a tineretului studios, reclama, indiscutabil, necesitatea extinderii surselor de autoinstruire, aplicării tuturor mijloacelor legale de prelucrare și studiere a literaturii revoluționare, unul dintre care era și biblioteca publică. De aceea, pătura progresistă a populației din orașul Chișinău nu putea să rămînă indiferenă față de destinul bibliotecii și activitatea acesteia. Numai datorită presiunii active a opiniei publice, administrația orășenească a fost nevoită să deschidă în anul 1891 pe lîngă biblioteca publică a secție de abonament pentru eliberarea literaturii la domiciliu contra unei plăți de 50 cop. pe lună pentru citirea unei cărți și a unui gaj de 5 ruble. Ce-i drept, aceste condiții nu le permiteau păturilor sărace ale societății să beneficieze de împrumut, totodată afluxul persoanelor care foloseau literatura din bibliotecă a sporit considerabil, în special, pe seama intelectualității. Cu începere de la sfîrșitul anilor 80 și începutul anilor 90, biblioteca procură tot mai multe cărți, abonează, de asemenea, un număr cu mult mai mare de publicații periodice.

Totodată, plata înaltă pentru abonament a suscitât nemulțumirea păturilor sărace ale populației, precum și indignarea vehementă a reprezentanților progresiști ai intelectualității din orașul Chișinău. Presa locală acordă în această perioadă o atenție sporită activității bibliotecii publice, manifestînd o deosebită nemulțumire atît pentru plata înaltă la abonament, cît și pentru lipsa unei secții pentru copii. Potrivit regulilor Bibliotecii publice din Chișinău, copiii în vîrstă de pînă la 14 ani nu aveau dreptul să se folosească de cărțile acesteia. În Chișinău nu exista în general în această perioadă vreo bibliotecă specială pentru copii.

Articolele cu privire la biblioteconomia Moldovei ale cunoscutului publicist moldovean, D. D. Suceanu, se evidențiau printr-o orientare socială deosebit de vehementă. În articolele sale nu era atît de criticată biblioteca publică, cît era demascată politica autocrației țariste în domeniul culturii

și învățămîntului. Suroceanu menționa, pe bună dreptate, că sarcina principală a bibliotecii publice consta în sprijinirea pe toate căile a instruirii populației. El scria în anul 1893 în "Bessarabski vestnik": "Principală deficiență a bibliotecilor constă în lipsa în majoritatea din ele a secției pentru popor și plata înaltă la abonament pentru cărți și citirea în afara bibliotecii pentru un meseriaș și pentru un om simplu."²

Suroceanu declara în continuare că așa-numitele "făclii ale instruirii" sînt chemate să propage lumina și cunoștințele în mase, pe cînd bibliotecile existente nu fac altceva decît să răspîndească funinginea și deșeurile. El numea "deșeuri" politica reacționară a autocrației în domeniul învățămîntului.

El a supus unei critici dure Biblioteca publică din Chișinău pentru selectarea proastă a literaturii, pentru structura necalitativă a fondului acesteia, pentru lipsa în bibliotecă a cărților noi și a lucrărilor scriitorilor și savanților progresiști. Suroceanu scria cu referire la acest episod: "Dacă în bibliotecă nu sînt lucrările lui Uspenski, Korolenko și Cernișevski, cu atît mai mult nu vor fi astfel de cărți, deși accesibile publicului nostru de mijloc, cum ar fi "Republica nord-americană" de Brais, "Istoria Angliei" de Greene, "Istoria secolului al XIX-lea" de Fhaiphe, "Chestiunea țărănească" de Semevski și multe altele. Și cu atît mai mult nu vor fi asemenea lucrări ca "Bilanțul investigației economice potrivit datelor zemstvei" sau "Chestiunea muncitorească" de Lange, sau "Ziua de muncă de 8 ore" de Bebbe și alte cărți de acest fel, care prezintă interes pentru cetățeanul care acordă o cît de mică atenție situației actuale din Rusia și diferitelor fenomene din viața socială a Apusului."³ Acest extras reflectă concepțiile sociale ale lui Suroceanu, interesele sale de clasă în calitate de reprezentant al burgheziei liberale.

D. Suroceanu îi critica cu o deosebită vehemență pe reprezentanții puterii pentru indiferența lor față de amenajarea Bibliotecii publice din Chișinău, față de sediul și utilajul învechite și deteriorate. "Unde s-a mai văzut, — se indigna el, — ca "făclia instruirii" să se afle în încăperi atît de nepotrivite, iar pe deasupra — încă și foarte mici. Mobilierul

din săli este adeseori stricat, cînd te uiți la tapete te apucă tristețea, iar portretele atîrnate pe pereți de mult așteaptă să fie schimbate cu altele mai noi. O încăpere mai luminoasă, mobilierul mai simplu, dar mai confortabil este cu mult mai bun decît aceste spaliere care și-au trăit de mult traiul și decît fotoliile, îmbrăcate, se vede, cîndva cu material de culoarea zmeurei, dar foarte incomode acum din cauza arcurilor acestora și a mînerelor rupte, de care riști, adeseori, să-ți rupi hainele".⁴ Suceanu a cerut cu fermitate în numele opiniei publice din Chișinău, o majorare considerabilă a alocațiilor bănești pentru întreținerea bibliotecii publice, căci "aceleași răspunsuri le auzim în privința sălilor, tot atît de trist își întind fotoliile mînerelor lor rupte ... Publicul ar fi foarte curios să afle, cînd administrația va găsi totuși de cuviință să se ocupe și de necesitățile bibliotecii. Vom fi, de asemenea, foarte curioși să aflăm, cînd va beneficia biblioteca de un alt sediu, mai adecvat menirii sale. Această întrebare este indisolubil legată de prima: cărțile noi vor avea nevoie de loc atît pentru ele, cît și pentru cititorii lor."⁵

Astfel, datorită cerințelor insistente ale opiniei publice, autoritățile orășenești au fost constrînse să atragă atenția asupra necesităților bibliotecii publice. În primul rînd, au fost majorate alocațiile pentru întreținerea bibliotecii, pentru completarea sa cu cărți și pentru abonarea la edițiile periodice. Dacă devizul de cheltuieli pentru întreținerea bibliotecii în anul 1877 a constituit 1400 de ruble, deja în anul 1899 această cifră era egală cu 6045 ruble. Mai apoi, acceptînd cerințele opiniei publice progresiste, administrația orășenească s-a decis, în sfîrșit, să deschidă, cu prilejul centenarului marelui poet rus A. S. Pușkin, la 26 mai 1899, pe lîngă Biblioteca publică orășenească din Chișinău o secție pentru copii. Secției pentru copii i s-a conferit numele poetului de geniu. În afară de maturi, la ceremonia de inaugurare au participat peste 300 de copii, căroră, în amintire despre acest eveniment, le-au fost donate cărți pentru copii. Totodată, chiar acolo a avut loc și prima lectură explicativă a "Poveștii despre un pescar și un pește" de A. S. Pușkin. Faptul că chiar în prima zi a inaugurării

secției pentru copii "A. S. Pușkin" acesteia i-au fost donate peste 400 de cărți pentru copii vorbește în favoarea griji deosebite a păturii progresiste a societății pentru tinăra generație în creștere.

Administrația orășenească, speriată de mișcarea revoluționară puternică desfășurată în ajunul revoluției din 1905, a fost forțată să modifice, cu începere de la 21 februarie 1901, plata pentru un abonament de citire a cărților la domiciliu. În acest scop, toți posesorii de abonamente au fost repartizați în trei categorii. Acei care făceau parte din prima categorie, plăteau pentru lectura unei cărți cîte 35 cop. pe lună și 1 rub. 50 cop. în calitate de gaj. Abonaților din această categorie li se permitea eliberarea cărților, precum și a revistelor noi din ultimele 10 luni.

Abonații din categoria a doua plăteau pentru lectura unei cărți 25 cop. și 3 rub. în calitate de gaj. Lor li se permitea eliberarea la domiciliu a cărților și a revistelor vechi, iar celor care făceau parte din categoria a treia și plăteau cîte 10 cop. și 1 rub. — gaj, li se acorda dreptul să beneficieze doar de cărțile pentru copii.⁶

Această delimitare pe categorii ridica obstacole de netrecut pentru cititorii de rînd. Păturile sărace de cetățeni nu puteau în general să beneficieze de serviciile secției de abonament. Totuși, comparativ cu plata pentru serviciile de abonament din anul 1891, aceasta constituia o îmbunătățire nu prea mare. În afară de aceasta, noile reguli ale serviciului de abonament acordau anumite privilegii învățătorilor și funcționarilor instituțiilor de stat, care puteau să citească fără gaj, prezentînd doar garanția casierului instituției sale.

Un an mai tîrziu, în 1902, administrația orașului a pus la dispoziția bibliotecii o încăpere nouă și confortabilă, cu sistem de ventilație, încălzire cu aburi și iluminare electrică. Special pentru bibliotecă, din Viena, au fost procurate mobilă confortabilă și inventar, iar în depozitul de cărți au fost instalate polițe mobile în cîteva niveluri ceea ce permitea să te folosești de cărți fără scară.

NOTE

1. Будақ И. Обществeнное политическое движение в Бессарабии в пореформенный период. — Chişinău, "Cartea moldovenească", 1959. — P. 306.
2. Бессарабский вестник. — 1893. — Nr. 1008.
3. Бессарабский вестник. — 1893. — Nr. 1047.
4. Ibidem.
5. Ibidem.
6. Darea de seamă a Bibliotecii publice orăşeneşti din Chişinău pentru anii 1900-1902. — Chişinău, 1904. — P. 2-4.

10. Importanța fondului de carte. Calitatea completării

Ameliorarea condițiilor de activitate a bibliotecii și majorarea alocărilor se răsfrîngeau, indiscutabil, favorabil asupra activității sale, în special, asupra completării și organizării deservirii cititorilor. În această perioadă, adică în anii 90, în bibliotecă funcționau trei secții: de împrumut, sala de lectură și secția pentru copii "A. S. Pușkin", cu secția sa de împrumut și sala de lectură. Dacă în anul 1877 fondul de carte al bibliotecii, în afară de ziare și reviste, constituia 8153 de exemplare, apoi peste 27 de ani biblioteca s-a completat cu 38933 cărți, adică în medie pe an erau procurate cîte 1441 cărți. Numai într-un singur an, 1902, fondul bibliotecii a sporit cu 8011 volume. În total, la data de 1 ianuarie 1903, biblioteca număra 40405 exemplare de cărți, 827 colecții de ziare și 120 de hărți geografice.¹

Principalele surse de completare pe calea procurării cărților au rămas librăriile locale, precum și magazinele din orașele Odesa, Moscova, Petersburg, Kiev și altele. Totodată, dat fiind interesul sporit al populației pentru cunoștințe în perioada avîntului mișcării revoluționare, la sursele existente de completare a Bibliotecii publice din Chișinău s-au adăugat donațiile din partea păturilor celor mai progresiste ale societății. Adeseori, numărul cărților procurate într-un an de zile era cu mult mai mic decît numărul exemplarelor de literatură donată. Astfel, de exemplu, pe parcursul anului 1903, biblioteca a fost completată cu 3749 volume: 2033 volume au fost donate, iar 1388 exemplare de cărți cu 328 anexe și publicații periodice au fost cumpărate.² Lucrul acesta ne demonstrează rolul crescînd al bibliotecii în viața obștească a populației. Printre persoanele care au donat cărți au fost oameni dintre cei mai progresiști. Astfel de personalități, cum au fost A. K. Kogan-Bernstein, E. I. Cristi și alții, care au fost trimiși în judecată de către poliția secretă țaristă pentru activitatea revoluționară, au donat cărți în repetate rînduri.³ În 1903, E. I. Siținski a donat bibliotecii

600 exemplare de cărți, iar V. V. Stroescu a donat 1290 exemplare de carte.⁴ Cunoscutul bibliograf N. Rubakin a trimis pentru Biblioteca publică din Chișinău lucrarea sa în trei volume "Printre cărți" ("Sredi knig").

Este de menționat faptul că la acea vreme se practica deja pe larg schimbul de cărți între biblioteci. Șefa Bibliotecii publice din Chișinău, Daria Harjevski, a vizitat în anul 1899 cu scopul de a studia experiența înaintată a altor biblioteci și de a face schimb de cărți, bibliotecile publice din Harkov, Poltava, Kremenciug și Elisavetgrad. Mai târziu, în anul 1911, ea a vizitat mai mult de 20 de biblioteci din orașele guberniale și județene de pe Volga și Kama. Astfel de contacte între biblioteci, duceau nu numai la perfecționarea tehnologiei de activitate a bibliotecii, a sistemului de deservire a cititorilor, dar și la îmbogățirea reciprocă a fondurilor de carte. În anul 1899, Biblioteca publică din Harkov a donat Bibliotecii publice din Chișinău 302 exemplare de cărți. Pe parcursul mai multor ani, bibliotecile publice din Odesa, Voronej, Saratov, Nijni Novgorod, Samara, Kremenciug și alte biblioteci au expediat în adresa bibliotecii din Chișinău mari loturi de carte. Cărțile donate de către instituțiile publice și persoanele particulare au completat considerabil fondurile de carte ale Bibliotecii publice din Chișinău. Astfel, cărțile donate de către Vasile Stroescu au îmbogățit fondul de literatură română, cât și cu volume în limbile franceză, engleză, germană și poloneză. El a donat, de asemenea, cărți deosebit de valoroase în domeniul agriculturii, istoriei, geografiei, literaturii artistice etc. Cele 600 de volume donate de către Ecaterina Siținski constituiau, în principal, ediții periodice: publicațiile "Russkii vestnik", "Revue des deux mondes" și altele pentru cîteva ani de zile. Datorită zemstvelor, instituțiilor și persoanelor particulare, care și-au expediat lucrările și cărțile lor, se completa secția basarabeană a bibliotecii.

Consiliul creat pe lângă bibliotecă acorda o mare atenție procurării literaturii, luînd, totodată, în considerare, componența cititorilor și necesitățile lor. Dat fiind faptul că elevii constituiau contingentul de bază al bibliotecii, consiliul și administrația bibliotecii se străduiau să procure manuale și cărți de popularizare

a științei. În acest scop, timp de cîțiva ani de zile, biblioteca a procurat aproape toate cărțile recomandate conform programelor Comisiei pentru lectura la domiciliu din Moscova. Totodată, cea mai mare atenție era acordată procurării literaturii științifice în toate domeniile de cunoștințe.

Biblioteca publică din Chișinău, reorganizată în anul 1877, avînd pe atunci un fond de cărți răzlețe de 8073 de exemplare, a început anul 1905 cu un patrimoniu de carte de 47 mii de exemplare de cărți și reviste în limbile rusă și străine, cu un sistem aproximativ complet la toate secțiunile științifice, de literatură artistică și pentru copii, cu un mare număr de cărți valoroase și rare. Prin urmare, timp de 27 de ani biblioteca s-a completat cu 38.933 exemplare de cărți sau cu cîte 1441 de cărți anual. Mai tîrziu, deja spre sfîrșitul anului 1913, fondul bibliotecii s-a majorat pînă la 62894 volume de cărți și publicații periodice.

Biblioteca desfășura o activitate vastă de procurare și colecționare mai ales a cărților din domeniul studierii ținutului natal. În acest scop, în anii 90, în bibliotecă a fost creat un compartiment special, numit "Secțiunea Basarabiană". Crearea și extinderea acestui compartiment era dictată de faptul că el era cel mai important și necesar atît din punct de vedere național, cît și din punct de vedere cultural.

Biblioteca nu era în stare să efectueze de una singură un volum atît de mare de lucru. De aceea, ea a stabilit relații cu multe societăți științifice, în special cu Societatea de istorie și antichități din Odesa, de la care a obținut multe materiale interesante privind istoria ținutului, precum și asistența de consultanță privind cercetarea acestuia. Biblioteca publică din Chișinău se adresa sistematic, prin intermediul presei locale, persoanelor care posedau anumite manuscrise sau publicații privind geografia, etnografia, istoria, literatura, economia, modul de viață și cultura ținutului. Biblioteca ruga insistent în astfel de apeluri să i se acorde ajutor în completarea secțiunii basarabene. Astfel, într-unul din apelurile sale către populație, era scris: "Știind că colecția de monumente cu privire la literatura ținutului constituie mîndria populației autohtone, biblioteca contează pe o participare binevoitoare a locuitorilor

Basarabiei în această afacere. Totodată, ea consideră de datoria sa să prevină, că manuscrisele și cărțile de care va beneficia, vor fi păstrate cu cea mai mare grijă și atenție, ca pe un bun al întregii țări."⁵ Locuitorii Basarabiei răspundeau cu multă responsabilitate la asemenea apeluri. Astfel, K. A. Șmidt a trimis bibliotecii un set de documente prețioase privind repartizarea hotarelor orașului Chișinău. Aceste materiale au fost folosite ulterior de către Comisia regională Științifică de Cercetare a Arhivelor din Basarabia la întocmirea primului volum al lucrărilor sale.

Arhiva principală din Moscova a pus la dispoziția bibliotecii exemplare din cele mai prețioase de istorie și arheologie a ținutului. Au fost cumpărate, de asemenea, astfel de cărți, cum ar fi "Mestnîe grajdanskîe zakonî Bessarabii" ("Legi civile locale din Basarabia") de A. Egunov (Sankt-Petersburg, 1881); "O rezeșah i rezeșskom vladenii" ("Despre răzeși și posesiunile răzeșești") de M. Simanovski (Odesa, 1898), precum și lucrări de Skalkovski, Krusevan, Danilevski și multe altele.

Cît de bogată și plină de conținut era această secțiune, ne demonstrează participarea bibliotecii în anul 1912 la expoziția școlară pe întreaga Basarabie, unde, în fond, a fost prezentată secția de studiere a Basarabiei, care număra 1000 de cărți, hărți și planuri cu 54 de acte oficiale din secolele XVI, XVII, XVIII și începutul secolului al XIX-lea cu privire la istoria Basarabiei. Biblioteca a mai prezentat la expoziție materiale locale foarte valoroase despre aflarea marelui poet rus A. S. Pușkin la Chișinău, precum și multe alte publicații rare și prețioase despre istoria Moldovei. Presa timpului menționa despre evenimentul în cauză: "Acte oficiale, cărți rare din veacurile trecute, hărți, planuri — toate acestea au trezit într-atît interesul publicului, încît el a aflat cu mare mirare, că toată această bogăție aparține Bibliotecii publice orășenești din Chișinău."⁶

Totodată, cel mai interesant și mai valoros fond al Bibliotecii publice din Chișinău la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea l-au constituit operele clasice ale literaturii naționale și străine. Cu toate represii numeroase și opreliștile

din partea cenzurii țariste, în bibliotecă pătrund lucrările tinărului scriitor Maksim Gorki, printre care locul principal îl ocupă romanul "Mati" ("Mama"). Biblioteca și-a completat în această perioadă fondurile sale cu opere cu caracter revoluționar de Belinski, Dobroliubov, Herzen. În bibliotecă erau și câteva exemplare ale romanului lui Cernîșevski "Ce-i de făcut?". După mai bine de o jumătate de secol de la confiscarea din fondurile bibliotecii, în anul 1847, a operei lui T. G. Șevcenko, "Kobzari" ("Cobzarul") — această lucrare clasică a literaturii ucrainene — ea a fost procurată de bibliotecă din nou, în anul 1899. Pe rafturile bibliotecii au început să-și găsească loc cele mai bune lucrări ale lui Pușkin, Lermontov, Krilov, Gogol, Nekrasov, Ostrovski, Turghenev, Dostoevski, Korolenko, Veresaev, Prisemski, Saltikov-Șcedrin, Cehov, Lev Tolstoi ș. a. Vom menționa, că biblioteca selecta cu deosebită minuțiozitate cărțile în care erau abordate problemele luptei revoluționare și ale mișcării de eliberare națională. Aici este necesar să menționăm astfel de lucrări artistice, cum ar fi "Spartac" de Giovagnoli, "Istoria unui țăran" de Erckmann-Chatrian, "Unul singur nu face nimic" de Chpiehagen, "Tăunul" de E. L. Voynich, "Anul 93" și "Istoria unei crime de V. Hugo", "Minerii" de E. Zola, "Emma" de Schweitzer ș. a.

Un interes deosebit printre lucrările din domeniul economiei prezentau în această perioadă lucrările "Situația clasei muncitoare din Rusia" de Florovski, "Bazele economiei politice" de Mill, "Introducere în economia politică" de Isaev, "Forțele de producție ale Rusiei" și "Studii despre proveniența și dezvoltarea familiei și proprietăți" de Kovalevski, "Fabrica rusă în trecut și în prezent" de Tugan-Baranovski.

Biblioteca a procurat o serie de cărți privind istoria Europei de Vest, printre care "Istoria revoluției franceze" de Carnot, "Schite de istorie a țăranilor francezi" de Kareev, "Istoria civilizației Angliei" de Baucle, "Istoria apariției și influenței raționalismului în Europa" de Lekki, "Istoria războiului țăranesc din Germania" de Țimmerman, "Istoria dezvoltării intelectuale în Europa" de Drepcr, "Proletariatul în Franța" de Mihailov-

Sheller, "Istoria revoluției franceze" de Minie, "Proletariatul industrial în Anglia" de Tainb și altele.

În afară de aceasta, biblioteca dispunea de astfel de ediții periodice progresiste, colecțiile cărora s-au păstrat din anii 60-80, cum ar fi "Sovremennik" editat de Cernîșevski și Dobroliubov, "Otecestvennîe zapiski" de Kraevski și Nekrasov, mai apoi — "Slovo", "Delo" de Saltîkov-Șcedrin, în care profesorul N. Ziber își publica articolele sale despre teoria economică, precum și "Znanie", "Vestnik Evropî", "Iuridiceski vestnik", "Russkoe bogatstvo" ș. a. În același an, biblioteca a fost supusă unei revizii ordinare a jandarmeriei, în urma căreia au fost confiscate peste 50 de publicații cu caracter revoluționar.⁷

Nu dispunem de date, cine din bibliotecarii Bibliotecii publice din Chișinău avea relații cu ilegalitatea revoluționară și avea grijă de completarea fondurilor de carte cu ediții revoluționare. Am putea doar să presupunem că șefa Bibliotecii publice D. P. Harjevski, care a lucrat în această instituție din anul 1884, nu putea să stea la o parte de cele ce se întâmplau în bibliotecă. Fiind un bibliotecar experimentat și un om foarte cult, D. P. Harjevski a devenit chiar de la bun început membru al consiliului bibliotecii-sală de lectură populare, participa activ la activitățile acestei biblioteci, ai cărei colaboratori întrețineau relații strânse cu ilegalitatea revoluționară.⁸ Din câte se vede, legăturile care existau între Biblioteca-sală de lectură gratuită din Chișinău și Biblioteca publică din Chișinău îi dădeau ultimei posibilitatea să-și completeze fondurile cu literatură revoluționară.

După cum am menționat mai sus, direcția de jandarmi primea foarte multe denunțuri de la agenții săi, conform cărora Biblioteca publică din Chișinău servea drept loc de întâlnire a persoanelor "suspecte" din punct de vedere politic. Totodată, trebuie să mai adăugăm că biblioteca era nu numai un loc unde se întâlneau participanții la mișcarea revoluționară, dar și un loc de propagandă și difuzare a literaturii politice. În ajunul revoluției din anul 1905, în fondurile sale exista un șir întreg de lucrări cu caracter revoluționar. Printre acestea o putem

numi "Critica unor teze ale economiei politice" sub redacția lui A. Manuilov (Moscova, 1896), "Salariul, prețul și venitul" (Sankt-Petersburg, 1896); "Dezvoltarea industrială a Poloniei" de Roza Luxemburg (Sankt-Petersburg, 1899) și multe altele.⁹

Secțiunile științifice au fost completate și ele cu cărți interesante, printre care "Istoria culturii primitive" de Lipperte, "Viața socială a animalelor" de Espinas, "Chestiunea muncitorească" de Lange, "Darwinismul" de Ferriere, "Bazele chimiei" de Mendeleev, "Charles Darwin și învățătura sa" de Timireazev, precum și cu multe lucrări de Ch. Darwin, Secenov, Butlerov ș.a. Secțiunea de filozofie s-a completat cu astfel de lucrări: "Cu privire la chestiunea privind opinia materialistă asupra istoriei" de A. Lambrio, "Legalitatea în viața obștească" de Mayer, "Introducere în filozofie" de G. Struve, "Ordinea veche și revoluția" de Tocqueville ș. a.

Creșterea rapidă a fondului de carte al Bibliotecii publice din Chișinău a condus la aceea că la începutul anului 1916 el număra deja 70394 exemplare de cărți.¹⁰ Sporea anual și abonarea la periodice — ziare și reviste. Astfel, în anul 1899, biblioteca primea 102 titluri de ediții periodice, în 1900 — 132, în 1901 — 145, în 1902 — 183, în 1903 — 160, în 1912 — 149, în 1915 — 100 ș. a. m. d. În medie, Biblioteca publică din Chișinău abona sau primea gratuit câte 100-120 de titluri.

Anii	Fondul de carte al Bibliotecii	Titluri de ziare și reviste intrate	Creșterea fondului comparativ cu anii precedenți
1877	8153	-	-
1898	29185	-	21032
1899	32394	102	3209
1902	40405	183	8011
1903	44154	160	3749
1904	47000	-	2746
1908	55085	-	12085
1909	56152	102	1067
1910	57820	-	1668
1911	60274	-	2454
1912	62894	149	2620
1916	70394	100	7500

După cum se vede din tabelul de mai sus, creșterea anuală a fondului de cărți al Bibliotecii publice guberniale din Chișinău constituia în medie, după reorganizarea acesteia în orășenească, cîte 1805 exemplare de cărți, în timp ce pînă la reorganizare creșterea medie anuală era doar de 182 exemplare. Prin urmare, continuîndu-și activitatea în anul 1877 cu 8153 de volume răzlețe, peste 39 de ani Biblioteca publică orășenească din Chișinău număra deja 70394 volume, cu un sistem complet la toate secțiunile, mai posedînd și un mare număr de cărți valoroase și rare. Judecînd după spusele șefei de bibliotecă însăși, D. Harjevski, toate secțiunile științifice erau atît de bine completate, încît biblioteca, prin conținutul său, putea să satisfacă "... cerințele nu numai ale celui setos de cunoștințe, dar și ale celui care studiază niște probleme speciale. Ziarele și revistele, care se păstrează de mai mult de jumătate de secol, prezintă un material documentar foarte bogat, pe care este greu să-l găsești chiar și în cele mai mari biblioteci."¹¹

Astfel, Biblioteca publică din Chișinău dispunea deja la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea de un fond de carte completat, în mare parte, considerabil, ceea ce permitea să se organizeze deservirea necesară a cititorilor.

NOTE

1. Отчет Кишиневской городской общественной библиотеки за 1900—1902 гг. — Chișinău, 1904. — P. 2-4.
2. Отчет Кишиневской городской общественной библиотеки за 1903 г. — Chișinău, 1904. — P. 7.
3. Отчет Кишиневской городской общественной библиотеки за 1899 г. — Chișinău, 1900. — P. 8.; Отчет Кишиневской городской общественной библиотеки за 1900—1902 гг. — Chișinău, 1900. — P. 15.
4. Отчет Кишиневской городской общественной библиотеки за 1903 г. — Chișinău, 1904. — P. 7.

5. Отчет Кишиневской городской общественной библиотеки за 1900-1902 гг. — Chişinău, 1904. — Р. 15.
6. Отчет Кишиневской городской публичной библиотеки и библиотеки им. А.С. Пушкина за 1912 г. — Chişinău, 1913. — Р. 5.
7. Отчет Кишиневской городской публичной библиотеки и библиотеки им. А.С. Пушкина за 1912 г. — Chişinău, 1913. — Р. 34.
8. Киртока Александр. Кишиневская народная бесплатная библиотека — читальня 1896 — 1909 гг. — Chişinău, 1961.
9. Каталог Кишиневской городской общественной библиотеки. — Бендеры, 1904, Инв. No. 4754, 4646, 4755, 4863.
10. А. N. а R. M., fond 289, inv. I, dosar 61, fila 189.
11. Обзор деятельности Кишиневского городского управления за 1905 — 1908. — Chişinău, 1909. — Р. 32.

11. Rolul mișcării populare și social-democratice în formarea noului cititor

După cum am menționat deja, la începuturile activității sale, Biblioteca publică din Chișinău era frecventată, în fond, "de persoane îmbrăcate decent", adică de funcționari și reprezentanți ai aristocrației. Dar atunci când guvernul țarist a început, în scopul supunerii populației intereselor sale, să folosească diverse instituții cultural-educative, ușile Bibliotecii publice din Chișinău au fost deschise pentru toți. În legătură cu aflul mare de noi cititori care sporea mereu, începînd cu anii 80 ai secolului al XIX-lea, în "Darea de seamă a bibliotecii publice pentru anul 1903" se menționa că "în bibliotecă se încălca ordinea, aici nu mai era acea liniște, cînd puteai să te concentrezi în lectura unei cărți serioase. Publicul nou, care a năvălit ca un val în bibliotecă, în cea mai mare parte a sa, n-a vizitat niciodată asemenea instituții, și de aceea nu putea să se acomodeze la ordinea din bibliotecă." Tot acolo se mai menționa că adeseori, la catedra de împrumut a literaturii, puteau fi observați primarul orașului sau curatorul bibliotecii, care ajutau bibliotecarilor "să satisfacă cerințele publicului ... cînd aflul de vizitatori era prea mare."¹ Duma orășenească a fost constrînsă, în scopul asigurării ordinii în bibliotecă, să numească o zi de ordine sanitară pe săptămînă.

Noii cititori veneau, firește, la bibliotecă cu noi cerințe, cu noi doleanțe, care se formau în urma noului avînt al mișcării revoluționare și de eliberare națională. Este cazul să ne oprim mai detaliat asupra felului în care se influența asupra formării și sporirii noilor cerințe ale cititorilor.

Fără a acorda mare atenție învățămîntului școlar în Basarabia, ne vom limita la faptul că după desființarea iobăgiei, în legătură cu dezvoltarea furtunoasă a relațiilor capitaliste, a crescut numărul școlilor primare, în care reprezentanții păturilor sărace ale populației învățau doar să scrie și să citească. Prin urmare, o astfel de "știință de carte" nu putea determina o direcție de lectură în rîndul majorității populației. Direcția de

mai departe a instruirii maselor truditoare, pentru care instituțiile de învățământ superior și mediu erau închise, putea fi realizată doar prin autoinstruire, cu ajutorul cercurilor, care și-au desfășurat activitatea în perioada narodnicismului și, în mod special, în timpul mișcării social-democratice.

Programul narodnicilor era întocmit astfel, încît să ridice țărănimea la revoluție socială. O mare amploare căpătă, întru realizarea acestui program, așa-numitul "mers în popor". În perioada "mersului în popor" era nevoie de o mare cantitate de literatură revoluționară pentru a desfășura propaganda în rîndul țăranilor. În legătură cu aceasta, cercurile de narodnici din Petersburg și Moscova au avut grijă de asigurarea cu literatura necesară a revoluționarilor care plecau "în popor". Transportarea literaturii revoluționare de peste hotare prin România i-a fost poruncită lui N. P. Zubcu-Codreanu,² un activist de vază al narodnicilor din anii 70 ai secolului al XIX-lea în Basarabia. Fiind membru al unui cerc al narodnicilor din Petersburg, N. P. Zubcu-Codreanu s-a apucat cu toată seriozitatea de realizarea sarcinii încredințate. Imediat după sosirea la Chișinău, Zubcu-Codreanu a creat un cerc, care a început să desfășoare propaganda socială în rîndul tineretului studios și pe care se sprijinea în organizarea expedierii literaturii de peste hotare în Rusia prin Basarabia. Un mare ajutor în această activitate a acordat, de asemenea, cercul revoluționar de la Iași, creat de Zubcu-Codreanu.

Edițiile ilegale erau expediate din Iași pe malul stîng al Prutului, adică în Basarabia, unde erau distribuite temporar, ba într-un sat, ba în altul, în depozite de literatură; mai apoi, literatura aceasta era transportată cu căruțele țărănești la Chișinău, iar de aici era expediată, în colete poștale sau în calitate de bagaje pe calea ferată, la Petersburg, Harkov, Taganrog și alte orașe ale imperiului. Cu fiecare ocazie favorabilă, Zubcu-Codreanu expedia literatura revoluționară, instructivă și artistică națională direct în Basarabia, pentru a fi difuzată în rîndul moldovenilor.³ În concepția lui Zubcu-Codreanu, unul dintre factorii importanți de pregătire a moldovenilor pentru eventuala luptă revoluționară consta în

răspîndirea științei de carte și a instruirii în rîndul populației. Iată de ce el acorda o mare atenție difuzării în rîndul populației a literaturii cu caracter revoluționar și a ideilor progresiste din acel timp.

Aflîndu-se în România, Zubcu-Codreanu dirija, de fapt, expedierea literaturii revoluționare de peste hotare în Rusia, ajutînd pe multe alte persoane care se ocupau de transportarea literaturii în marile centre ale imperiului. Astfel, în anii 1874-1875, el îi ajuta foarte mult pe G. Zdanovici și Kuleabko-Korețki în transportarea literaturii revoluționare. Ohranka țaristă a dat întîmplător de urma lui G. Zdanovici care se ocupa de transportarea literaturii pentru narodnici. În timpul arestării sale, în două lăzi au fost găsite 2450 de cărți și broșuri cu conținut revoluționar.⁴ Printre acestea erau lucrarea lui N.G. Cernîșevski "Principiul antropologic al filozofiei", precum și ziarele "Kolokol", "Rabotnik" ș.a. Acest caz ne vorbește despre aceea, că literatura de acest gen pătrundea pe larg și în Basarabia. Ultima afirmație poate fi confirmată prin faptul că Kuleabko-Korețki, care se ocupa de transportarea literaturii pentru narodnicii din Petersburg, Odesa și Kiev, era ajutat în mod foarte activ de proprietara unei biblioteci particulare din Chișinău, A.S. Grișenko. Judecînd după "Catalogul de cărți și publicații periodice al bibliotecii Anei Grișenko din Chișinău" (editat la Odesa în anul 1880), încă pînă la sosirea lui Kuleabko-Korețki la Chișinău, asemenea publicații existau deja în fondurile acestei biblioteci. Aici puteau fi văzute și citite ediția completă a operelor lui N.V. Gogol și un șir de lucrări ale sale editate separat, lucrarea lui Ch. Darwin "Originea speciilor", multă altă literatură din domeniul economiei politice, filozofiei, istoriei țărilor străine ș.a. Biblioteca aceasta a acordat un anumit ajutor poporanistilor revoluționari nu numai la păstrarea literaturii cu caracter revoluționar, dar și în difuzarea acesteia.

Kuleabko-Korețki relatează în memoriile sale, că unul dintre învățătorii școlii de vinificație din Chișinău a plecat cu mare plăcere cu el transportarea literaturii "... din simpatie pentru publicația "Vperiod".⁵ Fapta aceasta, legată de un mare risc

de a fi arestat, constituie o dovadă în plus că literatura revoluționară și ideile narodnicilor exercitau o anumită influență asupra intelectualității basarabene. Din materialele de arhivă am aflat, de asemenea, că mulți moldoveni din rîndul țăranilor, cum ar fi, de exemplu, I. Begma, I. Mocan, T. Dragan și alții, participau la transportarea literaturii revoluționare. Printre țăranii și muncitorii moldoveni care răspîndeau literatura revoluționară și desfășurau activitatea propagandistică erau membrii "Uniunii muncitorilor din Rusia de sud", originari din Basarabia, K. Voloșciuk, I. Teleatnikov, frații Bistreanski.⁶

O mare influență asupra amplificării autoinstruirii populației basarabene au exercitat cercurile revoluționare secrete. Astfel, de exemplu, la ședințele cercului narodnicilor de la seminarul de învățători din Bairamcea, fondat în anul 1877 de către P. Sokolski, mai întîi erau citite lucrările lui Turgheniev, Pisemski ș. a., iar mai apoi erau studiate cu cel mai mare interes lucrările lui Belinski, Pisarev, Bervi-Flerovski ("Situația clasei muncitoare din Rusia"), Spencer ș. a. Rezultatele acestor lecturi planificate dădeau roadele lor. Astfel, membrul acestui cerc, învățătorul Grigore Dzic, a devenit revoluționar și citea permanent literatură revoluționară. El îi scria unuia dintre tovarășii săi: "M-am schimbat completamente. Propriile concepții, sub influența unor altor oameni și a cărților deștepte, m-au constrîns să mă debarsez de fanatismul meu de mai înainte și de unele credințe."⁷ O astfel de evoluție în formarea concepțiilor social-politice a cuprins un număr tot mai mare de populație, intelectualitatea basarabeană, care aspira la noi cunoștințe, la idei progresiste. Cercul narodnic "Drujestva" ("Prietenia"), care a fost creat la gimnaziul din Bolgrad, își avea biblioteca sa, care număra peste 400 de cărți cu caracter revoluționar, de care beneficiau și multe persoane care nu erau membri ai cercului.

O activitate mai intensă de propagandă a ideilor revoluționare desfășura cercul din Chișinău, creat în anul 1878 de către C. Ursul, F. Codreanu și A. Frunză. Ne este bine cunoscut din documente că multe persoane, care în mod oficial nu intrau în componența cercului și nu participau la

întrunirile sale, adeseori primeau literatură de la membrii cercului în chestiunile care-i interesau, pe care o citeau ei singuri și o difuzau în rîndul populației.⁸ Cînd era adus vreun nou lot de literatură revoluționară, membrii cercului o citeau la întruniri, iar mai apoi o difuzau în rîndul populației autohtone. Faptele ne vorbesc despre aceea că în Chișinău era difuzată o mare cantitate de literatură revoluționară, în care scop erau angajați distribuitori speciali.⁹ Lucrul acesta ne vorbește despre marile posibilități ale cercurilor locale în procurarea literaturii revoluționare, dat fiind faptul că expedierea acestui gen de literatură de peste hotare în Rusia era efectuată prin Basarabia și că la această activitate participau mulți activiști locali ai mișcării revoluționare și de eliberare națională. Literatura aceasta chema la luptă crîncenă contra regimului despotico-militar al autocrației rusești, lipsei de drepturi politice și samavolniciei, precum și contra reminiscentelor de iobăgie.

Cel mai mare număr de cercuri de "autodezvoltare" a apărut în anii 80, care acordau deja o mare atenție propagandei revoluționare în rîndul populației pe calea difuzării literaturii revoluționare. Pasiunea muncitorilor pentru citirea literaturii revoluționare era atît de mare, încît mulți dintre ei, fiind analfabeți, au început să studieze cu o deosebită insistență știința de carte. O activitate interesantă desfășoară în această direcție cercul lui Denis, care avea în acest scop o bibliotecă specială a cercului. Transportarea literaturii revoluționare de peste hotare era efectuată, în principal, de către membrii acestui cerc, adică de mecanicii de locomotivă și conductorii care, în virtutea obligațiilor de serviciu, se aflau adeseori peste hotare. Literatura era procurată din contul donațiilor muncitorilor. Denis se străduia să procure astfel de literatură, care prin forma expunerii și conținutul său să fie accesibilă pentru muncitori, să reflecte viața și lupta lor. "Dintre cărțile ilegale, — declara Denis, — eu aveam de gînd să procur pentru ei (*pentru muncitori* — sublinierea ne aparține, P. G.) lucrări pentru popor, cum ar fi, de exemplu, "Mudreți Naumovi" ("Înțelepții Naumovi"), dar cu o mișcare strictă spre scop, spre problema muncitorească și social-economică. Cînd vorbeam

de ziarul social-revoluționar, aveam în vedere unul muncitoresc pentru familiarizarea cu mișcarea muncitorească din Apus."¹⁰

O activitate importantă de propagandă desfășura în rîndul populației din Chișinău și un alt cerc, care a funcționat în anii 1883-1884. Programul acestui cerc acorda o mare atenție problemelor de propagandă în rîndul tineretului studios. În acest scop, cercul avea o bibliotecă, cu două secții: 1) cărți și reviste; 2) publicații ilegale.¹¹ Cărțile erau difuzate în rîndul unui mare număr de elevi, iar publicațiile ilegale — în rîndul oamenilor de încredere.

Odată cu apariția primelor cercuri, în Basarabia a luat naștere, pe lîngă mișcarea națională, și cea social-democratică. În anul 1896, la Chișinău a fost creat primul cerc social-democrat, care a pus începuturile mișcării social-democratice în Basarabia. Cercul social-democrat din Chișinău a stabilit legături cu membrii săi prin intermediul școlii duminicale din or. Chișinău, care era frecventată atunci de 85 de persoane — lucrători la diverse întreprinderi din oraș. Cercul beneficia de școala duminicală în calitate de auditoriu pentru propaganda revoluționară. Școala duminicală din Chișinău era condusă de membrul cercului social-democrat T. Doroșevski care, împreună cu șefa Bibliotecii publice din Chișinău D. Harjevski și alți membri ai Bibliotecii publice și ai Bibliotecii — sală de lectură, erau cei mai activi organizatori ai lecturilor populare în orașul Chișinău. Ele desfășurau, prin intermediul lecturilor populare și școlii duminicale, activitatea de educație a populației, de ridicare a gradului de conștiinciozitate a acesteia, pregăteau viitorii cititori ai bibliotecilor. Instituțiile enumerate erau, de fapt, unicele locașe de cultură accesibile întregii populații. Ele îi altoiau acesteia atracția pentru cunoștințe și instruire, dragostea pentru lectură ca izvor al cunoștințelor.

Numeroase date de arhivă ne demonstrează că cercul social-democrat din Chișinău dispunea de un număr impresionant de publicații interzise, avînd o bibliotecă specială, din care o atare literatură era expediată și în alte orașe ale Rusiei. Cercul social-democrat din Chișinău organiza întruniri la locuințe conspirative, închiriate special în aceste scopuri.

Acolo era citită literatura ilegală, erau discutate cele mai actuale probleme cu caracter economic și politic. Adeseori, aici erau repartizate foi volante, proclamații și cărți, pentru a fi difuzate în rîndul populației din oraș. Astfel, de exemplu, în luna august 1902, poliția a descoperit o astfel de întrunire pregătită de G. Koff, pe ordinea de zi a căreia era înscrisă examinarea literaturii cu caracter revoluționar. Tot aici a fost descoperită și biblioteca de literatură revoluționară.

Mai tîrziu, poliția a reușit să confişte din biblioteca organizației social-democratice din Chișinău 3915 exemplare de literatură cu caracter revoluționar, destinată difuzării în rîndul populației. Aceasta ne demonstrează că organizația din Chișinău dispunea de o mare cantitate de literatură interzisă.

În luna decembrie 1902, la Chișinău a fost creat Comitetul social-democrat, în fruntea căruia se afla șefa Bibliotecii — sală de lectură gratuite Liubovi Nemoleakina. Cu referire la activitatea revoluționară a acesteia, secția poliției secrete arăta că ea "... a participat la transportarea literaturii cu caracter revoluționar de după hotare, pe care a difuzat-o în orașul Chișinău, a condus organizația social-democratică din Chișinău, frecventa întrunirile, desfășura propaganda revoluționară în rîndul soldaților ș.a.m.d."¹²

Comitetul social-democrat din Chișinău nu se limita în activitatea sa doar la orașul Chișinău. Sub influența și conducerea sa, în anul 1903, au fost create cercuri social-democratice la Călărași, Sculeni, Briceni ș. a. m. d., care au fost aprovizionate cu literatură revoluționară primită de la Comitetul social-democrat din Chișinău. De exemplu, cercul social-democrat din Călărași avea la dispoziție o întreagă bibliotecă de literatură ilegală.¹³

Într-unul din rapoartele direcției de jandarmi din Basarabia se arăta că unul dintre principalii activiști ai Comitetului social-democrat din Chișinău L. Nemoleakina, aflîndu-se în fruntea Bibliotecii — sală de lectură gratuite, îi aproviziona pe cititorii care veneau la bibliotecă cu literatură ilegală. Într-o altă informație se arată că un alt membru al Comitetului social-democrat (al cărui nume poliția n-a reușit să-l identifice)

a organizat, de asemenea, prin intermediul Bibliotecii publice din Chișinău, difuzarea literaturii cu caracter revoluționar.

Judecînd după activitatea obștească și cultural-educativă a șefei Bibliotecii publice din Chișinău, Daria Harjevski, putem trage concluzia că ea se afla în relații strînse cu L. Nemoleakina, O. Nikolski, P. Cernîșeva, M. Globa și alți bibliotecari-revoluționari. Ea organizează, împreună cu ele, pentru muncitori așa-numitele "lecturi populare" ale literaturii, desfășoară convorbiri în rîndul populației, învață tineretul să lucreze cu cartea. În mîinile muncitorilor nimereau, cu ajutorul bibliotecarilor amintiți, publicațiile revoluționare, care erau transportate la Chișinău atît de narodnici, cît și de social-democrați. În afară de aceasta, în scopul desfășurării activității de propagandă în rîndul populației, era folosită, de asemenea, literatura progresistă din Biblioteca publică din Chișinău, în fondurile căreia aceasta se afla în număr mare.

Astfel, organizația social-democratică din Chișinău folosea pe larg, în scopul propagandei ideilor sale, atît Biblioteca-sală de lectură gratuită, cît și Biblioteca publică. Lucrul acesta îl confirmă mulți locuitori în vîrstă ai Chișinăului, precum și documentele de arhivă. Victor Gofițki, originar din Chișinău, scria în autobiografia sa că și-a început activitatea de muncă la Chișinău, la tipografia ziarului "Bessarabskaia jizni" ("Viața Basarabiei"). El era un vizitator permanent al Bibliotecii publice din Chișinău, cu lucrătorii căreia întreținea relații confidentiale. Ei îl aprovizionau permanent cu literatură revoluționară. Vom menționa, totodată, că el nu era unicul cititor care beneficia de publicațiile revoluționare. Chiar în literatura oficială era recunoscut faptul că la Biblioteca publică din Chișinău și minorii în vîrstă de 14-15 ani, care au reușit "... să cunoască superficial operele clasicilor, cereau lucrările lui Aimard, Gorki sau ceva despre problema muncitorească."¹⁴

Din cele spuse se vede că, odată cu începutul mișcării revoluționare și de eliberare națională, apare și un cititor nou — cu o nouă concepție despre lume, care s-a format și s-a alimentat spiritual din literatura națională, revoluționară. Biblioteca publică din Chișinău, care avea în fondurile sale

literatura clasică, progresistă și revoluționară, a contribuit la avansarea conștiinței revoluționare în rîndul cititorilor. Bibliotecarii Bibliotecii publice din Chișinău cu stări de spirit progresiste intenționau să propage pe larg această literatură, deși se confruntau cu obstacole serioase din partea autorităților și a acoliților acestora în persoana curatorilor și a membrilor reacționari ai consiliului bibliotecii.

NOTE

1. Отчет Кишиневской городской публичной библиотеки за 1903 год. — Chișinău, 1904. — P. 4.
2. Будақ И. Общественно — политическое движение в Бессарабии в пореформенный период. — Chișinău, 1959. — P. 96-171.
3. Ibidem.
4. Процесс 50 — ти. Выпуск 1. — Londra, 1877. — P. 22.
5. Кулеабко — Корецкий Н. Из давних лет. — Moscova, 1931. — P. 156.
6. Южно — Российский союз рабочих. — Nikolaev, 1924. — P. 140-166.
7. Будақ И. Общественно — политическое движение в Бессарабии в пореформенный период. — Chișinău, 1959. — P. 179.
8. Новороссийский телеграф, 9(21) aprilie 1880.
9. Будақ И. Общественно — политическое движение в Бессарабии в пореформенный период. — Chișinău, 1959. — P. 204-205.
10. Ibidem. — P. 233.
11. Ibidem.
12. Ibidem. — P. 329.
13. Иванов Ю., Шемяков Д. Революционное движение в Молдавии в 1905-1907 гг. — Chișinău, 1955. — P. 87.
14. Васильев В. Н. Библиотечное дело. Часть I. — Sankt-Petersburg — Moscova, 1913. — P. 82.

12. Constituirea și aplicarea noilor forme progresiste de servire a cititorilor

În pofida dificultăților create de autorități, bibliotecarii Bibliotecii publice din Chișinău și, în special, șefa acesteia, Daria Harjevski, au reușit să organizeze munca de servire a cititorilor la cel mai înalt nivel. Actualmente, rămii, pur și simplu încântat de sistemul de atunci de servire a cititorilor, de evidența activității, a împrumutului de carte, de sistemul de cataloage, de evidența fondului de carte ș.a.m.d. Comparînd activitatea Bibliotecii publice din Chișinău cu a altor biblioteci mari din Rusia, se observă că ea ocupă printre ele un loc de frunte.

Un mare interes prezintă organizarea servirii cititorilor, ca una din preocupările de bază în activitatea bibliotecii. Se știe că, pînă la revoluție, în bibliotecile publice și obștești nu exista un sistem unic de servire, lucru la care aspirau multe biblioteci, inclusiv Biblioteca publică din Chișinău. Astfel, în anul 1899, recunoscînd ca fiind justă propunerea Bibliotecii obștești din Borisoglebsk cu privire la necesitatea de a convoca un congres al bibliotecarilor, consiliul Bibliotecii publice din Chișinău a propus, totodată, să se elaboreze un sistem unic de servire a cititorilor pentru toate bibliotecile, recomandînd fidel să se atragă atenția la următoarele chestiuni:

- a) organizarea corectă a catalogului sistematic care ar reflecta componența fondului de carte;
- b) crearea unui sistem unic de înregistrare a cititorilor;
- c) alcătuirea, cu forțele comune ale tuturor bibliotecilor, a catalogului articolelor de revistă;
- d) întocmirea programelor de lectură pentru persoanele cu o pregătire insuficientă;
- e) elaborarea sistemului de lectură pentru copii;
- f) fondarea unui organ special de presă, care ar reflecta toate problemele ce țin de biblioteconomie.

Personalul Bibliotecii publice din Chișinău a înșușit de la Biblioteca universității din Odesa cea mai convenabilă și completă evidență de inventar a cărților. Înregistrarea vizitatorilor, care dădea posibilitate de a stabili exact numărul de persoane care beneficiau de serviciile bibliotecii, a preluat-o cu unele modificări de la Biblioteca publică din Odesa, iar de la Biblioteca publică din Harkov a preluat sistemul de înregistrare pe fișă a abonaților (adică a cititorilor de la secția împrumut). La rîndul său, Biblioteca publică din Chișinău expedia, la rugămintea multor biblioteci și persoane particulare, mostrele fișelor sale de înregistrare a cititorilor, de împrumut, precum și regulile de utilizare a bibliotecii, schemele cataloagelor etc.

Pentru comoditatea cititorilor în alegerea cărților și familiarizarea lor operativă cu noutățile editoriale, precum și cu întregul fond de cărți al bibliotecii, în anul 1900 a fost întocmit catalogul sistematic alfabetic pe fișe pentru cititori. Pentru cititorii de categoria a treia ai secției de împrumut în anul 1901 a fost tipărit special catalogul sistematic alfabetic, în care au intrat, în principal, cărțile de mare popularitate, precum și cărțile pentru copii și adolescenți. În anul 1902, a fost pregătit pentru editare catalogul pentru cititorii de categoriile I-a și a II-a. Pentru literatura din secția pentru copii a bibliotecii "A. S. Pușkin" au fost perfectate două cataloage pe fișe: numerățional și alfabetic de subiecte. Dat fiind faptul că în secția pentru copii a bibliotecii cărțile erau repartizate în 6 grupe, conform nivelului de pregătire a cititorilor, au fost întocmite cataloage alfabetice sistematice și alfabetice ale autorilor, cu indicarea fiecărei grupe.

În afară de toate cataloagele indicate, biblioteca mai ținea și așa-numitul catalog "de numerotare" a întregului fond, care avea o destinație de serviciu.

Este interesant să menționăm și faptul că Biblioteca publică din Chișinău începe să desfășoare în această perioadă și activitatea bibliografică. În special, biblioteca se străduiește să faciliteze munca cititorilor în selectarea materialului necesar, nu lasă, de asemenea, fără atenție rugămintele tot mai numeroase

ale elevilor de a găsi material la o temă dată, ajută cititorii începători cu ce să înceapă lectura. D. Harjevski scria în acest sens în anul 1902: "Cititorii puțin pregătiți (contingentul cărora sporește pe an ce trece) necesită numaidecît o îndrumare corectă. Lipsa unor programe general accesibile pentru ei este tot mai evidentă. Deși biblioteca are în vedere această necesitate, oferindu-i indicații fiecărui cititor în parte, totuși acest tip de asistență poartă un caracter sporadic. Totodată, biblioteca nu se poate ocupa de întocmirea acestor programe, dat fiind faptul că nu dispune pentru aceasta nici de forțe, și nici de timp."¹ Și totuși, cerințele crescînde în selectarea literaturii i-au împins pe bibliotecarii Bibliotecii publice din Chișinău să înceapă în anul 1903 perfectarea fișierului alfabetic al literaturii critice, manualelor și îndreptarelor existente în bibliotecă și necesare la studierea operelor clasicii ruși și străini.

Mai tîrziu, în anul 1912, Biblioteca publică din Chișinău a organizat, în legătură cu cererile crescînde la literatura de studiere a ținutului natal, un fișier alfabetic sistematic special al cărților și articolelor de revistă din secțiunea "Basarabiana" a bibliotecii. Totodată, au fost întocmite indicele bibliografice ale cărților și articolelor de revistă despre istoria Moldovei, Rusiei, precum și despre scriitorii Pușkin, Jukovski ș. a., care, pentru a fi mai la îndemînă cititorilor, au fost expuse în secția de abonament și la catedrele de eliberare a cărților în sala de lectură. Cărțile noi, abia primite la bibliotecă, erau expuse sistematic la catedrele de împrumut pe un panou special "Cărți noi".

Un interes deosebit de mare pentru lucrătorii bibliotecilor prezintă activitatea Bibliotecii publice din Chișinău în ceea ce privește dirijarea lecturii. După cum menționa cercetătorul biblioteconomiei prerevoluționare V. N. Vasiliev, această bibliotecă a fost una dintre primele în Rusia care a aplicat în activitatea sa metoda de dirijare individuală a lecturii, a devenit, în felul său, un pionier în acest domeniu.

După cum am menționat mai sus, pentru dirijarea lecturii copiilor, în Biblioteca publică din Chișinău serveau fișierele sistematice și alfabetice, organizate conform celor șase grupe

de cititori serviți, precum și convorbirile, în cadrul cărora micii cititori erau rugați să povestească cele citite. Activitatea de întocmire a unor asemenea cataloage consta în aceea că colaboratorii bibliotecii, pe măsura sosirii literaturii noi, examinau și grupau cărțile pentru copii. Cărțile examinate și apreciate ca fiind bune, erau repartizate în 6 grupe, conform nivelului de pregătire a cititorilor. Copilului care abia s-a înscris i se împrumutau cărți după ce se lua cunoștință de deprinderile sale de a citi și de gradul de înțelegere a celor citite, în care scop el citea în glas un mic fragment, reda conținutul și răspundea la câteva întrebări asupra textului. După ce copilul era repartizat în grupa, care corespundea nivelului său de pregătire, în continuare se urmărea evoluarea sa, verificând cele citite pe calea unor întrebări care sugerau răspunsul, acordându-se principala atenție expunerii ideii operei și caracterizării personajelor. În acest scop, întrebările erau înscrise pe tipizate speciale. Un astfel de chestionar îi făcea pe copii să urmărească nu numai ideea principală a operei, dar și să manifeste o atitudine critică față de diversele fenomene și fapte ale eroilor descrise în lucrare.

Practica a demonstrat, că opinia existentă precum că chestionarea îi va jena și-i va îndepărta pe copii de bibliotecă, s-a dovedit a fi eronată. Chiar în ziua inaugurării filialei pentru copii "A. S. Pușkin", copiii povesteau cu interes ceea ce au înțeles din cele citite și cereau să li se explice cuvintele și expresiile neînțelese. Dorința copiilor de a fi chestionați a evoluat pînă într-acolo, încît copiii rugau ei înșiși să fie întrebați ce au citit, înainte de a împrumuta alte cărți. Dacă timpul nu permitea să li se satisfacă rugămintea imediat, atunci ei înșiși le aminteau bibliotecarilor la vizita următoare.

Chestionarea exercita o influență foarte mare asupra elevilor. După cum menționau mai mulți învățători, elevii care frecventau Biblioteca publică din Chișinău au început să povestească mult mai detaliat cele citite la lecție.

Dintre cei 1410 vizitatori, au fost doar două cazuri de refuz la chestionare. Dar, după o muncă individuală insistentă a bibliotecarilor, acești doi copii au început mai apoi să

povestească cu cea mai mare plăcere cele citite. Unii dintre copii nu puteau să redea imediat cele citite, iar la întrebările puse răspundeau în mod confuz sau repetau pe de rost doar primele propoziții din operă. Cu astfel de copii bibliotecarii se ocupau mai mult și obțineau, prin insistență, o lectură conștientă.

Bibliotecarii trebuiau să depună multe eforturi, să modifice procedeele de interogare în funcție de capacitățile individuale ale fiecărui copil.

O muncă mare și nobilă desfășurau bibliotecarii Bibliotecii publice din Chișinău cu copiii de săraci, care nu știau să citească deloc. Colaboratorii bibliotecii aveau o atitudine deosebită față de asemenea copii care se uitau cu invidie la copiii cărturari. Din rîndul acestor copii se creau grupe speciale — de analfabeți și cu puțină știință de carte, cu care se ocupau în mod conștient, impunîndu-l pe fiecare să citească separat, în glas, de cîteva ori una și aceeași lucrare, le explicau aproape că fiecare propoziție, iar după aceea treceau la chestionare. Rezultatele muncii depuse se fructificau cu aceea că, pe parcursul anului de studii, asemenea copii învățau a citi și a povesti bine.

Răspunsurile obținute în timpul interogării erau înscrise pe tipizate speciale, în baza cărora bibliotecarii examinau reușita dirijării lecturii individuale. În același scop, bibliotecarii alegeau împreună cărțile, invitînd și pedagogi calificați. La fiecare carte aleasă pentru o grupă sau alta, era alcătuită o fișă specială cu expunerea conținutului citit, ideea principală și opinia criticii.

În paralel cu dirijarea individuală a lecturii copiilor, Biblioteca publică din Chișinău organiza cu ei plimbări în afara orașului cu profesorii de științele naturii, vizitarea muzeului. Toate acestea completau dirijarea lecturii.

Cu toate numeroasele represalii ale poliției secrete țariste față de Biblioteca publică de care s-a vorbit mai sus, numărul de vizitatori creștea din an în an. Lucrul acesta a devenit deosebit de evident la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul

secolului al XX-lea. Creșterea rapidă a numărului de cititori era favorizată în mare măsură de avîntul politic și mișcarea națională a maselor populare, de activitatea revoluționară a organizației social-democratice. Prin eforturi colosale, s-a ajuns la aceea că Biblioteca publică din Chișinău a fost deschisă pentru un public mai larg decît în perioada inițială de activitate a sa, adică pînă la reorganizarea sa în bibliotecă orășenească. Afluxul numărului de cititori a sporit considerabil din contul păturilor de mijloc și sărace ale populației, ceea ce aproape că nu se întîmpla în prima perioadă.

Anii	Numărul total de cititori în bibliotecă	inclusiv		
		în sala de lectură	în secția de împrumut	în secția pentru copii
1898	2997	995	1689	313
1899	3276	1254	1743	279
1900	4686	1553	1723	1410
1901	4831	1751	1881	1199
1902	3582	1357	1318	1177
1903	5132	2481	1288	1363
1911	5035	2717	1452	866
1912	5613	1616	1817	1178

Din tabelul întocmit pentru cîțiva ani se observă că numărul de cititori a sporit cel mai mult în perioada avîntului revoluționar, adică în ajunul atît al primei, cît și al celei de-a doua revoluții ruse. Excepție face doar anul 1902, cînd biblioteca a trecut într-o nouă clădire. Astfel, dacă în anul 1898, toată biblioteca număra 2997 de cititori, apoi, în ajunul primei revoluții ruse, numărul lor a sporit pînă la 5132. Aceasta ne demonstrează interesul sporit al maselor populare în perioada avîntului revoluționar, care sporește atracția pentru cunoștințe, pentru evenimentele care se produc. După înfrîngerea revoluției, în perioada dezmățului reacțiunii, care s-a răsfrînt profund și asupra bibliotecii, numărul cititorilor s-a redus. Astfel, în anul 1909, Biblioteca publică din Chișinău număra 4753 de cititori.

Mai târziu, cînd s-a intensificat din nou mișcarea revoluționară în ajunul revoluției socialiste din octombrie, numărul cititorilor a sporit de două ori. Din același tabel se observă, că cel mai mare contingent de cititori se folosește de sala de lectură. Numărul mic de cititori din secția de împrumut se explică prin taxa mare pentru lectură.

Este necesar să ne oprim mai amănunțit asupra componenței sociale a cititorilor Bibliotecii publice din Chișinău, în care scop vom examina următorul tabel demonstrativ al cititorilor, care beneficiau de serviciile sălii de lectură:

Nr. de ord.	Pătura socială și ocupația	anii							
		1898	1899	1900	1901	1902	1903	1911	1912
Pătura socială									
1	Nobili	179	191	209	247	135	265	174	-
2	Cler	13	35	20	22	14	49	4	-
3	Mic-burghezi	546	564	935	1099	930	1786	1420	-
4	Cetățeni	77	97	86	107	75	191	391	-
5	Militari	12	6	14	24	18	27	11	-
6	Negustori	21	115	74	126	66	99	62	-
7	Țărani	18	18	47	14	14	29	99	-
8	N-au indicat	69	228	168	112	105	19	556	-
Ocupația									
9	Elevi și studenți	175	250	375	478	385	761	1245	1073
10	Funcționari	510	533	654	685	490	998	792	850
11	Comercianți	131	149	224	192	164	197	73	92
12	Agricultori	14	58	59	78	53	65	48	65
13	Meseriași	46	41	63	71	78	102	100	90
14	Liber- profesioniști	18	42	69	124	74	132	52	86
15	N-au indicat ocupația	101	142	107	124	113	226	407	362

După cum putem observa din acest tabel, afluxul cel mai mare de cititori era din rîndul mic-burghezilor, care constituiau

circa 60% din numărul cititorilor ce beneficiau de serviciile sălii de lectură a Bibliotecii publice din Chișinău. Treptat, din an în an, sporea numărul cetățenilor și al țăranilor. Cît privește ocupația, cei mai mulți cititori erau din rîndul funcționarilor, elevilor și studenților. Tabelul examinat nu permite totuși să se stabilească concret, ce fel de contingent de cititori se afla în sala de lectură, căci mulți dintre ei nu indicau ocupația și proveniența. Cu toate acestea, este adevărat că bibliotecarii, în afară de evidența arătată mai sus, țineau evidența locului de trai al cititorilor, repartizîndu-i convențional în partea de sus și de jos a orașului. O asemenea evidență nu era întîmplătoare, căci, pe bună dreptate se afirma, că în partea de sus a orașului care începea cu strada Harlampievskiaia (astăzi Alexandru cel Bun) pînă la strada Sadovaia (astăzi Alexei Mateevici) trăiau păturile înstărite, iar în partea de jos a orașului locuia populația cea mai săracă. Conform acestui principiu, erau repartizați cititorii atît din biblioteca publică, precum și din biblioteca-sală de lectură obștească.

Pentru a confirma justetea acestei concluzii urmează să se compare numărul de cititori din sala de lectură și din secția de împrumut, potrivit repartizării lor în partea de sus și cea de jos a orașului.

Dat fiind faptul că abonamentul era cu plată, de el beneficiau mai mult reprezentanții claselor avute. De aceea, în toți anii examinați de noi numărul cititorilor în secția de împrumut din partea de sus a orașului constituia în permanență majoritatea, adică 70-80%, pe cînd în sala de lectură majoritatea o constituiau cititorii din partea de jos a orașului și de la periferiile lui. Astfel, în anul 1899, la secția împrumut erau înscrși 1494 de cititori (85,7%) din partea de sus a orașului, iar din partea de jos — doar 227 de cititori, adică 13%; în anul 1912, din partea de sus a orașului erau 1247 cititori, iar din partea de jos — 513 cititori. Alt tablou putem observa în sala de lectură a bibliotecii, unde în anul 1903 erau 795 de cititori din partea de sus a orașului, pe cînd din partea de jos — 1514 cititori; în anul 1912 erau 1048 și, respectiv, 1570 cititori. Prin urmare, sală de lectură era solicitată mai mult de

cititorii, din rîndul păturilor sărace ale populației, dat fiind faptul că acolo lectura era gratuită. Punctul nostru de vedere este confirmat și prin faptul că astfel de bibliotecari progresiști, precum erau D. Harjevski, M. Arionescu ș. a., se străduiau în activitatea lor să atragă tot mai mulți cititori din partea de jos a orașului, deși populația era acolo mai numeroasă decît în partea de sus. Celor mai activi cititori din partea de jos a orașului ele le permiteau să se folosească gratuit de secția împrumut, pentru care fapt au fost avertizate în repetate rînduri de curatorii observatori. Numărul cititorilor din partea de jos a orașului a sporit brusc în secția de împrumut după anul 1901, cînd a fost redusă plata pentru abonament comparativ cu taxa de abonament pentru anul 1891.

NOTE

1. Отчет Кишиневской городской публичной библиотеки за 1900 — 1902 гг. — Chișinău, 1904. — P. 4.

13. Creșterea cererii privind literatura de orientare progresistă și democratică

Numărul de vizite la bibliotecă ne indică asupra rolului pe care-l juca Biblioteca publică din Chișinău în viața obștească, asupra interesului populației față de cunoștințe, față de evenimentele care aveau loc. Dacă în anul 1895 cititorii au vizitat biblioteca de 13121 ori, atunci în anul 1903 ei au vizitat-o deja de 66.738 ori, iar în anul 1912 numărul vizitelor a atins cifra de 100.908. Vom menționa, totodată, că numărul cititorilor în anul 1903 era de 5132 de persoane, iar în anul 1912 — de 5613, adică numărul lor a crescut doar cu 481 de cititori. Prin urmare, frecvența medie a bibliotecii în anul 1903 a constituit 13 vizite, iar în anul 1912 — 18 vizite. Cel mai mare număr de vizite a fost înregistrat în sala de lectură a bibliotecii, unde în perioada raportată el a constituit de la 20 pînă la 38 de vizite. De exemplu, frecvența medie a sălii de lectură în anul 1901 a constituit 28,2 vizitatori, iar în anul 1912 — 38,6 vizite.

Evenimentele revoluționare care au cunoscut o dezvoltare furtunoasă în anul 1905 au inspirat autorităților temeri serioase pentru Biblioteca publică din Chișinău ca pentru unul dintre focarele de difuzare a noilor idei — ideilor de eliberare a umanității de exploatare și asuprire. Temîndu-se, autoritățile orășenești au încercat de vreo cîteva ori pe parcursul anului să închidă biblioteca, ceea ce au și reușit pentru un anumit timp. Represaliile întreprinse au redus brusc în anul 1905 numărul cititorilor bibliotecii publice și frecvența acestora. Poliția țaristă secretă, neliniștită în mod special de interesul tot mai mare al generației tinere față de "chestiunea muncitorească" și pentru literatura progresistă, a dat în anul 1905 dispoziția de a închide sala de lectură. Și numai în urma unor cerințe insistente ale opiniei publice progresiste din oraș ea a fost redeschisă în anul 1909.

Cu toate represaliile și obstacolele numeroase din partea autorităților țariste, interesul cititorilor pentru literatura progresistă creștea permanent. Mișcarea revoluționară și de eliberare națională captiva tot mai mult și mai mult populația, sporindu-i atracția față de cărți, ca surse de cunoștințe necesare în lupta revoluționară. De aceea, cu începere de la sfârșitul secolului al XIX-lea, numărul cărților împrumutate de Biblioteca publică din Chișinău creștea din an în an. Pentru a fi mai convingători, să examinăm, care din secțiunile de cărți ale bibliotecii erau solicitate cel mai mult de către cititori.

(Tabel — pag. 185-186).

După cum se observă din tabel, cel mai mare împrumut de cărți era realizat în fond, pe seama literaturii artistice. Cu toate acestea, creștea destul de rapid cererea cititorilor la literatura social-politică, precum și la cărțile de filozofie, istorie, științe ale naturii ș.a.m.d. Atracția pentru această literatură a sporit, în special, în ajunul amplului marș revoluționar al popoarelor asupra Rusiei țariste. Dacă în anul 1892 Biblioteca publică din Chișinău a avut 379 de cereri pentru literatura filozofică și 281 — pentru literatura social-politică, apoi deja în anul 1903 cererea la acest tip de literatură a sporit, respectiv, de 5 și 9,5 ori. Din an în an, creștea numărul de cereri la operele materialiştilor antici, sociologilor utopiști, iluminiștilor francezi, filozofilor germani, social-democraților ruși.

Totodată, vom menționa că cererile de cărți și de periodice nu erau satisfăcute completamente aproape niciodată fie din cauza că acestea nu existau în general în bibliotecă, sau pe motiv că erau prea puține exemplare. Astfel, în anul 1892, din 8922 cereri de carte au fost satisfăcute doar 2950, iar în anul 1895 — 3876 din 10265 și în anul 1899 — 15204 din 41148 de cereri de carte.

Dacă vom considera, așa cum era acceptat în Biblioteca publică din Chișinău, că în secțiile de literatură artistică și pentru copii era o lectură lejeră, iar în toate celelalte — o lectură serioasă, atunci vom vedea că ultima sporește pe an ce trece. O atitudine foarte serioasă față de lectură a fost

Nr. de ord.	Denumirea diviziunii din catalogul bibliotecii	Anii și numărul buletinelor de cerere (cărți)													
		1892	1893	1894	1895	1896	1897	1898	1899	1900	1901	1902	1903	1911	1912
1	Teologie	40	54	21	30	44	52	22	41	128	125	89	384	393	412
2	Filozofie	379	560	439	458	540	533	626	903	1004	1712	796	1829	1727	1532
3	Pedagogie	99	136	181	112	323	191	271	337	281	1023	1213	1622	752	567
4	Științe juridice și social-politice	281	280	252	112	297	330	751	941	1095	2138	1306	2631	1312	1673
5	Zemstvă	4	4	1	1	1	54	13	-	3	12	7	-	15	16
6	Agricultură	45	48	41	7	27	34	68	39	32	38	39	290	192	120
7	Istorie	391	554	217	412	748	603	1579	1303	1430	1546	1211	3409	3076	3676
8	Geografie	122	180	158	147	253	199	341	280	284	342	346	493	362	317
9	Științe militare	6	21	3	18	12	1	25	8	5	12	14	50	70	113
10	Matematică	79	105	98	66	99	102	203	375	585	504	212	546	302	281
11	Filologie	35	86	104	45	75	197	305	188	87	13	3	86	100	67
12	Literatură (istoria literaturii, beletristică, opere dramatice)	6359	8921	6796	8057	14589	13355	15874	17817	19632	25509	18527	18212	47629	48752

Nr. de ord.	Denumirea diviziunii din catalogul bibliotecii	Anii și numărul buletinelor de cerere (cărți)													
		1892	1893	1894	1895	1896	1897	1898	1899	1900	1901	1902	1903	1911	1912
13	Arte	40	111	37	32	44	20	30	50	114	115	80	272	496	349
14	Secția pentru copii	497	392	352	312	1489	1253	13253	15931	17314	23813	18305	14088	22789	26331
15	Științele naturii	345	479	406	315	460	453	626	782	999	1096	645	1624	1275	1093
16	Tehnologie	-	-	-	-	-	-	3	12	17	11	128	92	287	246
17	Literatură străină	-	-	-	130	281	229	288	460	353	335	149	95	211	216
18	Studiere a ținutului natal	-	-	-	-	-	-	23	63	35	7	69	226	212	200
19	Documente	18	42	27	11	37	130	604	1178	1482	-	1115	3182	1847	2370
20	Medicină	-	-	-	-	-	-	-	-	-	724	370	1315	973	903
21	Manuale	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Total cereri de carte		8992	11973	9134	10295	19329	17636	34905	41148	44880	59065	44880	50195	87900	92483
Total cereri de reviste		11317	12259	9766	10562	10723	14913	17738	29385	21148	23685	12694	20349	17065	15942

înregistrată în ajunul și în timpul revoluției ruse din anul 1905, ea exprimându-se în mai mult de 40 la sută din cererile pentru secțiunile științifice. În timpul revoluției, interesul pentru carte a fost substituit cu interesul pentru presa cotidiană. Dar după înfrângerea revoluției, cu începere din anul 1907, atitudinea serioasă față de carte din nou sporește treptat și la data 1 ianuarie 1909 era deja 84240 de cereri pentru cărți și reviste, iar pentru ziare — doar 19052 de cereri. În ajunul revoluției din octombrie, cererile pentru secțiunile științifice sporesc și constituie mai mult de 65 la sută.

Cele mai solicitate cărți din bibliotecă erau, după cum urmează: V. Belinski. Opere, Sankt-Petersburg, 1896; Butmy. Evoluția constituției și societății politice în Anglia. Moscova, 1897; M. Weber. Bursa și tranzacțiile de bursă. Odesa, 1897; Hoffding H. Jean-Jacques Rousseau și filozofia sa. Sankt-Petersburg, 1898; F. Lange. Istoria materialismului și ciritica importanței sale în timpul de față. Sankt-Petersburg, 1881; Ch. Letourneau, Evoluția robiei. Moscova, 1898; J. Mill, H. Spencer, A. Jord. O. Kant și pozitivismul. Moscova, 1897; J. Mill. Bazele economiei politice cu unele anexe la filozofia socială. Moscova, 1895; J. Maurley. Diderot și enciclopediștii. Moscova, 1882; A. Mertaľov. Schițe din istoria unor vremuri tulburi. Sankt-Petersburg, 1895; Eliberarea țăranilor din Apus, Istoria relațiilor funciare în Germania. Moscova, 1897; Plutarh. Viața și cauza oamenilor iluștri din antichitate. Moscova, 1890-1891; Procesul lui Emile Zola în legătură cu procesul lui Dreyfus și Esztergasy. Odess, 1895; Adam Smith. Investigarea bogăției poporului. Moscova, 1895; V. Smirnov. Viața și activitatea lui Herzen în Rusia și în străinătate. Sankt-Petersburg, 1897; I. Taine. Revoluția franceză din prima jumătate a secolului al XIX-lea. Sankt-Petersburg, 1896; V. Kovalevski. Forțele de producție în Rusia. Moscova, 1896; A. Labriola. Cu privire la interpretarea materialistă a istoriei. Sankt-Petersburg, 1898; N. Miliukov. Curente principale ale gândirii istorice ruse. Moscova, 1898; O. Mignet. Istoria revoluției franceze. Sankt-Petersburg, 1897, precum și multe alte lucrări.

În dările de seamă anuale ale Bibliotecii publice din Chișinău, în rîndul autorilor celor mai solicitați, erau menționate permanent numele lui Belinski, Nekrasov, Dobroliubov, Cernîșevski, Herzen ș. a.

Astfel, în anul 1898, cititorii au solicitat operele lui Belinski de 122 de ori, în anul 1899 — de 88, în 1903 — de 197 și în anul 1911 — de 382 de ori. De o cerere sporită se bucurau lucrările lui Voltaire, R. Owen, J. J. Rousseau, A. Smith, D. Ricardo, N. Ziber, Schopenhauer, F. Nietzsche, F. Hegel, Kuno Fischer, E. Bernstein, A. Antonovici, M. Tugan-Baranovski, R. Avenarius, A. Bebel, K. Kautski, P. Proudhon ș. a.

Cele mai răspîndite lucrări în domeniul științelor naturii erau operele lui Darwin, Timireazev, Mendeleev, K. Linné, Mecinikov, Secenov, Butlerov ș. a.

Operele clasicilor ruși și străini ocupau un loc de frunte în Biblioteca publică din Chișinău, dat fiind faptul că ele ocupau primele locuri în ceea ce privește împrumuturile cărților de literatură artistică. După cum mărturiseau bibliotecarii, operele lui Pușkin, Gogol, Gonțarov, Dostoevski, Turgheniev, Tolstoi, Cehov, Gorki, Cernîșevski, Dobroliubov, Herzen ș. a. se aflau permanent la cititori, care, adeseori, din cauza că erau puține exemplare, făceau coadă pentru a citi cărțile existente. De o popularitate deosebită se bucura în rîndul cititorilor scriitorul A. M. Gorki. Dacă în anul 1899 lucrările lui au fost solicitate de 21 de ori, atunci în anul 1903 numărul acestor solicitări a atins cifra de 2395, care în anii următori au sporit mereu. Un mare interes manifestau vizitatorii Bibliotecii publice din Chișinău și față de operele lui Lev Tolstoi, care în anul 1898 au fost solicitate de 1109 ori, iar în anul 1912 — de 3369 de ori. A sporit numărul de solicitanți și la operele lui A. S. Pușkin, care în anul 1899 au constituit doar 198, iar în anul 1911 — deja 700; operele lui Dostoevski au fost solicitate în 1898 de 345 ori, iar în anul 1912 numărul lor a depășit cifra de 1000. De menționat că dacă în anul 1898 operele lui Cernîșevski au fost solicitate de 7 ori, apoi în anul 1912 numărul de solicitări a sporit pînă la 127, la operele lui Herzen — pînă la 100, iar la cele ale lui Dobroliubov — pînă la 200.

De o mare popularitate se bucurau printre cititorii Bibliotecii publice din Chișinău în perioada primei revoluții ruse cărțile lansate de astfel de edituri, cum ar fi "Znanie", "Donskaia reci", "Molot", "Kolokol", "Burevestnik", "Vperiod" ș. a.

În fruntea editurii "Znamea" se afla A. M. Gorki. La începuturi această editură tipărea lucrări artistice realiste semnate de Serafimovici, Gorki, Veresaev, Kuprin ș. a. Dar, cu începere din anul 1905, editura "Znamea" a început să publice seria de cărți "Deșiovaia biblioteka tovarișcestva "Znanie" ("Biblioteca ieftină a asociației "Znanie"), în care era editată, de asemenea, literatura politică.

Multe titluri de literatură revoluționară ieftină tipăreau, de asemenea, editurile menționate "Molot", "Kolokol", "Donskaia reci" ș. a. La editura "Donskaia reci" au apărut asemenea lucrări, precum ar fi "De la apărare spre ofensivă", "Păianjeni și muște" de K. Liebknecht, "Despre esența constituției" de F. Lassalle, "Cine și cu ce trăiește" de Dickstein ș. a. Deși bibliotecarii Bibliotecii publice din Chișinău nu indicau, din precauție, în dările de seamă oficiale literatura menționată, faptul că după înfrângerea revoluției din 1905, din bibliotecă erau confiscate anual, în baza circularilor guvernamentale, câte 40-50 de volume, atestă că în fondurile bibliotecii ea se afla într-un număr mare.

Sporirea interesului cititorilor pentru lectura unui sau altui gen de literatură a fost generată de dirijarea cotidiană a lecturii, care era practică în bibliotecă nu numai în privința copiilor, dar și a celor adulți, precum și activitățile de masă desfășurate. De exemplu, doar pe parcursul anului 1899 Biblioteca publică din Chișinău a desfășurat astfel de activități, cum ar fi lecțiile despre Ibsen, Heine, despre situația economică și politică a Franței la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Searatele muzicale din bibliotecă sporeau solicitările privind biografiile muzicanților, iar festivitățile pușkiniste care au avut loc au influențat împrumutul operelor lui Belinski.

Dacă vom lua numărul de cărți citite de către o persoană, apoi în acest sens prevalau mereu elevii și studenții, după

care urmau funcționarii, liber-profesioniștii, meseriașii, cei ce se ocupau de gospodăria casnică. A sporit considerabil interesul meseriașilor pentru literatura social-politică. Dacă în anul 1899 ei au solicitat 101 carte, atunci în anul 1903 solicitările lor au atins cifra de 706. Dacă vom lua în medie pe an, apoi fiecare cititor din rîndul meseriașilor a citit cîte 7-10 cărți social-politice din bibliotecă. Despre atitudinea serioasă a meseriașilor față de lectură ne mărturisește și faptul că în anul 1903, din cele 2120 de cărți împrumutate în sala de lectură a bibliotecii, doar 673 sau 31,7 la sută erau opere artistice, în timp ce toate celelalte secții numărau 1447 cărți sau 68,3 la sută.

Astfel, în perioada avîntului revoluționar cererea privind literatura științifică creștea simțitor, în special literatura politică.

Difuzarea de către bibliotecă a operelor clasice naționale și străine progresiste, a literaturii cu caracter revoluționar, democratic și de alt caracter contribuia la organizarea maselor, la ridicarea spiritului lor revoluționar.

Încheiere

Din cele spuse pînă acum se vede că Biblioteca publică din Chișinău — principalul depozit de cărți din Basarabia secolului al XIX-lea — a jucat un rol pozitiv în viața culturală și social-politică a Moldovei. Exemplul său reflectă întreaga politică a țarismului rus față de dezvoltarea culturii și învățămîntului în Moldova, acțiunile și obstacolele sale reactionare în acest domeniu. Anexînd Basarabia la Rusia, autocrația țaristă nu avea de gînd să construiască aici instituții care să implementeze cultura și cunoștințele. Scopul său principal consta în a jefui acest ținut din punct de vedere economic și a ține masele populare în întuneric și ignoranță.

Totodată, dezvoltarea vertiginoasă a noilor relații burgheze în adîncurile sistemului feudal, intensificarea luptei de clasă și teama extraordinară a țarismului în fața avansării mișcării sociale pentru deschiderea bibliotecilor general accesibile, îl fac să accepte o serie de concesiuni puțin importante în domeniul culturii și învățămîntului în limitele intereselor și legalității de stat. Una dintre aceste "concesiuni" a constituit-o și inaugurarea Bibliotecii publice din Chișinău. Inaugurînd o asemenea bibliotecă, reprezentanții puterii urmăreau un scop dublu: pe de o parte, să trezească simpatiile populației băștinașe din periferia recent anexată; pe de altă parte — să zădărnicească inițiativa populară în această privință și să orienteze întreaga activitate a bibliotecii în cadrul legitim al propagandei religioase monarhiste. Politica respectivă a țarismului s-a manifestat în modul cel mai pregnant în prima perioadă de activitate a bibliotecii, adică pînă la reorganizarea acesteia în bibliotecă orășenească.

În perioada dezvoltării sociale de pînă la reformă, care s-a caracterizat printr-o exploatare economică și spirituală dintre cele mai crîncele a omului, autoritățile țariste căutau să mențină cu orice preț biblioteca în spiritul legalității monarhiei ruse, s-o subordoneze intereselor sale, s-o transforme în principalul

focar de proliferare a ideologiei monarhiste religioase. Și țarismului i-a reușit, în mare măsură, acest lucru pentru că, întreținând biblioteca din contul statului, el reușea să examineze fiecare carte, ziar sau revistă procurate, în parte, limita accesul în bibliotecă a păturilor celor mai sărace ale populației. În această perioadă, de bibliotecă beneficiau exclusiv reprezentanții claselor avute, iar unii bibliotecari o protejau cu insistență contra pătrunderii ideilor de libertate.

Cu toate acestea, la etapa de dezvoltare sînt înregistrate elemente progresiste considerabile, care luptă ca biblioteca să fie dată accesibilă pentru toată lumea, pentru completarea acesteia cu literatură progresistă. Un exemplu caracteristic în acest sens o constituie activitatea de bibliotecar a lui Arhanghelski, Manega, Kozlov, Tanski ș. a. Personalități cu o vastă erudiție, cu vederi progresiste pentru acea vreme, ei se străduiau să aplice cele mai avansate forme de activitate în rîndul cititorilor, să completeze biblioteca cu astfel de literatură, care ar fi fost accesibilă și înțeleasă de către cititorii mai puțin pregătiți sau ar fi conținut ideile de libertate ale revoluțiilor care aveau loc în țările din vestul Europei, concepțiile înaintate ale cercurilor ruse cu stări de spirit democratice. Importanța activității lor constă în faptul că ei au fost inițiatorii colectării literaturii din domeniul studierii ținutului natal, reușind să lichideze lacune serioase în această privință.

Biblioteca publică gubernială din Chișinău a fost unica în această perioadă dintre bibliotecile guberniale ale Rusiei țariste (mai tîrziu, din 1846, și biblioteca din Tiflis), care era întreținută și completată din contul alocărilor de stat. Celelalte biblioteci guberniale, care existau doar pe seama donațiilor, o duceau de azi pe mîine sau, în majoritatea cazurilor, erau închise, pe cînd Biblioteca publică din Chișinău, care nu prea cunoștea greutățile financiare, își sporea mai rapid decît alte biblioteci fondul său de cărți. Ea constituia cel mai mare depozit de cărți de la periferiile Rusiei țariste din prima jumătate a secolului al XIX-lea. Dar, după cum am menționat mai sus, forțele reacționare frînau și împiedicau din răspuțeri dezvoltarea

acestei biblioteci, se împotriveau cu înverșunare, nedorind ca ea să devină un focar de cultură și instrucțiune. O atare politică nu a putut, firește, să nu-și lase amprentele sale negative asupra activității bibliotecii.

Situația bibliotecii s-a schimbat radical în perioada reformei dezvoltării sociale, care s-a caracterizat printr-un avînt revoluționar nemaivăzut pînă atunci. Datorită opiniei publice cu stări de spirit democratic, care și-a asumat întreținerea și tutela bibliotecii cu începere din anul 1877, în activitatea acesteia s-au produs modificări esențiale. Noul Regulament al bibliotecii a deschis ușile acesteia pentru clasele nevoiașе, descătușînd-o de închistarea și îngrădirea îngustă de clasă.

În fondurile bibliotecii a început să pătrundă, ca un adevărat torent, literatura artistică progresistă și altă literatură cu caracter revoluționar și democratic. Au sporit considerabil ritmurile de creștere a fondului de carte, a sporit, de asemenea, cererea cititorilor, în special la literatura cu caracter democratic.

Dacă în prima perioadă a activității sale Biblioteca publică din Chișinău a jucat mai mult un rol de culturalizare în regiune, apoi în cea de-a doua perioadă ea începe să dețină un rol tot mai important în mișcarea de eliberare națională și social-politică, devenind o sursă și un focar de difuzare a ideilor de emancipare. Revoluționarii basarabeni căutau atît mijloace legale, cît și ilegale de a stabili relații tot mai strînse cu masele populare în scopul popularizării în rîndul lor a ideilor revoluționare. Biblioteca publică din Chișinău a devenit unul dintre aceste mijloace legale. Iată de ce social-democrații din Chișinău beneficiază de bibliotecă, pentru a-și convoca aici întîlnirile lor, pentru a propaga literatura cu caracter revoluționar.

Biblioteca a contribuit în mod considerabil la nașterea și dezvoltarea biblioteconomiei din Moldova. Ea a aplicat printre primele biblioteci din Rusia metoda de dirijare individuală a lecturii; biblioteca din Chișinău a elaborat registrele de evidență a cititorilor și a colecțiilor, care, într-o mare măsură, sînt aplicate și astăzi.

Biblioteca publică din Chișinău a fost unul dintre puținele focare de cultură ale Rusiei țariste de pe teritoriul Moldovei în secolul al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea. Totodată, ea prezintă, prin activitatea și importanța sa, un interes indiscutabil pentru opinia publică actuală, fiind o pagină dintre cele mai caracteristice ale culturii naționale din trecutul nostru dramatic.

Sumar

ÎNTRE CLIO ȘI BIBLON (Prefață de A. Rău)	I
Introducere	1
I. Situația politică, socială și culturală a Basarabiei pînă și după fondarea Bibliotecii publice din Chișinău	9
II. Activitatea Bibliotecii guberniale în perioada anilor 1830-1877	45
1. Măsuri organizatorice privind fondarea bibliotecii	45
2. Baza organizării fondului de cărți și inaugurarea bibliotecii	57
3. Obstacole țariste în calea procurării cărților	70
4. Pătrunderea în bibliotecă a literaturii progresiste	78
5. Starea socială a cititorilor și sistemul de servire	90
6. Solicitățile cititorilor în bibliotecă	96
7. Lupta elementelor progresiste pentru ameliorarea activității bibliotecii în perioada de decădere	101
III. Lupta națională a românilor pentru eliberarea Basarabiei de sub oprimarea țaristă	113
IV. Trecerea Bibliotecii publice guberniale din Chișinău la finanțarea municipiului, schimbarea denumirii și rolul ei în perioada de pînă la 1918	142
8. O nouă etapă în evoluția Bibliotecii publice din Chișinău	142

9. Activitatea bibliotecii în baza noului Regulament	149
10. Importanța fondului de carte. Calitatea completării	156
11. Rolul mișcării populare și social-democratice în formarea noului cititor	165
12. Constituirea și aplicarea noilor forme progresiste de servire a cititorilor	174
13. Creșterea cererii privind literatura de orientare progresistă și democratică	183
Încheiere	191

C

O

L

O

F

O

N

Imprimare-legare:

Mihai Burdilă

Eudochia Tur

Lubov Volovețki

Ludmila Pisaniuc

Anastasia Corcimari

Serghei Udod

Bun de tipar: 04.07.01

Apărut 2001

Coli de tipar: 14

Tiraj: 200

Tiparul sub comanda nr. 7,
executat la Imprimeria BNRM,
str. 31 August 1989, 78 A,
Chișinău



Primele biblioteci domnești din istoria noastră au fost acelea ale lui Despot Vodă (1561-1563) cu unele încercări de activitate publică, creator de școală superioară la Cotnari, precum și a domnitorului Petru Șchiopul (1574-1591). Tot din secolul XVI datează și biblioteca personală a lui Luca Stroici, mare logofăt al Moldovei, care spre sfârșitul vieții și-a dăruit cărțile mănăstirii Dragomirna, alcătuiind și un catalog.

În 1547 se înființează în Țara Românească și prima bibliotecă școlară - pe lângă gimnaziul luteran din Brașov.

Biblioteci particulare aveau în secolul XVIII. Eca mării cărturari: Grigore Ureche, Miron Costin, Udrishte Năsturel etc., volumele cărora s-au zidit în vîltoarea timpurilor. S-au păstrat mai multe exemplare din biblioteca de la mănăstirea Mărgineni (Prahova) a stolnicului Constantin Cantacuzino, una dintre cele mai mari biblioteci din Europa răsăriteană și cea a lui Constantin Brâncoveanu de la Horezu. La intrarea în ultimă era scrie: „Biblioteca de hrană sufletului, această casă a cărților îmi este înțelepciunea de prețutindeni adunată, în anul 1708.”

R. J. J. J. J.